

Dravska banovina

Dravska banovina se prostire na sjeverozapadu naše države i obuhvata česti istočnih Alpa i Krasa. Na toj divnoj maloj zemlji nagomilala je majka priroda toliko krasota, da im se ne možemo dosta nadiviti. Dosta je nešto malo zdrava smisla za prirodne krasote, da shvatiš i osjetiš nježnost, veličanstvo i raskoš kojom je ukrasila priroda tu zemlju. Tu su bujne dolinice, umilna jezera, visoke planine veličanstvena i čarobna oblika, ozdo opasane gustom šumom, a na vršcima goletne, — na drugoj strani kamene ravnice, gdje kadikad zaurla silna bura, — vodopadi, gorske bujice, duboki ponori i čudnovate pećine, a nadasve se digao kralj slovenskih gora: starac Triglav! To je slika divne Dravske banovine.

Kakva je zemlja, takvi su i ljudi. Ta nije svejedno, odrašte li čovjek usred kraja lijepa i uzvišena, ili usred jednolična i dosadna.

Narod je tu krasna stasa, lijepa obraza i neobično čist. Prema ostalim našim zemljama tu imade najmanje ratarskog življa (65%). Ostalo je zaposleno u industriji i obrtu. Ratarsvo ne podmiruje domaćih potreba u žitu, već ga uvozi sa strane. Glavni su žitni proizvodi pšenica, heljda, proso i kukuruz. Krumpir uspijeva vanredno, pa se znatne količine izvoze. Najrodniji su krajevi Dolenjsko (kraj Ljubljani na jugoistoku), brežuljasti dio Štajerske s Prekomurjem.

Voćarstvo je u toj banovini lijepo razvijeno, (godišnji izvoz voća iznosi oko 1500 vagona), a naročito uspijevaju jabuke. U nekim krajevima Štajerske bavi se narod vinogradarstvom, a u dolini Savine oko Celja uspijeva dobro hmelj. Po planinskim je krajevima veoma napredno stočarstvo, naročito govedarstvo, zbog sočnih travnika po nizinama i planinskim krajevima.

I pčelarstvo donosi narodu lijep prihod, pa u toj grani privrede zauzima Dravska banovina prvo mjesto u našoj državi. Izvozi se mnogo meda i čitavih rojeva pčela.

Dravska banovina obiluje šumom (ima 700.000 ha šume), pa nedostatak žitarica za ishranu stanovništva nadoknađuje prodaja i izvoz drva. Ondje ima mnoštvo pilana, manjih i većih, a za pogon služi voda. Mnogi izrađuju kod kuće sitnije stvari iz drva te ih prodavaju izvan zavičaja. Kućni obrt je osobito razvijen u Ribničkoj dolini.

Ovdje izrađuje narod predmete t. zv. zsuhe robe kao: rešeta, drvene posude, zdjele, žlice itd. Tu robu prodaju dijelom kod kuće, a voze je na prodaju i u susjedne krajeve. Oko Škofje Loke izrađuju se sita iz konjske strune.

Okolo Metlike goji se veoma lijepo vezilacki i čipkarski kućni obrt.

Uz te domaće obrte razvilo se u mnogim krajevima te banovine lončarstvo koje evate osobito oko Brezja te oko Ribnice i Černomlja.

I rudnim blagom obiluje ta banovina. Ugalj se mnogo izvozi, a željezo, olovo i cink se prerađuje u domaćim tvornicama.

Industrija je ondje najdalje pokročila od svih naših zemalja. Središta su industrije: Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Trzin, Jesenice, Rače, Domžale i dr.

Slovenska književnost

Kod Slovenaca nema dosta dugo nikakvih tragova književnog života. Prvi književni spomenici slovenski nijesu stariji od 15 i 16 stoljeća. Ondje počinje književnost zapravo širenjem Luterove nauke uz koju su pristali neki slovenski plemići. Na čelu toga pokreta stoji prvi književnik slovenski Primož Trubar.

Taj je vjerski pokret bio doduše kod Slovenaca naglo zastavljen, ali književnost nije mogla posve propasti. Prvi pisci koji su se javili bili su iz redova katoličkoga svećenstva, a u svojim su knjigama napadali Luterovu nauku. U to vrijeme radi u književnosti Janez Valvasor, poznat kao pisac povijesnih djela.

I u 18 stoljeću preteže kod Slovenaca još nabožna književnost, ali se u drugoj polovini toga stoljeća osjeća već jak zamah svjetovne književnosti.

U vrijeme ilirskoga preporoda stekao je osobitih zasluga za književnost Jernej Kopitar svojim radom oko izučavanja južnoslovenskih narječja, zaime Stanko Vraz, koji je svom dušom prionuo uz Gajevu ilirstvo, preselio se pače u Hrvatsku i pisao svoje nježne pjesnice hrvatskim jezikom, i napokon književnik Franjo Metelko i Janez Blajvajs, koji se povodio za Gajem.

Tvorac je nove slovenačke književnosti Valentin Vodnik, čovjek svestran i vrlo marljiv. On je ujedno otac slovenačkog pjesništva. U to vrijeme radi na književnom polju i poznati slovenski pjesnik Franjo Prešern, koji ide u red najznamenitijih slovenačkih pjesnika. Uz tu dvojicu ističu se još Matija Ravnikar i Urban Jarnik. Iza tih prvaka nastaje živiji razvoj slovenske književnosti, pa se u drugoj polovini 19 stoljeća ističu među slovenskim književnicima imena Franjo Levstik

i Simon Gregorčič kao pjesnici, a Franjo Levstik istakao se i kao prirovnjedač. Uz njega rade kao prirovnjedači Jurčič i Stritar.

Od novijih slovenačkih književnika spominjemo Antona Askreca, Otona Zupančiča, Dragutina Kekeca, Ivana Sanka-
ra, Frana Govceka, Radu Murnika, Ksaveru Meška i druge.

Slovenski književnici imaju dva društva koja pogoduju razvoju književnosti, a to su Matice slovenska i Društvo sv. Mohorja. Prvo ima istu zadaću kao i Matice hrvatska, a Društvo sv. Mohorja ima opet isti zadatak kao kod Hrvata Društvo sv. Jeronima.

Од Немање до Јазара

Напредовање српскога народа у средњем веку, започето под великим жупаном српским Стеваном Немањом*) (1166 до 1196) и настављено под његовим наследницима, достигло је врхунац под царем Душаном Немањинем (1331—1355). Од Немање па до Душана Србија је од византијске вазалije по-
стала најпре независно жупанство, затим краљевина (1217), а најзад царство (1245); српска црква, која је дотле била под окриљском архиепископијом, постаје најпре самостална (1220), а затим се уздиже на степен патријаршије (1345). Границе су се Србије под Душаном шириле од Саве и Дунава до близу Коринтског Залива и од Јадранског Мора до близу Једрена. Богата народна привреда, рудници и трговина са суседима и далеким земљама створили су потпуно народно благостање у Србији. Књижевност, грађевинарство и друге уметности доносице су плодове, каквих је мало у многим земљама Европе тога доба, Законодавство достигло врхунац у Душанову законнику, великом делу средњековне српске правне свести. Србија постаје прва земља на европском истоку.

После Душанове смрти постаје цар Србије његов деветнаестогодишњи син Урош (1355—1371). »Красан младич, мيران и милостив, али неискусан«, како га описују савремени хроничари српски. У пространим областима српског царства одмах се опазило да нема снажне руке Душанове. Властела

*) Оживљавање српске државе био је Стеван Немања, који је спочетка био велики жупан рашки. Но после (у XII столетју) заузео Зету или Дукљу (Црна Гора) и уједино Далмацију те седили све те земље у једну државу. Бринуо се много за свој народ. Саградио је много манастира и црква и своју задужбину манастир Студеницу. Коначно се одлуче владе и оде у манастир Студеницу где се заклаујеори и добије име Симеун. После оде у Свету Гору где му је живео као клаујеор син Растко, назван клаујеорским именом Сава. У Светој Гори сазида манастир Хиландар где и умре. На престолу га је наследио најстарији син Стеван.

150

отпочињу, редити сваки на своју руку. Они опендују области, владају самостално и међу собом се боре. Било је међу њима и даровитих и способних људи, који би најзад успели, да из боре у земљи изиђу победници и наставе дело Немањина. Међутим спољашње су прилике биле много бруе и много јаче.

Док су Србију под слабом царем Урошем растрале унутрашње распре, дотле су се на истоку развијали дотадашњи који ће бити од пресуднога значења не само за Србију, већ и за читаву Европу. Ти су дотадашњи продирање и напредовање Турака. Још за живота Душанова (1354) освојили су Турци од Грка Галиполи и отпочели нападати византијске и српске земље. 1359 године ступа на турски престо знаменити султан Мурат, даровит и одважан владар. 1360 године пређе он у Европу, 1365 освоји Једрен, у њему напусти своју столицу и премести центар турске снаге из Азије у Европу. Византија, растргана унутрашњим распрама, не само што се није у почетку опоравила Турцима, већ су се царев и њихови сугарници отимали о њихову помоћ и наметали у уступцима које ће им учинити. Тек напоследку, видећи опасност од њихова ширења, византијски цар Јован у два маха путује у Европу и моли помоћ против Турака, али без успеха. Бугарска је такође раслабљена распрама и поцепана: на источну, са престоницом у Трнову, и на западну, са престоницом у Видину.

Велику опасност од Турака прве су осетиле источне српске државе. Душанов властелин Вукашин беше се 1366 прогласио српским краљем у Македонији. Његов присталица и најважнији ослонац био је његов брат деспот Угљеша, који управљање пограничним српским областима, на истоку, према Грцима и Турцима, са престоницом у Серу (Серезу). Видећи растење Турака, Вукашин и Угљеша реше, да их нападну и изагнају из Европе. Тота радња припреме добру војску и пођу им на сусрет, али изненађени нападом турским 26 септембра 1371 године на Черномену (данашњи Чирмен), на десној обали Марице, војска им буде разбијена, а они оборица погину. Наскоро затим, 4 децембра исте године, умре и цар Урош.

Битка на Черномену отворила је Турцима пут у Србију, и они се раширише по читавој Македонији. Од простране Душанове царевине осталоше слободне само још земље северно од Шаре Планине и Скопске Црне Горе. После Урошеве смрти њима овладаше потпуно самостално некадашња властела, господари тих области. Међу њима беху најглавнији: кнез Јазар у Подунављу и Поморављу, западно од њега кнез Вук Бранковић, а још западније, у Приморују и у данашњој Црној Гори, Ворбе Балшић. Сем остатака Душанове царевине беше самостална и краљевина Боона, која је и за време Душаново била засебна држава, и којом је сада владао краљ Твртко. Међу свима тадашњим српским владоцима најстарији по годинама,

најразумнији и најјачи по угледу, по личним особинама и по томе, што је био ожењен из породице Немањича, био је кнез Лазар. У очитој опасности, која загрози српским земљама, Лазар скупи савез свих српских држава за одбрану од Турака. Први на ударцу, он им је мудро и јуначки давао отпора.

Битка на Черномлену отворила је Турцима пут не само за Србију већ и за Бугарску, коју преташе (Софија је пала 1382), а бугарски цар Шишман постаде турски вазал. Сад је Србима заштитила опасност не само с југа, већ и с истока. 1386 године отеше Турци Србима Ниш и упутише се даље у Лазареву државу. У битки на Пличнику (на реци Толници, између Прокупља и Крушумлије) зададе Лазар Турцима страшан удар, први велики удар откако је непобедљиви султан Мурат отпочео своја освајања на Балканском Полуострву. Ако је ујараци и био снажан, ако је и зауставио турско продирање с истока, он Турке није омео. Напротив, он их је још више раздржало и нагнао на још боље припреме. И за кнеза Лазара било је јасно да борба с Турцима није завршена, због тога се и он стаде спремати. Савез, који је дотле постојао између њега и свих других српских владалаца, постаде сада још тежи. Окоине земље: Арбанија, Румунија и Угарска, које су доцније добро заштитиле своју неравну прама Турцима, у ово доба нису ништа предизмагле против њих. Угарска се чак спремила да у овим судбоносним данима нападне на кнеза Лазара. Бесни султан Мурат међутим изводи своју војску против Срба на Косову.

Тихомир Р. Ђорђевић

Кнежева већера

Slavu slavi srpski knez Lazare
U Kruševcu, mjestu skrovitome,
Svu gospodu za sofru sjedao,
Svu gospodu i gospodiće:
S desne strane starog Jug-Bogdana
I do njega devet Jugovića,
A s lijeva Vuка Brankovića
I ostaju svu gospodu redom,
U zastavu vojvodu Miloša
I do njega dvije srpske vojvode:
Jedno mi je Kosačić Ivane,
A drugo je Toplica Milane.
Car uzima zlatan pehar vina
Pa govori svoј gospodi srpskoј:
»Kome ć oву čašu nazdraviti?
Ako ću je napit' po starještvu,

Napit' je starom Jug Bogdanu;
Ako ću je napit' po gospodstvu,
Napit' je Vuku Brankoviću;
Ako ću je napit' po milosti,
Napit' je mojim devet šura,
Devet šura, devet Jugovića;
Ako ću je napit' po ljepoti,
Napit' je Kosačić Ivanu;
Ako ću je napit' po vrsini,
Napit' je Toplici Milanu;
Ako ću je napit' po junaštvu,
Napit' je Vuku Brankoviću;
Ta nikom je drugom napit' neće,
Već u zdravlje Miloš Obilića:
Zdrav, Milošu, vjero i nevjero!
Prva vjero, potonja nevjero!
Sjutra ćeš me izdat' na Kosovu
I odbjeći turskom car Muratu,
Zdrav mi budi i zdravicu popi,
Vino popi, a načas ti pehar!
Skoči Miloš na noge lagane
Pa se klanja do zemljice crne:
»Hvala tebe, slavni knez Lazare!
Hvala tebe na tvojoj zdravici,
Na zdravici i na daru tvome,
Al' ne hvala na takvoj besjedi;
Jer, tako me vjera ne ubila,
Ja nevjera nikad bio nisam,
Nit' sam bio, niti ću kad biti!
Nego sjutra mislim u Kosovu
Za hrišćansku vjeru poginuti.
Nevjera ti sjedi uz koljeno,
Ispod skuta pije hladno vino.
A prokleti Vuče Brankoviću!
Sjutra jeste lijep Vidov-danak,
Videćemo u polju Kosovu
Ko je vjera, ko li je nevjera.
A tako mi Boga velikoga,
Ja ću otić sjutra u Kosovo
I zaklaću turskog car Murata
I staću mu nogom pod gr'ocel!
Ako li mi Bog i sreća dađe,
Te se zdravo u Kruševac vratim,
Uhvatit' Vuка Brankovića,
Vezaću ga uz to bojno koplje
Kao žena kudelj' uz preslicu,
Nosit' ga u polje Kosovo!»

Цар Лазар и царица Милица

Цар Лазаре сједи за вечеру,
Покрај њега царица Милица,
Бези њему царица Милица:
»Цар Лазаре, српска круно златна!
Ти полазиш сјутра на Косово,
С' собом водиш слуге и војводе,
А код двора нико! не остављаш,
Царе Лазо! од мушких глава
Да ти може књигу одијети
У Косово и натраг вратити,
Одволиш ми девет миле браће,
Девет браће, девет југовина;
Остави ми брата бар једнога,
Једног брата сестри од заклетве.«
Нбој говори српски кнез Лазаре:
»Госпо моја, царице Милице!
Ког би ти брата највољела
Да т' оставим у биједу двору?«
»Остави ми Бошка Југовина.«
Тада рече српски кнез Лазаре:
»Госпо моја, царице Милице!
Када сјутра бијел дан осване,
Дан осване и огране сунце,
И врата се отворе на граду,
Ти ишетај граду на капију,
Туд ће проћи војска на атаје;
Све коници под бојним коњима,
Пред њима је Бошко Југовину,
И он носи крсташа барјака;
Кажти њему од мене благослов,
Нек да барјак коме њему драго,
Па нек с тобом код двора остане.«
Кад у јутро јутро освануло
И градска се отворише врата,
Тад ишета царица Милица,
Она стаде граду код капије,
Ал' ето ти војске на атаје:
Све коници под бојним коњима,
Пред њима је Бошко Југовину
На атау вас у чистом злату,
Крсташ га је барјак поклопио,
Побратиме! до коња алата,
На барјаку од злата јабука,
Из јабуке од злата крстови,

Од крстова златне ките вите
Те купкају Бошка по плећима;
Примаче се царица Милица
Па увати за узду алата,
Руке склопи брату око врата
Пак му поче тихо говорити:
»О мој брате, Бошко Југовину!
Цар је тебе мени поклонио,
Да не илеш на бој на Косово,
И тебе је благослов казао
Да даш барјак коме тебе драго,
Да останеш са мном у Крушевцу,
Да имадем брата од заклетве.«
Ал' говори Бошко Југовину:
»Иди, сестро, на биједу кулу;
А ја ти се не бих повратио
Ни из руке крсташ барјак дао,
Да ми царе поклони Крушевца;
Да ми рече дружкина остала:
Где страшица, Бошка Југовина!
Он не смједи поћи у Косово
За крст часни крацу прољезати
И за своју вјеру умријети.«
Пак добебра коња на капију.
Ал' ето ти старог југ-Богдана
И за њима седам југовина,
Све је седам устављала редом,
Ал' ни један ни гледати неће.
Маго вр'еме за тим постајало,
Ал' ето ти Југовин Војина,
И он води цареве једеке
Покривене са сублијем знагом,
Она под њим ухвати кугаша,
И склопи му руке око врата,
Па и њему стаде говорити:
»О мој брате, Југовин-Војине!
Цар је тебе мени поклонио,
И тебе је благослов казао
Да даш једек' коме тебе драго,
Да останеш са мном у Крушевцу
Да имадем брата од заклетве.«
Вели њојзи Југовин Војине:
»Иди, сестро, на биједу кулу;
Не бих ти се, јунак, повратио,
Ни цареве једеке пустио,
Да бих знао да бих потпинуо;

Идем, сејо, у Косово равно
За крст часни крвцу промевати.
И за вјеру с браћом умријети»,
Пак проћера коња на капију.
Кад то виђе цара Милуца,
Она паде на камен студени,
Она паде, пак се обезнани,
Ал' ето ти славнога Лазара,
Када виђе госпођу Милуцу,
Удрише му сузе низ образе;
Он с' обзире с десна на лијево,
Те дозивље слугу Голубана:
»Голубане, моја вјерна слуго!
Ти одлази од коња лабуду,
Узми госпу на бијеле руке,
Пак је носи на танану кулу;
Од мене ти Богом просто било!
Немој ни на бој на Косово,
Већ остани у бијелу двору.«
Кад то зачу слуга Голубане,
Проли сузе низ бијело лице,
Пак отједе од коња лабуду,
Узе госпу на бијеле руке,
Однесе је на танану кулу;
Ал' свом срцу одољет не може
Да не иде на бој на Косово,
Већ се врати до коња лабуду,
Посједе га, оде у Косово.

Народна pjeska из Вукова Зборника

Косовски бој

Кад је сјутра јутро освануло,
Дегешеше два врана гаврана
Од Косова поља широкога,
И падоше на бијелу кулу,
Ваш на кулу славнога Лазара,
Један гракће, други проговара:
Да л' је кула славног кнез-Лазара?
Ил' у кули није никог нема?
То из куле нитко не чујаше,
Већ то чула цара Милуца,
Па излази пред бијелу кулу,
Она пита два врана гаврана:
»Ој Бога вам, два врана гаврана!
Откуда сте јутрос пољећели?
Нијесте ли од Поља Косова?
Виђесте ли двије силне војске?
Јесу ли се војске удариле?»

Чија ли је војска задобила?
Ал' говоре два врана гаврана:
»Ој Бога нам, царите Милуце!
Ми смо јутрос од Косова равна,
Виђели смо двије силне војске;
Војске су се јуче удариле,
Обадва су цара потинула;
Од Турака нешто и остало,
А од Срба и што је остало,
Све рањено и искрвањено.«
Истом они тако бесјеђаху,

A. Vocačić: Пропаст царства

Ал' ето ти слуге Милутина,
Носи десну у лијевој руку,
На њему је рана седамнаест,
Вас му коњаци у крв огрезују;
Вели њему госпођа Милуца:
»Што је, бољан! слуго Милутине?
Зар изадеде цара на Косову?
Ал' говори слуга Милутине:
»Скин' ме, госпо, са коња витеза,
Умиј мене студеном водицом,
И загниј ме црвенијем вином;
Тешке су ме ране освојиле.«
Скиде њега госпођа Милуца,
И уми га студеном водицом,
И загни га црвенијем вином.
Кад се слуга мало повратио,

Пита нећа господу Милица:
 »Што би, слуго, у пољу Косову?
 Ве погibe славни кнеже Лазо?
 Ве погibe стари Јут-Богдане?
 Ве погibe девет Јутовина?
 Ве погibe Милош Војевода?
 Ве погibe Вуче Вранковићу?
 Ве погibe Рачовић Страхини?
 Тада слуга поче казивати:
 »Сви осташе, госпо, у Косову.
 Ве погibe славни кнез Лазаре,
 Ту су многа копча изломљена,
 Изломљена и турска и српска,
 Али више српска, него турска,
 Бранех, госпо, свога господара,
 Господара, славног кнез Лазара.
 А Јут ти је, госпо, погинуо
 у почетку, у боју првоме,
 Погibe ти осам Јутовина,
 Ве брат брата издати не шћете,
 Доклегође један тецијаше;
 Још остаде Бошко Јутовићу,
 Крсташ му се по Косову вија,
 Још разгони Турке на буљуке,
 Као соко типе голукове.
 Ве опрезну крпча до кољена,
 Ту погibe Базовић Страхиница,
 Милош ти је, госпо, потинуо
 код Ситнице код воде студене,
 Бено многи Турци изгинули;
 Милош згуби турског цар-Мурата
 и Турака дванаест хиљада;
 Бог да прости, ко га је родио!
 Он остави спомен роду српском,
 Да се прича и приповиједа,
 Док је људи и док је Косова,
 А што питаш за проклетог Вука,
 Проклет био и ко га родио!
 Проклето му племе и кољено!
 Он изаде пара на Косову
 и одведе дванаест хиљада,
 Госпо моја! љутор оклопника!»

Народна прјеска из Вукова Зборника

Марко Краљевић

Никавога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића, ја ћу овдје назначити о њему оно што се слабо у прјесмама налази, него се приповиједа.

Приповиједа се да је Марко био много јачи од осталих садлашњих, а јамачно и ондашњих људи. У 71 прјесми друга књига (»Турци у Марка на слави«) пјева се да је у његову буљовану, којијем је он једном руком махом и њиме се бацао, било шездесет и шест ока, а ја сам у дјетинству гледао у Српјему у крчим манастира Крушевца тјде је Марко намањован како једном руком моторога вола држи за реп преко рамена, и носи на леђима илући управо; у прјесми 66 (»Марко Краљевић и Муса Кесеџија«) пјева се како је узео у руку суху древовину »са тавана од девет година«, па кад ју је стиснуо руком, она прска на двоје на троје, и двије калње воде ископале из ње. — Он без вина није могао никуд, и према јачини својој много га је могао попити да се не опије. За његова Шарца једни приповиједају да му га је поклонила некаква вила, а једни опет да га је купило од некаквих кириџија. Прије Шарца веде да је мијењао много коња, па га ниједан није могао носити. Кад у некаквих кириџија види шарено гуњаво мушко ждријебе, учини му се да ће од њега добар коњ бити, и узме га за реп да омахне око себе, као што је остале коње огледао, али се оно не дадне ни с мјеста помаћи: онда га купи у кириџија, изијечи од губе, и научи вино пити. — За смрт Марка Краљевића различно се приповиједа: једни веде да га је негђе у селу Розинама убио некакав караватски војвода Мирчета златном стријелом у уста, кад су се Турци били с Камакласима. Други казују да му се у таквоме бају заглибио Шарца у некакој бари код Дубава, и да су ондје обојица пропасти; у Крајини Неготинској приповиједа се да је то било ондје близу Неготина испод извора Царичине. Ондје има и сад баира и зидине од старе цркве, за коју говоре да је била начињена на гробу Маркову. Трећи кажу да је у таквоме боју толико људи изгинуло, да су по крви поливали коњи и људи, па Марко онда пружио руке к небу и рекао: »Боже, што ћу ја сад!« На то се Бог смисловао и некакмијем чуднијем начином пренио и нећа и Шарца у некаку пећину, у којој и сад обојица живе: он заоблави своју сабљу под груду или је ударилиши у камен легао те заспао, па једнако спава; пред Шарцем стоји мало маховине од које помагао једе, а сабља све помагао излази испод груде или из камена, па кад Шарца маховину поједе, и сабља испод груде или из камена испадне, онда ће се и он пробудити и опет на свијет изићи. Једни говоре да је он у ту пећину побјегао кад је први пут видио пушку, и пошавши да је отегла (да ли је истина да је онака као што се приповиједа) пробио из ње сам себи дуган, па онда рекао: »Сад не помаже јунаштво, јер најгора рба може убити најбољег јунака.

Bogumili

U 10 stoljeću pojavio se u Bugarskoj neki svećenik po imenu Bogumil koji je naučio novu vjeru. Njegovi se pristalice zovu bogumili.

U Dalmaciji su pristalice bogumilske vjere zvali **patari nima**.

Budući da je Bogumil naučio ono u što je narod i onako vjerovao prije nego se pokrstio, tj. u dobre i zle bogove, narod je vrlo rado prigrlio tu nauku. Duša, što ju je otac nevidljivog svijeta stvorio, a otpala je od njega, treba da se odijeli od stvari — od tijela, djela sotonina, i vrati ocu svojem. Zato pošlje otac Hrista, jednog od najviših duhova ili anđela. On uzme samo naoko čovječje tijelo i samo naoko umre na krstu da pouči svijet kako će se duša što prije vratiti Bogu. Za spasenje duše dosta je, da se vjeruje u tu nauku. Zato ne treba za mrtve moliti, a nema ni uskrsnuća tijela, jer je tijelo sotonino. Bogumili zabacuju sve sakramente i sav stari zavjet; od molitava pridržali su samo »Očenaš«.

Bogumili se odriču blaga i bogatstva, ne jedu mesa niti jela od životinja, osuđuju krvnu osvetu i umorstvo, ne smiju priznati. Nad svima je djed ili did; zamjenici su didu gosti ili stari (kao đakon).

Služba je Božja jednostavna. Moli se »Očenaš«, čitaju se ulomci iz Sv. Pisma Novog Zavjeta i Psalir, propovijeda se i daje blagoslov. Crkva im je obična kuća bez zvonika i zvona, bez slika i kipova. Žrtvenik je stol bijelim platnom prostrt, a na njemu otvoreno evanđelje.

Bogumilska vjera raširila se u Bosni osobito za vladanja **Kulina bana**. Stare knjige pišu da je Bosna za bana **Kulina** bila puna blagoslova. On je prvi pozvao strance u Bosnu da kopaju rude, jer je Bosna zemlja ruda. **Kulin** ban sklopi s Dubrovnikom ugovor po kojemu su Dubrovčani mogli trgovati po čitavoj Bosni. Od Dubrovčana naučili su Bosanci različite zanate. Kad je kasnije poslije rđavih godina zemlja rodila, govorili bi Bošnjaci: »Vraćamo se vremenu na zemlja rodila, još ni danas nije izginula uspomena na **Kulina bana**, a mnogi kameni nadgrobni spomenici u Bosni sjećaju na vrijeme bogumila i **Kulina bana**, za koga narod priča da se bratimio s vilama.

Po dru. St. Strelju

Bosna i Hercegovina

Ponosna Bosna i **kršna Hercegovina** gizdave su dvije sestre. A kako i ne bi, kad ih je svemožna ruka Stvoriteljeva bogato narešla različnim krasotama i nadarila svakim miljem i obiljem kakovim se mogu podići tek rijetki krajevi.

Bosna i Hercegovina od davne su davne rodene sestre južnih naših pokrajina. Svojim prirodnim krasotama ne zaostaju nimalo za njima. S Hrvatima, Srbima i Slovenima spaja ih nebrojenim stoljećima ista ljubav, jer je Hrvat, Srbin i Slovenac toliko puta i bosansko tlo poskropio za krst časnij svojom junačkom krvlju.

Lijepo te zemlje prostiru se južno od Save i Une. Na istoku se dotiču preko Drine susjedne Srbije i dalje Crne Gore, a s jugozapadne strane medaše im Lika i Krbava, pa divna Dalmacija. Na jugu dopire hercegovačko tlo upravo do Jadranskoga Mora.

I Bosna i Hercegovina obiluju visokim gorama, dolinama, rijekama i potocima. Gore su zarasle gustim šumama, u kojima se može naći raznolikoga drveća, divljači i zvjeradi. Na mnogim mjestima ima i takvih prašuma u kojima još nije bilo ni sjekire. Gotovo polovina površine Bosne i čest Hercegovine pokriva je šumama, iz kojih se crnogorična, bukova i hrastova grada razvozi u daleke zemlje kopnom i morem: u Italiju, Grčku i daleko u Afriku. Te šume nijesu veliki izvor bogatstva samo za Bosnu i Hercegovinu, već i za cijelu našu državu. Doline i ravnice pune su žita, korisnoga bilja i voća. Od žita najviše rodi u Bosni kukuruz. I najudaljeniji krajevi znadu za slatke bosanske šljive po svijetu glasovite. Od njih se peče izvrsna rakija i šljivovica, i kuhaju pekmez. I sušenih se šljiva izveze silna množina. To je veliki dobitak za narod i zemlju. U Hercegovini rodi izvrsno vino, smokve i duhan, pače i mandule i masline. Hercegovina obiluje izvrsnim duhanom, a ponešto i Bosna. Godišnje ga urodi preko 40.000 mtr. centi. Tvornice su duhana u Sarajevu, Travniku, Banjoj Luci i Mostaru.

U Bosni i Hercegovini ima dosta plodne zemlje i bujnih pašnjaka, pa se zato narod bavi ratarstvom i stočarstvom. Premda 86% žitelja živi od poljske privrede, ipak se ratarstvo ne razvija još dosta napredno, a tome su mnogo krive negdašnje kmetске prilike seljaka. Tako se moraju u Bosnu i Hercegovinu svake godine uvoziti veće količine žita i brašna. Na dobru su glasu mali, no brzi bosanski konjaci i ovce. Govedarstvo također dobro napreduje zbog sočnih brdskih pašnjaka, no u Hercegovini stradava u ljetnim mjesecima zbog nedostatka vode za napitak. Pasući po krševitu tlu putuje marya po više dana da dođe do vode. Ljudi opet iz nekih krajeva moraju da za ljetne žege putuju više kilometara po vodu.

I rukotvorine su bosanske na osobitu glasu. Bošnjaci su veliki vještaci u mnogim zanatima, a osobito u vezenju vunom, svilom, srebrom, zlatom itd. U novije doba gradi se

u Bosni i Hercegovini sve više tvornica: duhana, sladoga, soli, žigica, opeka, tvornica za izradbu drva i željeza; ima tiskarnica, pivovara, pilana itd. Ukupno ima u Bosni i Hercegovini preko sto različitih tvornica ili fabrika.

Divno li je putovati krasnim i slikovitim krajevima kojima vode dobri putovi, a osobito hitrom željeznicom koja se žuri između planina, sad strmim i vrelim gudurama preko željeznih mostova i kroz mnoge gorske prorove (tunele), sad opet krasnim poljanama sve do sinjeg mora.

Tim se putovima i željeznicom dođe u vrlo lijepa mjesta i gradove, tako u Doboj, Tuzlu, Zvornik, Maglaj, Zenicu, Travnik, Sarajevo, Konjic, Mostar. Sarajevo je glavni grad Bosne, a Mostar glavni grad Hercegovine. Divni su još krajevi oko Banje Luke, Bišća, Livna, Jajca, Foče itd. Pored tih povećih mjesta ima još sila lijepih sela i zaselaka.

U Bosni i Hercegovini rodiše se mnogi junaci koji su proslavili slavnim djelima svoju svetu vjeru i domovinu. Tamo su živjeli mnogi glasoviti muževi koje je divno opjevao slavni hrvatski pjesnik O. Andrija Kačić-Miošić. Svi ste čuli i za ime dionoga hrvatskoga pjesnika franjeva. Grge Marčića, rodom Hercegovca, koji preminu u visokoj starosti dne 30 kolovoza 1905 u křeševskom franjevačkom samostanu. No do danas je rodila Bosna i Hercegovina i mladih hrvatskih i srpskih pjesnika koji su joj na ponos i diku.

Kad se godine 925 prvi hrvatski kralj Tomislav okrunio za kralja, velik je dio tih zemalja bio čest države Hrvatske, koja je najjača bila za kralja Petra Krešimira (1058 do 1073) i Dmitra Zvonimira (1076—1089). Neki su dijelovi pripadali i oblastima države starih srpskih vladalaca, naročito Stjepana Nemanje (1196—1228), pa cara Dušana Silnoga (1331—1335), najmoćnijih vladara Srbije.

No imala je ona i svoje domaće vladare od kojih se prvi proglasio kraljem Stjepan Tvrtko I. Posljednji domaći kralj bosanski Stjepan Tomašević pogibe od mača turskoga godi-ne 1463. Te iste godine prorade bosansko kraljevstvo, a sva Bosna i Hercegovina rade u ruke Osmanlijama ili Turcima. Tako su te zemlje bile podložne turskomu sultanu puna četiri stoljeća, sve do godine 1878, kad ih je zaposjela austro-ugarska vojska. Pod tom tudom, Hrvatima i Srbima nemilom, njemačkom i mađarskom upravom bila je Bosna i Hercegovina sve do našega narodnoga oslobođenja 1918. godine.

Julije Kempf

Julije Kempf, smrtovljeni školski nadzornik, pisao je, osim drugih naučnih članaka i rasprava, i knjige za mladež, od kojih je mladeži osobito omiljena knjiga »Od Save do Adrije« u kojoj vrlo zanimljivo opisuje Bosnu i Hercegovinu. Izdao je na svijet i veliko djelo o Požeškoj Kolini u kojem je skupio vrlo mnogo povijesnih i zemljopisnih podataka. Kempf je jedan od naših najmarljivijih radnika na polju školstva i osobiti prijatelj mladeži i dječima napretka.

Пад Босне

201

Последњи је босански краљ Стјепан Томашевић. Његова је власт била слаба. Крњила су је домаћа властела, која су била Ботумиглове вјере, а међу њима господар Хумске земље Стјепан Вукчић Косача који се прозвао херцегом св. Саве, јер је у његовој власти било и Мигешеве глје су се чувале моћи св. Саве. По њему је земља добила име Херцеговина.

Још прије доласка Стјепана Томашевића плаћага је Босна данак турскоме султану. Стјепан Томашевић, уздајући се у помоћ римскога папе и утарскога краља Матијаша, ускрати данак. Мехмед, турски султан, плане и стаде се спремати да казни краља одметника. Краљ се обрати римском папи, Мелцима и краљу Матијашу. Кад ниоткаде помоћ не дође, посла посланика у Дренопоље султану Мехмеду да измоли милост и примирје на петнаест година. Султан му даде, но само зато да га превари и успава. То је чуо и владар јавичар Србин Михајло Константиновић из Островице.

Константиновић је био у комори брата својега којему је била повјерена благајна султана. Једна што је ушао, добоше два главна саветника султана Мохамед-паша и Изаак-паша да се поразговоре о одговору босанскоме краљу. Михајло Константиновић сакрио се за сандук и ондје је слушао овај разговор:

»Што ћемо одговорити посланицима краља босанскога?« упита Мохамед-паша Изаак-пашу.

»Одговоритемо да му дајемо примирје за петнаест година«, одговори Изаак-паша, »али ћемо одмах поћи за њима, јер другачије не ћемо моћи никако задовољити босанске земље, будући да је то земља брдовита. Зато дајмо му примирје да они могу отићи у суботу, а ми ћемо за њима поћи у сриједу па ћемо доћи до Ситнице близу Босне, а тада нико не ће знати куда султан мисли кренути.«

С тим договором одоше к султану. Султан пристаде на примирје за петнаест година. Султан ујутро оде Константиновић босанској господи и рекне им све што је чуо.

Али они су се томе само смијали.

Како је Константиновић рекао, тако се и збило. Посланици оду у суботу, а Мехмед с војском у сриједу. Краљ Матијаш се бојао да султан не удари на Београд и да не проваши у Угарску. Зато не пошљае помоћи краљу босанском, него даде бранити Београд.

Тako изненади Мехмед краља босанскога. За осам дана бијаше Босна његова, а краљ Стјепан Томашевић његов сужан. Краља ухвати Мохамед-паша у Кључу како се на бијегу у Далимацију за час био склонио. Краљ се предао на писмо да ће му султан поштедијети живот. Но султан Мехмед II даде му у Јајцу одрубити главу (1463).

По др. Ст. Срећку

Pogibija Hrvata na Krbavskom Polju

Kako su Srbi nastradali od Turaka na Kosovu Polju, tako nastradaše Hrvati stotinu godina poslije toga na Krbavskom Polju.

Nadim-paša provali s osam tisuća konjanika sve do Zagreba i opustoši svu zemlju. Ban Mirko Derenčin, knez Frankopan i ostali hrvatski velikaši brže bolje sakupiše vojsku da se obrane od Turaka. Sastadoše se na Krbavskom Polju kod Udbine. Knez Frankopan savjetoваше da se s Turcima koji su u pretežnoj većini, biје u gorskim klanecima gdje bi im gore bile u pomoć. Ali smjeli ban Derenčin ne pristade na to, već nagovaraše da se boj zametne na otvorenom polju.

Kako je lanovo mišljenje prevladalo, zametnula se bitka na otvorenom polju kod rijeke Krbave. Premda su se Hrvati junački borili, pobijedi pretežna turska vojska. Gotovo svi velikaši ostadoše na bojišnom polju, a vojska dijelom izgine, dijelom se rasprši. Ban Derenčin bude zarobljen, a његов sin pogibe, te su banu sužnju svakiput za vrijeme jela metali na stol glavu његова sina.

Poslije te nesretne bitke, u kojoj pogine preko trinaest tisuća kršćana i gotovo čitavo hrvatsko plemstvo, nastadoše teški dani za Hrvate. Južna Hrvatska potpane pod Turke. Dvije stotine godina borahu se neprestano Hrvati s Turcima poslije toga poraza.

Po *Ljetopisu franjevca Iv. Tomašića*

Život našeg naroda pod Turcima

U svim zemljama koje osvojiše uvedoše Turci svoju upravu, postavivše za poglavare svoje ljude i podijeliše zemlju u sandžake.

Sandžacima su na čelu sandžaci ili paše. Imenuje ih sultan. Sandžaku su podložni alajbezi (pukovnici). Pod alajbezima su čeribaše ili satnici. Janjičarima zapovijedaju diz-

dari ili kapetani. Svaki Turčin, koji se kao vojnik istakao, može steći posjed za uživanje za sebe i za svoje nasljednike. Vlasnici tih zemljišta su spašije.

Sandžak se dijeli na nahije. Nahiju čini više sela. Nahijama su na čelu subaše, kapetani ili muselimi. Subaše i muselimi obavljaju redarsku službu, i izvršuju ono, što je kadija presudio. Kadija ima svoj sudački kotar. On sudi, sklappa ugovore i ženidbe, pravi oporuke; on je, ukratko, javni bilježnik. Kadija sudi po Koranu, od њега нема priziva. Kadija нема плаће; живи o onom što mu странке poklone.

Zakon Muhamedov ne pozna narodnosti. Osmanlija poznava samo pravovjernih i muslimana, pa bio on koje mu drago krvi, jezika ili narodnosti; sve mu je drugo nevjernik ili raja (stado). Muslimanima služi raja. Ona izdržava vojsku i gospodu. Raja ne smije nositi odijelo zelene boje, bijele, žute ili crvene, jer je to nošnja muslimanska i janjičarska; odijelo kršćansko mora biti crno. Raja ne smije jahati konja, već mulu ili magarca; ne smije ni oružja nositi, jer нема prava braniti carstvo.

Veće su kršćanske crkve Turci pretvorili u мошее, a звона su salili u topove. Kršćanima ostavljaju samo nekoliko crkava, i to siromašnih i malih. Tu im je bilo dopušteno vršiti službu Božju, ali ne javno. U zabitim gorskim mjestima, gdje nije bilo Osmanlija, mogli su se održati samostani, a uz njih i crkve, dakako bez звона. Službu Božju vrše kod katolika franjevci, jer svjetovnoga svećenstva u turskim stranama nопее nije bilo.

Kršćanski podanici plaćaju redovitu desetinu i harač. Desetina od ploda i sitne stoke ide gospodaru, a harač ili carevina ide caru za izdržavanje vojske. Harač se plaća u gotovu novcu, i to dukat po svakom ognjištu. Harač sam po sebi nije velik, ali je strašan način kojim su ga utjerivali. Najteži biјаше данак što su ga kršćani davali u djeci. Obično сваке пете године, išao bi carski komesar od sela do sela i od varoši do varoši da бира младе, zdrave i krepке момчиће od 10—16 година. Odvodili bi ih u Carigrad, poturčili i odgajali за војничку или коју другу царску службу.

Tko неее да podnosi zuluma turskoga, taj se одмеее u hajduke. Glavno se djelovanje hajdučko počinje u пролиеее (Ђурдев данак — hajdučki sastanak) па траје до јесени. (Митров данак — hajdučki rastanak). Zimi почињају hajduci kod roda ili kod dobriх prijatelja, ali mnogo puta stradaју s izdaje. Hajduci su uzdanica naroda, oni podržavaju živu misao na oslobođenje. Kad se vode велики ratovi s Turcima, eto i njih da zaigraју kolo i da budu vode ustašama.

Po dr. Stjepanu Strkuju

Agovanje

(Iz pjesme „Smrt Smailage Čengića“.)

Sluge zobe Smail-aga
U sred Stoca kule spoje,
A u zemlji Hercegovoj:
»Ajte amo, sluge moje,
Brdane mi izvedite
Šono sam ih zarobio robijem
Na Morači, vodi hladnoj.
Još Duraka starca k tome
Što me rđa svjetlovaše
Da ih puštim domu svome,
Jer su, reče, vlašad ljuta;
Oni će mi odmazditi
Mojom glavom vlaške glave:
Ko da strepi mrki vuče
S planinskoga gladna miša!»

Nitne sluge poslušashe,
Izvedoše tamničare.
Na nogu im teške negre,
A na ruku lisičine.
Kad ih vidje silan aga,
On namaknu gojine vole
I dželdat ljute rise,
Ter ih turskijem darivao
darom:
Svakom momku oštar kolac
daje,

Kome kolac kome li konopac,
Kome britku palu namijenjuje:
»Ajte, krsti, dijelite dare,
Šono sam vi!» Turčin pripravo,
Vam i vašijem Brdini¹⁾

kamenijem,
Vi bo kako — sva će Brda takol!
Turčin reče — a! mrijeti
Za Hristovu vjeru svetu
Teško nije ko se za nju bije...
Krcnu kolac nekoliko puta,
Zvizdu pala nekoliko puta,
Zadrhtaše ta vješada tanka,

At ne pismu Crnogorčad mlada,
Niti pismu, niti zubi škrinu;
Kroz poljanu mrka krvca
teknu,

Niti pismu, niti zubi škrtinu;
Poljana se napuni tjelesa,
Niti pismu, niti zubi škrtinu.
Već tko zovnu Boga velikoga,
Tko lijepe ime Isusovo,
Te se lasno rastadoše

s' suncem
Zatočnici mrijet naviknuti.
Rijekom krvca poljem teče;
Turad bulji skršiv' ruke.
Tko je mladi, rado gleda
Na lipovu krstu muke;
A tko starij, muke iste
Sam na sebi s vlaške ruke
Već unaprijed od strah čuti.

Ljuti aga mrko gleda
Gdje se silom diot mora
Silan arslan goskom mišu.
Tko si junak, osvetit se ne mo'š
Na junaku dođe, dok ne preda.
Smaknu Turu toliko junaka,
Posmica ih — srca ne iskati,
Što bez straha svi su pred
njim pali.

Boj se onoga, ko je viko
Videf aga krepost taku,
Zazebe ga na dnu srca.
Ko ledenijem ratom leden
Šiljak dušu da mu dirnu.

Od tuge li za junaci
Što ih silan zapan strati?
Turčin tuge za krtlove nema.
Od straha li, jer se glavai boji?

¹⁾ Vam.

Silan aga to sam sebi taj.
Zar ne vidliš, kako radi
Hrbar junak uspreč zimu,
Što mu s one piknje male
Po svem tijelu mrazne valja
vale?

Gledaj glavu put nebasa
Gdje se oholo hrabra diže;
Gledaj čelo jasno i oko
Kako bistro pod njim sijeva;
Gledaj krepki stas gdje svoju
Znajuć snagu ravno stoji:

Pak mi kaži, ima li koja
Tude straha i najmanja sjena?
A pak slušaj kako junak zbori
I strašljivce kako oštro kori:

»Vaj, Durake, starče stari,
Kuda's sada, kamo li ćeš,
Sad gdje smakoh gorske miše?
II u goru? Brdani su tamo;
II u ravno? Na ravno će sići;
II ćeš živjet, da izgubiš glavu?
Najbolje je bježat pod oblake.
Mišad grize, ali po ti gmiže,

Samo sur oro pod nebo se diže.
Penjite ga na vješada tanka
Neka znade što mu strah
valjade.

A Turčina ako još imade
Gdje god koga, te se Vlahi boji,
Poreću ga nebu pod oblake —
Tu nek plijen vragom vragu
stoji!»

Mukom miče gorske sluge,
Mukom miče, plijen svoj grabe.
»Aman, aman!« starac pišti,
I Novica sin mu zapan
»Aman, aman!« suzan vrišti.

Stoji aga gorsko zvijere,
Gvozden stupac, kamen tvrdi.
Dokle dahnu, rukom mahnu.
Starac Durak skoro izdahnu.
»Medet, medet!«... dželat ljuti
Već mu i grlo dođe spusti.
Durak huknu, sve zamuknu.
Ivan Mažuranić

Станко постаје хајдук

Хајдуци су били већ на ногама. Могло их је бити око три-десет. Сви бејаху млади, сасм харамбаше који је био, просед. Станку се допадоше ова лица. Још више му се допаде харамбаша.

Стас, лице, понашање харамбашино улеваго му је као неко поштованье. Беше то човек озбиљан, ћутљив и поносит. Стас му прав као свећа а корак сигуран. Сваки покрет, сваки корак његов сведочио је о снази и моћи мишића његових. А што му је највише доликоваго, беше његова проседа коса и брци и оне као трњина прве очи што сазху испод хлада дугих трепавица.

Станку се чиниго да би преко света отпицао за овим човеком.

Уми се харамбаша, поучиваше се и хајдуци, па, као и у таквом дому, окренуше се сунчевом рођају те се помолнише Богу.

По молитви један хајдук принесе чутуру харамбаша. Он се прекрести, наши се маго, па пружи чутуру даље.

Станко је ствао уз један хрест и проматрао све то.

— Ходиле овамо! зовну га харамбаша.

Он приђе.

— Ти рече да ти је име?...

— Станко.

— Ја, ја, Станко. Па велиш, рад си да будеш хајдук?

— То ми је жеља! рече Станко.

— А знаш ли шта је хајдук?

— Од рана детињства слушао сам како о њима уз гусле певају, одговори Станко слободно и одрепито.

— Јесте, певају... Али то је мучан живот. Видиш, ти си научио да ручаш, да вечераш, да спаваш, а хајдуку то није дато. Много пута не дојде, а колико пута пробудениш, и не питај.

— Све ја то могу! рече Станко озбиљно и поуздано. Оно, истина, ја нисам никад гладовао, али кад устреба, ја ћу гладовати боље него нико.

Харамбаша се допаде ово сапоуздање.

— Али хајдук хајдука мора чувати и бранити. Ако му друга ране, не сме га оставити да му непријатељ главу сече и птице месо једу: — мора га на плећима својим из боја изнети.

— Млад сам, снажан сам. То ми неће бити тешко.

— Али хајдук више нема породице. Прегова су браћа овде. Он више не сме мислити о својим зеленим пољима ни о ашину са цурицама осљачким.

Станко одмахну главом.

— Тота сам се морао одрећи. Све миге и драге оставио сам па подох амо да потражним братства и љубави! рече он.

— Чекај, чекај! А ухватите хајдука па га на сваке мук мећу...

— Ја ћу трпети!

— И траже да одаш дружину и јатаке...

— Пре ћу умрети но пустити аваза! од себе!

— Хајдук је као зашета пушка!...

— Шта оно рекао Старина Новак: »Кадар сам стипи и утеи, и на страшно месту постојати!«

Хајдуци су слушали овај разговор између Станка и харамбаше. И, истину да рекнем, она слобода и одрепитост, а после — Станко је био личит младич — све се то допада хајдучима.

— Мо'ш ли скочити? упита харамбаша.

— Могу! рече он поуздано.

¹⁾ турка рјеч — глас.

Харамбаша показа један висок пањ недалеко од себе.

— Делел рече он.

— »Из места«? — пита Станко.

— Јок, из затрке!

Станко се закаса. Кад дође до пања као да крила доби.

— Ђестоко! повикаше хајдуци, који то све гледаху нетрепачице.

Станко се окруажки. Поносио као соко, погледа око себе па рече:

— Могу и из места!

Хајдуци одмахнуше главама.

Станко приђе пању... Ману двапут рукама и... већ беше на другој страни.

Хајдуци зинуше од чуда. Да нису видели својим очима, не би веровали. Пањ је био врло висок.

— Заврзане, Заврзане! заграјаше са свију страна. Овај и теби осокочи.

Младич један, онизак, крутељаст¹⁾, сјајних очију и веома живахан, кога сви зваху Заврзаном, одвоји се од дружине и приђе Станку.

— Јеси ли рвач? упита га, а из ока му се могло прочитати да му је испис уверљив.

— Јесам, одговори Станко.

— Ходи!

Ухватише се и понеше, али га Станко без по муке обори.

Сви се чудом зачуднише: чак и сам харамбаша.

Али се Заврзан расудио. Било му је криво, што се најре неко бољи од њега.

— Оборио си ме, признајем. Али ако те је нана родила, успужки се уз ово дрво!

Станко је било право као стрела и врло високо. Све до саме круне нека ни једне гранчине.

Станко приђе дрвету, пљуну у длане и поче се пузати брзо и вешто као мачка. Кад се успуза до круне, он одломци једну гранчину, метну је у зубе па се спусти на земљу.

Хајдуци се све више и више дивљаху окретности и вештини Станковој. Они су волели Заврзана са окретности његове, па завољеше и Станка. И сам му се Заврзан дивно.

— Добро! рече он, кад му Станко пружи одломљену гранчину: то је све добро, ама како ти пушком гађаш?

— Био сам најбољи нишанџија у Црној Бари! рече Станко поносито.

¹⁾ пун, адепаст.

— Знам, у Црној Бари! Тамо је лако бити нишаница, али буди ти овде, у гори! Станко узме своју шару, привуче је к себи и погледа у Забрзану.

— Јастреба сам у лету гађао. Где хоћеш да бијем?

— Сјатни ми онај суварак^{*)}! рече Забрзан и покрену му на врху дрвета, на које се мало час нео, суварак. Али хоћу да га бијеш у саму петељку.

Станко пружи пушку.

Наста тајац.

Брисну шара — и суварак паде. Хајдучи скочише око њега.

— Ево, вага, скинуо га је баш у петељци! Забрзан загледа, па пружи Станку руку.

— Е, евала ти! У свему си бољи од мене!

Харамбаша му приђе на га погаша по плећима. Очи су му сјајале од задовољства.

— Ред је, рече он, да дружинку упитам: прима ли те. Али ево нећу питати. У име мојих тридесет другова велим ти: добро ми дошао! Јовица, дај хлебца и со!

Јовица Нинковић поскочи лако, дохвати торбу, извади из ње читав хлебца и дрвен заструг са сољу па пружи харамбашу. Харамбаша извади нож из царија^{*)}, њим најпре прекрсти хлебца па онда отсече једну кришку. Десном руком одломи једно парченце, умочи у со па пружи Станку.

Станко скине кацу, прекрсти се и поједе оно парче хлеба. Харамбаша му пружи чутуру, и он се нап.

— Сад да се пољубимо! рече харамбаша. И пољубише се.

Затим почеше хајдучи прилазити и љубити се. Кад се сви изљубише, харамбаша свечаним гласом узвикну:

— Станко, наш си!

Јанко М. Веселиновић

Јанко Веселиновић, рођен 1862 године у селу Црноборском Салашу у Мачви, био је учитељ у основним школама свога родног краја, а касније у Београду чиновник Државне Штампарије; умро 1905 у селу Глоговицу. Писао је приповијести, романе („Хајдуч Станко“) и казалишне комаде („Видо“). Романи су му од највеће чести недорешени. Као човјек и као писац, он је искрен и срдљив, а особито воли село и људе у њему. Он је и остави широк мачванског села, пун народног духа и љубави за све што је народно.

^{*)} сува граница; ^{*)} коре од кожа, ножица

O. IVEKOVIĆ: MATIJA GUBEC NA STRATIŠTU

Smrt Matije Gupca

U srednjem su vijeku vladala narodna vlastela. Tek postepeno oslobodili su se kraljevi vlasteoske sile, oslanjajući se na sam narod. Proti vlastela bilo je u Europi više seljačkih buna.

U Hrvatskoj i Slovenačkoj bilo je najviše tih buna u 16 vijeku. Najznamenitija je buna od godine 1573, koju je u Hrvatskom Zagorju podigao Matija Gubec, nazvan »seljačkim kraljem«. Zbog oružane premoći vlasteoske i izdaje među seljacima Gubec bi slobodan i mučenički smaknut još iste godine na Markovu trgu u Zagrebu. Strašna smrt Matije Gupca priča u Senoimu romanu »Seljačka buna« svećenik koji je isposjedio Gupca, Stjepku Gregorijancu, drugu, a kasnije izdajniku Gupčevu.

»Upravo je bila subota, a ja sam moleći klečao u svojoj izbi. Tad dođe od suda poslanik i reče mi: da me zove čovjek neka ga pripravi na smrt. Podoh za njim noseći rajski hljeb, preobraženo tijelo Božjega sina. Dodosmo u grad, u mrku kuću, u crnu tamnicu. — Tu je na kamenu sjedio čovjek, sapet na nogama i rukama teškim lancima. Slabo go-raše svjetlička, drhtući prkase plamen, a sužanj zaplijio oči u svijeću. Jedva unioh, kleknu sužanj preda, me i reći će prekrstivši ruke na prsima:

— »Sutra, oče, valja mi umrijeti. Tako je sudio Bog. Ne marim. Slava mu, ja umirem prav, i Bog je pravednik, ufam se, doći će k Njemu. Oprosti mi, duhovni oče, da sam tebe pozvao u tom času, gdje me nudaju posljednjom krvavom čašom. Tebe sam htio imati uza se u posljednjem gorkom hipu, jer moje srce stoji pred tobom kao otvorena knjiga. Ti čitaj i sudi jesam li kriv? Ali ovo srce, koje mi hrlim kucajem broji zadnje trenutke, ovo mi srce šapće: grešnik si, svi su ljudi grešni, ali nevin ćeš gubiti glavu, jer si tražio pravicu, a krivica te ubi. Da, — reče sužanj, skočivši na noge, i lanci mu zveknuše. — Bog mi je okrilio dušu, da po-letim do zvijezda. Bog mi je dao žarko srce, da osjećam svaku suzu, svaki uzdah puka iz koga sam nikao. Ljubim taj puk koji me rodi, ljubim grudu koja me hrani, a to je smrt. Pa kad se prevršla čaša suza, kad je uzdah narasao do bure, tad podigoh puk na svoja krila, tad digosmo pest na lažnu gospodsku pravdu. Propadosmo... Ubi nas naše pouzdanje, ubi izdajstvo vlastitih ljudi. Prerano smo došli. Još nije mla-dica dorasla do stabla. Ali vrijeme ide kao vječita struja, a iza gustog mraka budućih dana trepti mi zvijezda — spas mojega puka... Razom će vječna ruka izravnati sve sinove čovječje, a što je jednome pravo neće biti drugome krivo. Evo, ta vjera mi je pred svijetom grijeh. Oh, eto mi glave, neka kliče njihova pravda, nek me navija na muke. Da, luda bajka klevetaće svijetom da sam zlotvor, izrod plemena ljudskoga, ali poslije vjekova, kad sunce pravde rastijera

maglu, reći će svaka poštena duša: poštenjak je bio, slava njegovoj pameti! No pustimo zemlju. Prema nebu lebdi mi duša, — nastavi sužanj kleknuvši, — oče, utri mi put do raja, molim te, razriješi mi dušu! Sve ću ti grijehe reći. Zamerio sam na gospodu nistinu po razlogu, ali su mi i gospoda braća, ljudi, — a mržnja je grijeh. Bog neka oprosti meni i njima. Zamrzio sam prije svega na jednoga, na Stjepka Gregorijanca. On je seljaka jario, on je mutio, on je hrabrio, on je nož utisnuo u ruku, on se seljaku zakleo, on ga je prevario, izdao: on je krivokletnik, radi njega teče seljačka krv, radi njega izgubio glavu bez suda. Bez suda, oče! Jer da stanem pred sud, makar gospodski bio, ja bih gospodi doviknuo istinsku riječ, izbrojio čisto njihovih grijeha. Toga se boje, zato me brzo smiču i ništa ne pišu da njihova sramota ne dođe na ruke budućih vremena. No kad vjetar ispod krvnikove ruke rasprši moj pepeo na sve strane svijeta, ti podi, oče, Stjepku Gregorijancu, pozdravi ga u moje ime i reci mu da mu od srca praštam, što nas je napustio, prevario, što je pogazio prisegu svoju.»

Sve svoje grijehe ispovjedi mi sužanj skrušene duše, a ja ga razriješi, okrijeplj hranom nebeskom, s njim ostah moleći na koljenima cijelu noć...

I nedjelja dođe. Jutarnjim zrakom razlijegala se crkvena zvona, a kroz zvonjavu kao da je plakao lelek mrtvačkoga zvonca. U tamniču stupi straža, a tamničar kriknu: »Hajdemo; hora je!« Još jednom kleknu sužanj, još jednom nadnesoh nad njim blagoslovne ruke. — I krenusmo među hrpom ljudi iz kuće.

Na trgu pred Markovom crkvom brujiła je silesija naroda, glava do glave, a radoznalost ljudska bujila je iz prozora, sa krovova. Gradski je sudac išao sa žezlom pred nama, uz nas dva reda gradskih stražara, s nama okovan seljak Pasanac, a za nama u krvnom odijelu krvnik i njegovi družici. Ponosito dizao je sužanj glavu gledajući preko znaličnih glava ljudstva koje se stisnuvši pitahu: »Vidite li, to je Gubec, to je seljački kralj!«

Sred trga puče čistina, okružena banskom vojskom, a sred čistine vatra i kolo. Dodosmo tamo. Tad izide pred nas rod sudac i, dignuvši žezlo, viknu:

»Narode, čuj! Evo stoji Matija Gubec, stubički kmet, razbojnik, zlotvor, palikuća, čija se zlotvorna ruka digla na Božje i ljudsko pravo, na kralja i zemaljsku gospodu. A to je Andrija Pasanac, ortak zlotvora Gupca i zlotvor sam. Ali pravda pobjedi, i pukao je zlotvorima sud. Pasanac bude prije smrvljen na kolu i gubi glavu, a Matija Gubec, kojeg

se opaka duša drznu igrati kralja, neka primi kraljevsku čast, neka bude vjenčan razbijeljenom krunom na razbijeljenom stolu i rasječen na četvero!«

Gubec problijedi, zadrhta, stisnu zube i pogleda puk. Narod zastrepi, a sudac baci slomljeni bijeli štap pred noge sužanja i viknuće opet:

»Krvniče, tvoji su, daj!«...

Pasanac poljubi Gupca, kleknu preda me zabuljivši oči u zemlju, ali jedva ga blagoslovih, spopadoše ga krvnici i u jedan hip navinuše ga oko kola iz koga prodirahu oštri šiljci. Sad zamahnu krvnik visokom kijačom i razbi seljaku svaku kost na nogama i rukama na dvoje. Pri svakom udarcu prodre zrakom užasan krik koji se izvinu modrim drhucim usnama seljaku. Hitro ga skinuše s kola, i kad ga smrvljena ljudska zloba tresnu na zemlju, spopane krvnikov sluga Pasanca za kosu, krvnik zamahnu mačem i pokaza svijetu krvavu glavu.

Za toga stajao je Gubec nijem i blijed kao kamen gledajući u svijet, samo pri svakom vapaju druga zastrepi mu suza u oku.

»Oče, sad je na meni red, šapnu, kad se krvavo truplo druga sruši na zemlju. Bog mi pomози! — Bog pomози puk!«... Krvnik se primaknu, ali Gubec mahnu mu rukom: »Ukraj, da se pomolim! Blagoslovi me, oče!«

I stavih ruke na njegovu glavu, a bilo mi je, da će puknuti zemlja.

— Sinko, idi u miru, grijesi su ti oprošteni! rekoh. — Amen! dahnu Gubec, i krvnik ga spopade i počeo derati s njega odijelo. Silom ga pritisuše na stolac od razbijeljena gvožđa. Obrazi mu porumeniše, zadrhta. I pristupi krvnik s razbijeljenim klijestima te ga stade štipati za ruke, za noge, u razgaljena prsa. Svakim uštipom zinu krvava rana, zadrhta tijelo, na čelo navre gust znoj, a iz grudi izvине se mukao jauk. Napokon dignu krvnik klijestima iz vatre krunu od usijana gvožđa.

— Na ti, kralju, krunu! kriknu krvnik i spusti žarko gvožđe na Gupčevu glavu. Koža mu prсну, krv briznu, bijele usne zadrhtaše, smrtna blijedoća osu mu lice. Još me jednom pogleda kao ranjena zvijer i šapnu:

— »Zbogom, oče!« a zatim počeo se se oči točiti i točiti.

Pobjegoh. U meni je kipijela krv. Na čelu mi je stajao znoj, srsi mi prolazahu tijelom. Pobjegoh kao pijan, kao lud, kao mahnit. Klekoh pred Boga da molim. Ne mogoh. Padoh u izbi svojoj na tle — plakah, plakah, plakah od mraka

do zore. Oh Bože! šta si mi dao doživjeti taj dan koji mi raskoli srce, raskida živce, otrova dušu? što si dao, da me pogodi posljednji taj pogled, to umiruće krvavo oko koje će žeći srce dok budem živ?...

Jesi li čuo, Stjepane, tu krvavu priču? Jesi li omjerio stravu i užas strahovitog časa? Čuj, od seljačkog kralja nosim ti pozdrav i oproštaj, kukavna dušo. Ponikni od stida, o j mali velikašu! Gledaj u bijednu domovinu našu, prebroj krvava trupla, prebroj pusta garišta i strepi, drhtaj, krivotniče crni, ti i krvnik tvoj Tah! Na vašoj stopi lijepe se krv, nad vašom glavom sijeva prokletstvo!...

Fratar izide, a klečeći bljed poniknute glave i sklopljenih ruku osta Gregorijanac sam sred mračne sobe. I klečao je dugo drhtajući od straha, jer je iz mraka buljilo u njegovo srce — umiruće oko seljačkoga kralja...

August Senca

Posljednji dani Petra Zrinskoga i Frane Krste Frankopana

(Iz romana »Urola Zrinsko-Frankopanska«)

Sve su oči uprte u Zrinskoga, svi se čude njegovu spokojnom licu, koje prosijeva neizmjernom dobrotom i milotom, onako bljedo, onako sveto, jer njegova bljedoca zanosi na onu velikih mučenika. Iz dubokih očiju proviruje mu neka svijetla nadzemaljska snaga, jer dok idu lagano trgov, on ne vidi nego malo propelo, on ne čuje nego riječi svoga ispovjednika koji ga tješi da će domalo stupiti među blažene na drugom svijetu.

Već su kod stratišta. Zrinski pogleda krvnika i njegov mač, pritisne srce rukom pak izusti tužno:

— Časni i dobri moj oče, molite se Bogu za moju otadžbinu. Oh da znate kako je pogažen! Molite se za nju!

— Ja se za sve patnike... uduši se starcu riječ od velikog tronuća.

— Molite se Bogu za moju ženu, za moju djecu!

— Molću se... zajeca tiho ispovjednik.

— Molite se za moju dušu! uzdahne Petar pa uzade stalnim korakom na stratište, a odmah za njim ispovjednik i sluga.

Krvnik stoji nepomično, drži mač na golom ramenu.

Zrinski svrne očima po trgu, pogleda povjerenike i reče svojem ispovjedniku:

— Više se ovi siromasi boje moje strašne smrti negoli ja.
— Oprostite svima!...

— Opraštam... drhtne Zrinski, preda propelo ispovjedniku, svuće dolamnu, baci je služi, izvadi iz džepa svilen rubac, prekrasno izvezen zlatom, ogleda ga, poljubi ga pa uzdahne s najvećim bolom:

Franjo Krsto Frankopan

Petar Zrinski

— Oh, Katarina moja!...

Na kapucinskim tornju odbije devet sati.

Zrinski klekne, pogleda sunce, poljubi onaj svileni rubac, daje ga služi i umoli:

— Jure, sveži mi ovim rupcem oči. Zbogom, dobri moj Jure. Taj rubac dala mi je moja Katarina na Petrovo prije tri godine. Njezine su ga ruke tako lijepe...

— Dobri moj kneže!... zaplače sluga.

— Pridigni mi kosu sa zatiljka na tjeme i dobro je sveži! Sastaneš li se gdje s mojom Katarinom, s mojom djecom — daj im taj rubac, Jure, ne reci im koliko sam trpio... Sastaješ se možda s mojim sinom... Tvrdio sveži... Njeza možda neće pogubiti...

Sluga skupi valovitu crnu kosu, u kojoj nijesu već rijetke srebrne niti, i pridize je na tjeme, a njegove se suze

toče na nju i na onaj jaki i lijepi vrat... Kad zaveže oči i kosu istim rupcem, odmakne se od gospodara i pokrije lice rukama.

Zrinski se sada prekrsiti, sklopi ruke, pridigne glavu i glasno izusti:

— Bože, primi dušu moju!

Svud grobni muk. Trgom struji proljetni miomiris, s vedra neba sije sunce na onu pognutu glavu i cjeliva onaj otkriti vrat... Srca ne kucaju: krvnik podigne svoj veliki mač, silno zamahne, mač sijevne, zazubi i zahvati Zrinskoga niže zatiljka po jakoj kosti. Petar pane na ruke, odmah se pridigne na koljena, a krvnik, sav smeten, naglo zamahne, ali i po drugi put udari krivo, zasiječe tek do po vrata. Zrinski se sruši na prsa, protegne se, krv poprska crno sukno, zapuši se na suncu, mrzli trnci prolete one ljude naokolo, mnogi proklinju krvnika koji tako muči kršćenu dušu. Zrinski se trza na onom suknu, pridize se, glava mu visi, niže se na sve strane, krv šiklja iz grozne rane, kosa mu se razvezala, i ona visi, okrvavljena vuče se po suknu, a krvnik, sav izvan sebe, bijesan, hvata kosu, lovi glavu da je odreže. Ljudi se zgražaju, neki urlaju, mnogi bježe s bedema. Krvnik napokon odreže, otpili krvavu glavu pa otiskoči, nasloni se na kladu, zadržta, grčevito se zguri, prezavo prevrati očima. Sad pohiti k stratištu ono deset okrikanih ljudi, svi rastegnu crno sukno, veliko poput najveće ponjave, omotaju i truplo i glavu, sve ostave ondje, povrate se na svoje mjesto. Sluga Juraj, prestravljen, zakloni se u kapucinsku crkvu...

Ne prođe ni četvrt sata, vrata oružnice opet zaškrinu i zacvile. Na trg dovedu kneza Frana, sve onako kao i Petra. Tješi ga ispovjednik otac Oton. Paž Bernardino stupa iza njegove glave, blijed kao smrt. Na bedemu se opet nakupilo svijeta.

Bilježnik pročita osudu, gradski sudac prelomi štap i baci ga na trg.

Kad začu knez da mu neće otići desnice, malko se gane i duboko odahne.

Sa željeznim propelom u rukama krene prema stratištu posve skršten nakon onolikih patnja. Sunčani sjaj od ploča bio je prežestok za njegove oči. Kad je ugledao krvnika i njegov mač, trgnuo se malahno, stao je čas u hodu, ali ne od straha, nego kao začuđen, pomislivši na Petra.

Eugen Kumičić

Eugen Kumičić vrlo je plodan hrvatski pisac. Ova je naš ulomak uzet iz velikog njegova romana: »Urola Zrinsko-Frankopanska«, u kojem je opisao nesretni svršetak Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana u Bečkom Novom Mjestu. Osim toga pisao je Kumičić mnogo manjih i većih romana koje i danas mnogo čitaju. Veći mu je roman još »Kraljica Lepa«, kojemu je grad uzeo također iz povijesti. Kumičić je rođen u Istri pa u mnogim svojim pripovijestima opisuje baš Istru i ljude koji žive u njoj. A to su ponajviše siromašni pomorci koji ostavljaju svoj dom i svoju porodicu pa u borbi za nasušnu koru hljeba ostavljaju često u tudini svoje kosti i svoje grobove.

Dubrovnik

Ispod brda Srda smjestio se Dubrovnik, nazvan »slovinska Atena« radi negdašnje slave, bogatstva i prosvjete.

Postanak Dubrovnika seže u sedmo stoljeće kada su izbjeglice iz grada Epidaura, uslijed navale Slovena, osnovali svoja naselja na zemljištu današnjeg Dubrovnika.

Od devetog do početka jedanaestog stoljeća pripadao je Dubrovnik bizantinskom carstvu, a tada dođe pod zaštitu Mlečana, ali za kratko vrijeme. I poslije je Dubrovnik mijenjao svoje gospodare dok se napokon ne uzdigne do slobodnoga grada, slobodne dubrovačke republike kojoj je bio zaštitnik sv. Vlah (Blaž). Samostalna republika bio je Dubrovnik sve dotle dok nije god. 1808 car Napoleon ukinuo njegovu slobodu.

Dubrovčani su znali što znači sloboda i cijanili su je preko svega te su mudrim vladanjem i politikom znali i sačuvati tu slobodu svome gradu.

S ponositim su čuvstvom mogli zato Dubrovčani na zidu tvrde sv. Lovrinca napisati: »Za sva zлата ne prodaje se zlatna sloboda«.

U slobodnom i neovisnom Dubrovniku lijepo se razvijala trgovina. Dubrovčani su u Carigradu i po istočnim zemljama kupovali tkanine i druge obrtine pa to prodavali u Dalmaciji, Hrvatskoj, Bosni i Srbiji; jednako bi u tim zemljama kupovali žito, kožu, rude, vino i drugu robu pa je vozili u Carigrad i u druge zemlje na prodaju. Uslijed sve veće trgovine razvila se u Dubrovniku velika mornarica od 300 brodova kojom su Dubrovčani plovili i trgovali po svim krajevima.

U takvim se prilikama razvio u Dubrovniku bujan život.

Nutarinja je uprava gradska bila uređena posebnim statutom. Na čelu grada bio je knez kojega su birali svake godine. Knez je morao stanovati u kneževu dvoru; odavle se smio udalжит samo onda, ako ga je na to silila njegova služba. U tom slučaju prati kneza t. zv.

«malo vijeće» i posebna glazba. Knez sa 6 članova «malog vijeća» čini vladu, nadzire činovništvo i obavlja sudačke poslove. Svaki plemić koji je navršio 20 godina, može doći u «veliko vijeće» koje stvara zakone i bira činovnike. Dubrovnik je, dakle, bio plemićka republika.

Pod dubrovačkom republikom nije se razumijevao samo grad Dubrovnik, već sav kraj do Boke Kotorske, a i neki otoci. U čitavoj toj republici stanovalo je oko 50.000 ljudi. Sam Dubrovnik brojio je oko 10.000 kuća i preko 30.000 stanovnika.

Dubrovačani sklapaju svuda trgovačke ugovore da smiju slobodno trgovati po tuđim zemljama. S bosanskim banom Kulinom učine trgovački ugovor, a srpskim kraljevima plaćaju poseban godišnji danak za trgovanje po Srbiji. Oni se počeu baviti i rudarstvom, te vade srebro, željezo i sol u Bosni i u susjednim zemljama. U samom se Dubrovniku počela razvijati industrija. Glasoviti su dubrovački zlatari, bravari i kožari. Država osniva tvornice sukna, sapuna, boja, ljevaonicu topova i zvonova.

I baš u to vrijeme, kad su svi naši krajevi stradali od Turaka, u Dubrovniku vlada mir i sigurnost. Uslijed toga nije Dubrovnik dao narodnih junaka i vještih vojvoda kakvi nikoše u drugim našim krajevima, već se u to burno doba razvija prosvjeta, znanje i umjetnost.

Tečajem 16 i 17 vijeka djeluju u Dubrovniku na prosvjetnom polju mnogi umni književnici (Vetranić, Menčić, Čubranović, Držić, Ranić, Palmotić, Bunić, Gundulić i dr.) i vješti umjetnici koji sagradiše divne građevine i izradiše lijepe umjetnine. Od građevina isticalu se osobito knežev dvor, divne plemićke palače, mnogobrojne crkve i više samostana.

I baš tada, kad je Dubrovnik bio najljepši i najbogatiji, zadesi ga velika nesreća: strašan potres.

To se desilo na Veliku srijedu, 6 travnja 1667, ujutro između 5 i 6 sati. Od strašnih udara potresa porušile se gotovo sve kuće u Dubrovniku. Pod njihovim ruševinama pogibe oko 5000 ljudi, među njima i sam tadašnji knez Šime Getaldić. Uzbijano more bacilo je brodove na obalu gdje su se razmrskali. A kraj tog zla prouzročio oštar vjeter silan požar koji uništi ono što je od potresa ostalo pošteđeno.

Dubrovačani su doduše s velikim žrtvama obnovili svoj grad, ali Dubrovnik ne postade nikad više ono što je bio do godine 1667. Dubrovnik još i sada podržaje živahnu trgovinu s primorskom okolicom i s Hercegovinom, ali njegova sadašnja mornarica nije ni slika nekadašnje dubrovačke mornarice.

Vanredna luka u Gružu služi Dubrovačanima kao trgovačka luka, a veže je željeznica s Hercegovinom i Bosnom.

Središte je prometa u Dubrovniku ulica kralja Petra koja vodi kroz cijeli grad. Najslavnija zgrada je kneževa palača. Uz kneževu palaču nalazi se i stolna crkva, zapravo muzej svetih moći i crkvenoga bogatstva u zlatu i dragocijnostima. Tu je i crkva sv.

Vlaha (Blaža) koji je bio zaštitnik republike dubrovačke. Na Blažovo (3. veljače) dolazi u Dubrovnik nekoliko tisuća ljudi iz okolice, te se onda u svečanom ophodu oko grada nose moći sv. Vlahu u zlatnom kovčegu.

Gradska vijećnica i zgrada kazališta zatvaraju trg Luža na kojem se danas prodaje voće i povrće. Uz trg Luža je trg Poljana gdje se nalazi lijep spomenik dubrovačkom pjesniku Ivanu Gunduliću. Od starih građevina znameniti su još i samostani dominikanski i franjevački. Dubrovnik je sjelo rimokatoličkog biskupa, suda i drugih oblasti, gimnazije, nautičke i učiteljske škole.

Grad je kao jaka sredovječna tvrđa. S kopnene strane opasuju Dubrovnik dvostruki bedemi na kojima se ističu okrugle i četverouglaste kule. Na tim su bedemima dvojica glavnih vrata: «Pile» na sjeverozapadu i «Ploče» na jugoistoku, a osim toga ima još dvojica vrata na južnoj strani. Kraj vrata «Pile» i «Ploče» stoje krasne česme koje dobivaju vodu iz vodovoda sagrađenog još god. 1435.

Od Pila pa sve do Gruža prostire se novi Dubrovnik s bijelim zgradama kraj kojih juri električni tramvaj.

U dubrovačkoj okolini ističu se vinogradi, maslinici i voćnjaci. Osobito je bujno raslinstvo na malom otoku Lokrumu, koji je od Dubrovnika udaljen jedva četvrt sata.

Po dr. R. Horvatu

Crna Gora i Crnogorci

Crna Gora je pretežno krševita i slabo plodna. Nizine zahvataju samo malen prostor, a te se nalaze na sjeveroistoku Skadarskog jezera, na ušću Bojane i uz donji tijek rijeke Zete i Morače. K tome dolaze visoka Plavska kotlina, Metohija, pa Nikšićko, Grahovsko i Cetinjsko Polje. Ratarski je rad ograničen na polja i doline i na onu nizinu što se pristanja uz Skadarsko Jezero. Gospodarska zaostalost ima uzrok u tome, što se narod, u vječitij borbi za slobodu, nije mogao više stolina godina baviti gospodarskim radom. Tako je silom prilika zaostao za drugim narodima i ostao bez cesta i željeznica, bez industrije i trgovine. Proizvodnja žita ne podmiruje domaćih potreba, već se mora uvoziti, ali se zato izvozi rujevinu, ulje, vino, duhan, bubač, jaja i koža. Budući da je to planinska zemlja, bavi se narod više timarenjem sitne stoke. Šumama obiluju sjeverni i istočni dijelovi zemlje, ali za njihovo iskorišćavanje nema dosta dobrih cesta. Željeznička pruga ide samo od Bara do Virpazara (52 km).

Obzirom na te prilike koje vladaju u zemlji, narod u njoj živi posve zasebnim životom. Nema valjda ni jednog naroda koji bi tolikim žarom ljubio svoju domovinu kako Crnogorci ljubio ono svoje golo stijenje i kamen. Koliko su Crnogorci prošli krvi u borbi s Turčinom za slobodu svoje male i siromašne zemlje, pripovijeda povijest toga naroda i mnoge narodne pjesme koje pievaju o junaštvima kršnih Crnogoraca. Sama je priroda učinila Crnogorca skromnim u njegovim zahtjevima i zadovoljnim onim

što ima. Nikad ne želi nešto, što nema, ili što mu njegova domovina ne može dati. To je njihovo zadovoljstvo s malim lijepo orjevaio hrvatski pjesnik Ivan Mažuranić u svojoj velikoj pjesmi »Smrt Smilage Čengića«. Pored svega toga, što su patnje i nevolje toga naroda velike i borba životna teška, ne čuje se nikada iz usta Crnogoraca glas tužbe ili ožala.

Život Crnogoraca i neke njihove običaje orjevaio je Crnogorski vladika i knez Petar Petrović Njegoš, koji je živio oko polovice 19 stoljeća, u velikoj pjesmi koja se zove »Gorski Vijenac«.

Црној Гори

Црна Гора, поносито стене,
Круне српске ти драго камење,
Успомено пречелога данка,
Кој се сећа Србин кано санка!
Када гледнем твоје стене дивне,
Срце младо у менека живе,
Јера овде послигје Косова
Сунце српско грануло изнова,
Очистила с' она веља брука,
Што окаља Србина са Вука.¹⁾

Кад је оно српском орлу крила
На Њосову срећа сагломгла,
На ови је камен се врлетан
Одонула довукао сетан,
Па је онде крила обавоја
Близу неба излечио своја,
Са неба их росом заливао,
Муњом истом крила завијао,
Повратио здравље и весеље
Па удрио у бојеве веље,
Ох бојева донде невиђени
Ох кланаца криљу обливени!¹⁾

Гледај десно, о погледај лево,
Свуда љути бојак и крешево,²⁾
Тако, брате, од Њосова данка
Бој се тежак бије без престанка.
Све од јутра до мракла мрака
Звека ножа и цика пушака,
Низа кланце Црногорац врви
Јо Турчину што удара први!

¹⁾ По народној pjesми изао је Вук Вранковић српску војску Турцима на Њосову и тако окаљао српско име.

²⁾ окршај, бој

Туре бије, Црногорац коси,
Туре праха, Туре главу носи,
Праха носи да се на њ'га пуши
Главу носи да с' на коцу суши.

Земља тутњи, звекећа оружје:
»Прн му образ, ко пред Турком струже«
Шаре с оре, гориче се пуше
Да се боље турске главе суше.

Тамо, брате, сно сунце гледа,
Једна љуба на војна изгледа.
И ево га, на ножу му, побре,
До две турске до две главе добре.
Она преда њ: »Здраво, мили друже!«
Па дохвати крваво оружје,
Узима га млада у наруче,
Од мила јој скоро срце пуче.

И већ спав мунка глава трудна,
Украј нећа седи љуба будна,
Поглекује господара свога,
Моли за њег Бога великога:
»Па узми га када теби воља,
Ај га узми са крвава поља,
Само дома, јав, не умори!«
Тако љуба у молитви збори.

Ох, јав је нама свика, јав,
Како Лазо на Њосову пао,
Ај' ономе јоште једно јав,
Ко од пушке свога не копао!

Оде нојца, дође зора бела,
Војно већ се дохватио ждрела,
Па сизази јутром и тишином
Са осталом јуначком дружином
Те разгледа грмове и крше
Где ће турске кости да се скрше.
Ето Турак! Ватру сваки просе,
Па за гвокђе — кула који досе,
Дим и пара и пушака цика,
А уз пушке та јуначка вика:
»Не дај, не дај! Удри, сеци, тупци!«
Црногорци козбу кано вуци.

Па кад војна ту погоди зрно,
Плаче д' љуба, што се није врло?

Не, не плаче црногорска дика,
Вех потера војнова крвника:
»Стан', да т' кажем, шта је Црногорка!
Она виче, цуца прекомора,
Турчин пада у згледну траву,
Љуба к њему, па му скла главу,
Те је меће драгом више гроба,
Верна љуба и послније гроба.

Црна Гора, гнзго соколова!
Да тврде су поносе ти стене,
Чеда твоја тврђа него стене,
Стена стену гони до небеса,
Твоја слава још више небеса.

Бранко Радичевић

Бранко Радичевић родио се у Броду на Сави г. 1824. Учио је гимназију у Сријемским Карловцима и Теминишу. Свршивши гимназију отишао је у Беч где је неко вријеме учио права, затим медицину. Тамо је задобио теšku плућну болест од које је умро у циријету младости г. 1853. Његове кости пренесене су на Стражиново близу Карловца г. 1883. Црјаво је лане, ведре, често и обилне, личне и родољубне пјесме чистим народним језиком. Угледно се у наше народне пјесме. Међу омиљеним нарочито је омиљно његов »Бачки растанак«. Његова је позната дјесма »Линце жути веће по дрвечу«.

Војводина

На сјевероистоку наше државе, с обје стране Дунава и Тисе, пружа се у непрегледну равницу Војводина. Та богата равница испресјечена ријекама и каналима, што спајају Дунав и Тису, нема никакве наравне меде или заштите према Мађарској или Румуниској. Тако на скраћеном сјеверу наше државе лежи бројем пучанства један од највећих градова у држави: Суботича, на раскршћу железница: Београд, Будимпешта, Темешвар, Сегедин, Баја и Брод на Сави. Још неколико километара од Суботиче на сјевер, и већ се налазимо у Мађарској.

Не може се о том малом дијелу наше државе рећи онолико ушћених ријеци пуних заноса као о Словенији или о Пливићким Језерима, али, хладно размишљајући, морамо је ставити на прво мјесто, јер је уз Сријем Војводина наша житница, наша хранитељница. Нема у Војводини високих планина са стрмим литицама, нема сликовитих slapova ни језера. На непреглед-

ној равној плохи дижу се тулјасто само мали бречуљци обрасли виноградима као код Вршца, имаће равница, па орет равница, на којој се лјети нјашу пшеница, зоб и kukuruz. Кроз ту равницу теку мирно и достојанствено Дунав и Тиса с Тамнишом чинећи с једне и с друге стране обале непроходне баруштине, гдјено лјети, кад се мало посуше, пасе стока, а у вријеме поплаве таласа се вода на далеко.

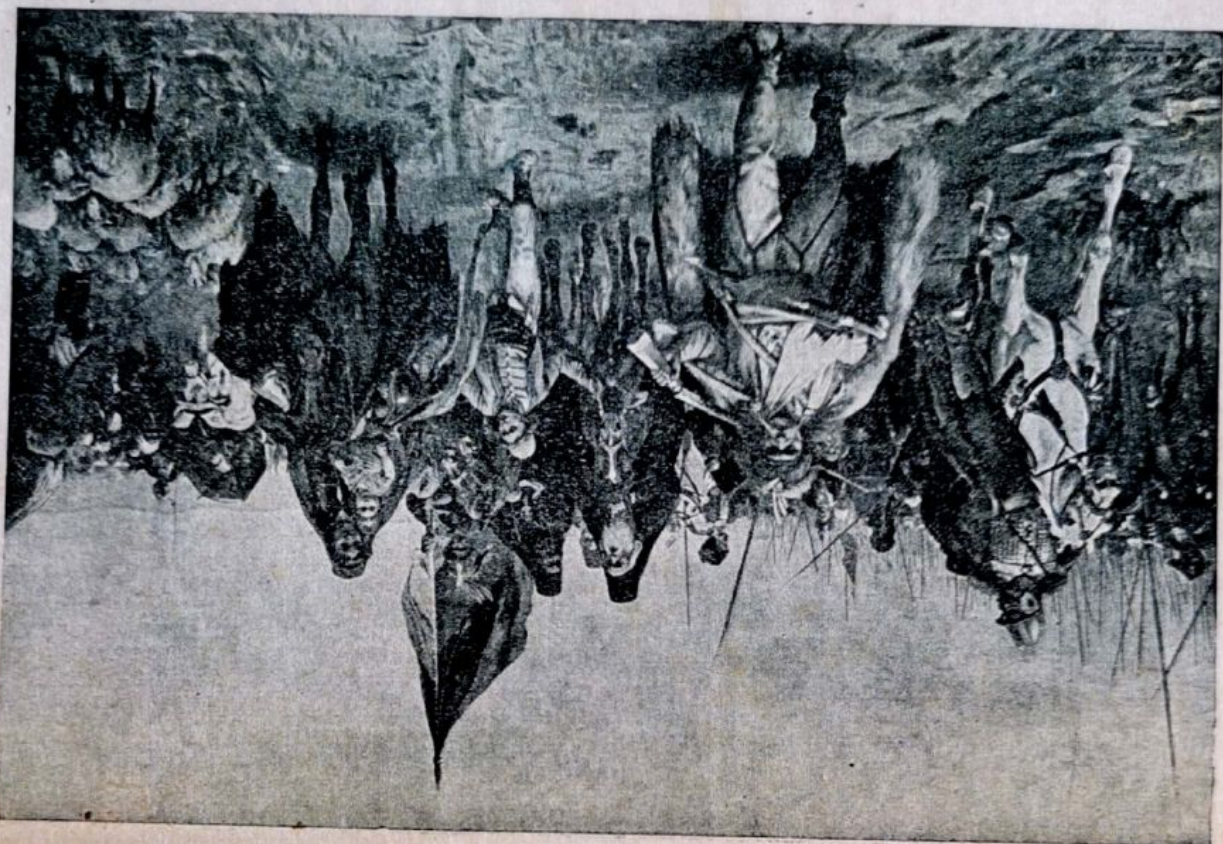
Народ је у том крају измијеšan више него игдје у нашој држави. Уз Србе и Хрвате има тамо доста Мађара, Нјемаса, Словака, Румунија и др., па се тако налази по читаво село у ком живу само Срби или Хрвати или Мађари или Нјемци и други. Срби су се у тај крај доселили крајем 17 вијека под вођством Арсенија Црнојевића кад су пред зулумом турским морали оставити своју домовину. Већ на концу 18 вијека имају Срби овдје својих школа и својих учених људи. Док је читав Србија стенијала под Турцима, у Војводини се развио врло бујан културни живот међу Србима, а Нови Сад постао је душевно средиште свега српскога живота и остао је још и дуго послје ослободјења Србије од Турака. И данас живи у Новом Саду много душевних и културних радника. Имате ту казалиште, много школа и завода. Ту је и сједиште »Матице српске« која је у другом низу година издала много добрих књига за народ. Уз много лакше увјете него, prije под туђинском владом, развија се и даље овдје живот у народном дубу.

И Хрвати су доселјеници. Они населише Баранју и Суботицу и нјезину околицу. Ти око Суботиче и у самој Суботичи зову се »Бунјевци«, а они у Баранји »Шокци«. Данас већ напуштају та имена и зову се Хрватима. Суботича је била њихово културно средиште одувјек. Ту су се skupљали њихови душевни прваци и издавали књиге и часописе и настojали на тај начин да очувају свој језик и да се одржавају према Мађара.

Занимљиво је да је Војводина уза своје пословито богатство, особито житом (банатско брашно) и kukuruzом, шећерном репом и грождем, сиромашна шумama. Онома се дрво увози, и није никакво чудо, ако видите да ријетко гдје има тврда дрва за огрјев. Тамо обично ложе пећи (крушне) kukuruzином, којој је већ марва појела лишће и вршике, па трском, врбовим гранјем и суhom baleгом.

Gospodarske су прилике добре, јер је земља због наплавина веома родна, па стоји изнад сваке друге наше земље. Ратарство је главна грана народнога занимања. Несаму колицина, већ и кавоца житних производа стоји међу првима у Европи. Силу се све врсти жита, али највише пшеница и kukuruz, па зоб, јечам и раж. Осим житарица гоји се много конопља и шећерна репа. Повртарство је унаприједено, па се поврће разашље на тржишта наших великих градова.

Стоочарство је lijepo развијено, па се гоје овце, свиње, говеда и коњи. Овчарство је најбоље развијено око Kаниже,

Paja Jovanović: Seoba Srba pod Arsenijem Crnojevićem 1690

okolice Sombora (čuvan sir), Srbobrana i Subotice. Svinje se goje najviše oko Tomaševca i Čoke; govoda u Čoki, a oko Belog Manastira dobra pasmina konja. Svinarstvo je razvijeno u okolici Novog Sada i Bele Crkve.

Ribolov je vrlo dobro razvijen u svim vodama, naročito u Tisi, i donosi narodu lijer prihod.

Budući da je Vojvodina bogata zemaljskim proizvodima, industrija joj je lijer razvijena, a trgovina je vrlo živa. Imade mnogo tvornica (šećera, piva, žigica, tkanina, mesnih proizvoda), velikih mlinoва, sirarna i maslarna. Trgovini i prometu izvrsno služe mnogobrojne željeznice, plovnе rijeke (Dunav, ribom bogata Tisa i Tamiš) i kanali (Aleksandrova, Petrova i Begina), kojima plove parobrodi i vuku zasobom lađe natovarene svim dobrima Vojvodine (pšenica, kukuruz, grah, brašno, šećer, govoda i svinje).

Jedan dio Vojvodine, onaj između Drave i Dunava, zove se Baranja, drugi, između Dunava i Tise, Bačka, a iza Tise Banat.

Uz Suboticu i Novi Sad velik je trgovački i tvornički grad u Bačkoj još Sombor. Osim njega su tu još ova mjesta: Srbobran, Senta i Stari Bečej. U Banatu je Velika Kikinda, Veliki Bečkerek, Pančevo, Vršac i Bela Crkva, gdje ima mnogo vinograda.

U Baranji je glasovito državno dobro Belje.

Po knjizi »Jugoslavija«

Karađorđe

Karađorđe je bio radan, da mu ravna nije bilo; kad nije na vojsci, on bi kod kuće krčio, oraо, kopaо, kosio kao и други селјаци. Надеждајући обруче на буре, искривно је неку златну комању коју је носио на прсима. У јелу и пићу био је умерен за причу: погача и паприка уз пост, а погача и суво месо уз мрс, а уз то чућурица шумадинске ракије, за њега је била најбоља гозба.

Одегн је носио као и други селјаци. На глави шубару (под којом је често био фес); на нотама опанке (или некад чизме), даље селјачку кошуљу, јелек, чакшире, појас и листове, на којих се помађао страховити пиштољ за који се не памти да је икад промашно. Поврх света велики реснати гуч.

Био је врло висока раста. Сима Милутиновић уверава да се онда по свој Србији није могао наћи човек који би био од Карађорђевог растом виши и снагом јачи; једино ако то није био Зеко, буљубаша Голых Ошова.

Karađorđe је био пешак на гласу; у боју је највотго да је пешке кад је јахао, најрадије је јахао свога дората кога је вогео од свих коња својих.

М. Д. Милутиновић

Boj na Mišaru

Augusta 1806, u sredu, kad je uvelike bio granu dan, opazili su Srbi jake i nedogledne skupine Turaka da se kreću iz Šapca i da idu pravo k srpskom opkopu na Mišaru. Na skoro se celo Mišarsko Polje ugibalo pod teretom mnogobrojne turske vojske i silne njene konjice i artiljerije. Topostojanja i daljina, s kojih nikako nisu mogli ni dohacivati do srpskog utvrđenja. Mnoge besne hatlije istrčavale su ispred ostale turske vojske utrkujući se i diltajući se po ravnom Mišarskom Polju, hrabreći time i ostalu vojsku.

Odjednom, još dok su Turci bili daleko, začu se u srpskom opkopu jedna puška. Bilo je i zapovedeno i objašnjeno svim srpskim vojnicima i starešinama da se počne biti i pucati tek kad Turci budu u pouzdanom domašaju oružja, da se nipošto ne puca nasumce i ne troši municija, a najosudnije je bilo zaprečeno ispaliti pušku pre nego što pukne Karadordeva puška. Sad, tek što se čuo onaj prevremeni pucanj, Karadorde je ciknuo i trgao svoj pištolj da smrću daru, ako Boga znaš! uskliknule su na to neke vojvode i starešine, i Dorde se trgao ugledavši kako kao veverica s grane na granu visoka bresta, koji je bio sa strane mišarskog opkopa, pada ubijen Turčin koji je odatle mahao svojim jaglukom te turskim tobozjima davao znak da im meci ne dopiru do srpskog utvrđenja, pa ga neki mladi Uroš nije mogao da trpi i gleda, već je potezao iz svoje puške i mrtvoga srozao dole na ledinu. »Sreća tvoja, momče, što si ga tako lepo ugodio«, progovorio je Karadorde vraćajući svoj pištolj u silaje, na šta su i nekoji vojnici iz opkopa odgovorili: »Srećan znak i u dobar čas, gospodaru!« i sve se u srpskom opkopu opet učutalo.

Pucnjava je turskih topova bila sve jača, a kad su Turci prišli na zgodno odstojanje, Karadorde je dao znak, te su i srpski topovi počeli gruvati.

Pred turskom vojskom jahali su napred najčuveniji bosanski begovi s razvijenim barjacima u ruci; za njima su ženi svojim serdarima i bujubašama. Srpska je vojska još neprestano stajala u opkopu sa zapeutom puškom i sa srecem koje je silno udaralo, očekujući željeni znak. Starešine su im da budu mirni i prisebni. Topovi su gruvali na obim stranama.

Turci su bili na dobar puškomet pred srpskim utvrđenjem — i u tome je planula Dordeva puška koja nikad ne

promaša, i uz nju je planulo još hiljadama na srpskoj strani. U redovima turske vojske opaziše se odmah mnogi, jaki i veliki prolomi: mnogi begovi i barjaktari i sila druge samohvaljne gospode, sad sastavljeni sa zemljom, valjali su se u krvi i borili s dušom. Od srpskih se pušaka oko nije moglo otvoriti, a topovi su tek tada nastali sikati i grmeti kako treba; na turskoj pak strani prelomi, zaustavljanja i talasanja bejahu sve jači i primetniji. Paše i veziri, kao i sve druge starešine, jurili su kroz redove svoje vojske i uspostavljali su u njoj red, i Bošnjaci su dolazeći k sebi, kao nadraženi zverovi stali juriti i navaljivati na mišarsko utvrđenje. Ali su i srpske puške još s puno snage i živom vatrom ciktale i praskale, a srpski su starešine jurile živo s jednoga kraja na drugi bodreći svoje vojnike.

Dok su Bošnjaci u sve gušćim masama i sve žešće navaljivali na Srbe i na srpsko utvrđenje, srpska je puščana vatra bila sve živija; srpski su topovi, punjeni krupnim samicama, sve većma razredivali redove turske vojske.

Karadorde i Miloš Obrenović bejahu u času na jednoj topovskoj paljbi, i Karadorde pokazivaše Milošu rukom nešto dalje — kad, u trenutku za tim, Luka Lazarević sa svojih dve hiljade konjanika kao grom grunu iz jednog šumarka Turcima s leđa i sa strane, sekuci, ubijajući i gazeći sve što mu je došlo do ruku. Sto gromova da je u Turke udarilo, ne bi ih prenerazilo groznije nego što je bio ovaj iznenadni napad smeloga pop Luke; i Turci su za jedan časak stali ne znajući ni da misle. Niti se znalo sad za starešine ni za potčinjene, niti šta to bi, niti kuda će se: niti ko je zapovedao, niti ko slušao, a Srbi su sekti, gazili i premalčivali sve ljude i groznije dok u tome nije sva turska vojska okrenula leđa i u neredu nagla bežati natrag ka Šapcu.

Sad se vratnice na srpskom utvrđenju brzo otvorile, i Srbi poleteše za Turcima. Pop Luka, čudo od junaštva i hrabrosti, jurio je sa svojim konjanicima sve dalje dok i sam nije dopao teških rana pošto je Turcima naneo i crnje i gore.

Mišarsko Polje, do skora ljupko, veselo i zeleno, izgledalo je sada tamno — privreno koje kuglama iz srpskih i turskih topova, koje kopitima besnih bosanskih hatova, a zasuto i pokriveno crnim leševima neobuzdanih Bošnjaka i zapojeno krvlju njihovom. Na bojištu su mrtvi ostali i jedan od najglavnijih i prvih vojskovođa bosanske vojske, Kulinkapetan, pa Sinanpaša od Goražde, kapetan od Dervena i Mehmed-kapetan Vidačić od Zvornika s dva svoja sina, dva najlepša cveta turske bosanske vojske, uz više hiljada drugih Turaka Bosanaca.

Tako na slavnome Mišaru prodoše oni oholi junaci koji pred boj poručivahu Srbima da polože oružje; a kada dobiše odgovor: »Nek dođu da ga uzmu, oni i dođoše, ali ga ne uzeše, već tu ostaviše Kulnovu sablju, i sad pomamno potekoše valovitoj Drini i ponosnoj Bosni, ne poseći im ni pošljivih ni lepih glasova.

K. Protić

Хајдук Вељко

Хајдук Вељко, жути вуја,
Турпи стадо јагњанца,
Хајдук Вељко ка' одуја
Кад у јесен из кланаца
Схвати лише то по гори
Па обори:
Крши грање па сиклена
Чула храста из корена —
Сече Вељко и натиче,
Гони стиче, што измиче.
Сече аге поред паса,
»Алах, Алах!« оде с гласа,
Ломе коње и јунане,
Чини јаде свакојаке,
К'ушља тлачи, сабља сеча,
Кликће Вељко, Туре зева,
О тле чалма, о тле глава,
Ал' под небо српска слава.

Бранко Радичевић

Устанак на Цвети 1815 год.

Војвода Милош Обреновић на Цвети ујутро 1815 дође у Таково, и свај дан онде код цркве учини скупштину и стане се већ јавно договарати с народом и с кметовима, шта ће сад учинити. И сав сабор нађе да дружије не може бити, него да се бију с Турцима док сви не изгину; и још, што је најчудније, и сами старци и кметови, који су свалда били противни буни, и они сад повичу да нема другог спасења, него да се бију с Турцима и да се бране док се узморгне. И сви сложено стану молити Милоша да им он буде старешина и да их не изда. Милош им на то одговори да ће им он бити старешина, ако ће они њега слушати и између себе се као браћа пазити опростивши један другоме, ако је који коме што на жао учинио. И на то пристану сви.

Милош после те скупштине отиде са својим старим, и сад наново представним момцима у Прућу, и онда после дугог премислљивања и већања отиде у вајат те се обуе у своје војводске хаљине и припаше оружје средно, па онако накиен изиђе међу момке носећи у руци својој војводски барјак, који је досад лежао подје сакривен, па пружи барјак Сими Папругу, говорећи:

»Ево мене, а ето рата с Турцима.«

У свима је, који су ту били, срце од радости заиграло кад су видели Милоша тако накићена, и велима су се обрадовали него озебао сунцу, јер је сваки у себи помислио: сад је заиста рат, и он пристаје с нама! Папругац узме барјак из Милошеве руке те га побобе у земљу, и стану се под барјак купити јунаци: а Милош се врати у собу, седне с писаром те расписише књиге на све стране да устаје на оружје мако и велико, и да бију Турке глетод зелену стругу виде.

На такве гласове народ скочи, поваливши из клада и из панџера своје сакривено оружје, стане се оружјат наново. Који је имао две дуге или мале пушке, онај даде једну ономе од кога су Турпи одузели све.

Вук Стеф. Караџић

Nародни великани

Има у сваком народу људи који су се изнад других својих сугременика истакли особитим каквим радом који је био од велике ђаси и користи несамно њима, него и свему народу. Могу то бити знаменити војсководе и јунаци, гласовити проналазачи, лијечници и науџенијаци, па и рјесници и други особити трудбеници на просвјетном пољу порце. Слава таквих људи сјаји и послије њихова живота, јер поштена дјела људска не умру ни падају с људима у гроб. Стога и јесу свијетла дјела народних великана њихови најдуготрајнији надгробни споменици, којих не може да изједи не невријеме, макар ни јесу саграђени ни од камена ни од жељеца.

Сјајни радови тих ријетких људи прелазе и меде њихове власите домовине да свијетле и свему другому свијету као најјасније звијезде. А како се тек дић таквим умисима онај народ из кога су никли и којему припадају цијелим својим бићем.

И отадзбина наша родила је — Богу хвала — много таквих великана који се прославише на различитим пољима рада, ревновања, знања и умјења, а све то на корист и славу нашега народа и наше отадзбине. Ући нас то повјест наша у којој се наводе сјајна имена свих оних јунака који су се истакли на бојним пољанима у борби за отадзбину сабљом у

ruci. No u istoj su povijesti toj nanizana slavna imena i onih junaka koji su se borili za otadžbinu svoju i drugim oružjem svijetloga uma i srca svoga, a to na poljima svakovrsnoga znanja i umijeća. I oni su ravni onim junacima koji su davali krv i život za spas otadžbine. Pa kako su oni bojni junaci nastojali i radili da spase otadžbinu od neprijateljevih nastaja, tako su opet oni drugi isto tako živo radili da otmu narod iz tmine neznanja i da mu prosvjetlom otvore putove k pravomu i slobodnom životu.

Prosvjeta se širi knjižom u kojoj književnici i naučnjaci pišu sve ono što može poučiti i usrećiti svakoga čovjeka koji zavoli knjižu. A tko je ne bi zavolio, kad nam knjiža zapravo otvara oči učeći nas i puteći pravomu životu od rane mladosti do kasne starosti — sve do groba? Srećan je dakle narod gdje su djeca i odrasli ljudi upućeni da vole i čitaju dobre knjižice. Pogotovu je ponosan i srećan onaj narod u kom se rodilo i onih junaka na peru koji su sav svoj um i srce poklonili svome narodu napisavši za djecu i odrasle divnih pjesama, krasnih pripovijesti i drugih korisnih i lijepih nauka.

I naš se narod ponosi svojim umnim prvacima što su se rodili u različnim našim zemljama i koji su svojim radom prodičili našu otadžbinu. Zahvalan narod čuva njihovu uspomenu nesamo u srcu svom, nego pribira i čuva za kasnije naša i slike njihove i sve one stvari koje su bile za života njihova svojina.

Julije Kempf

Iz moje mladosti

Bajna je dolina moga zavičaja Krapine! S jedne je strane okružuju prekrasni brežuljci koje je priroda Božja i čovječja ruka obilatim uresom nakitila, a s druge vilinske Gore. Između šumske zeleni proviruju klanci, a na glavica-ma strše razvaline starinskih gradova. Cjelokupni je dojam svega toga neobičnog vidika u meni upalo neodoljivu želju da slušam sve one narodne pripovijetke što ih stari ljudi pričaju. Sjećam se kako sam slušao starca slugu u očinskoj kući koji mi je pripovijedao o starim onim gradovima i našim vitezovima.

Tu pripovijest, kako sam je onda zapamtio, a i poslije sto puta slušao iz usta nekoga puka, najprije vam pripovijedam, jer me je ona prva pobudila da mislim o svom narodu.

Na tri brjega, što se nad Krapinom dižu, bijahu tri grada. Onaj sadašnji grad, od kojega su se one stare zidine još uzdržale, zvaše se od pamtivjeka, kao i danas, Krapi-na.

Na onom brdu, nad franjevačkom crkvom, bijaše drugi grad Psar, a nad gospodskom vodenicom, na brjegu Šapcu, bijaše grad Šabac. U ta tri grada vladahu tri brata, po imenu: Čeh-Leh i Meh. Sestra im se zvala Vilina. Rimljani gospodovahu u ono vrijeme ovom zemljom. Viteška se braća dogovarahu među sobom kako bi se mogli otići ispod rimskoga jarma. Kako najstariji ljudi još pripovijedaju, među krapinskim i psarskim gradom bijaše most od kože koji se dizao na lance. Po tom bi mostu dolazio brat k bratu na tajne dogovore. Sestra ih izdade, ali oni ipak udare na rimskoga poglavara te ga ubiju. Rimljani započnu sa svih strana kupiti vojsku. da osвете ubistvo svoga časnika i da pokore pobunjene narod. Tri brata, videći da ne mogu nikako odoljeti onolikoj sili kolika se dizala na Zagorje gdje su se oni utaborili, skupe sve starješine, župane i satnike, te vijećaju i odlučuju da sa svima odličnijim pristalicama svojim ostave domovinu i da se posve isele iz rimske države: Čeh zavlađa u Češkoj zemlji, Leh u Poljskoj ili Leskoj, a Meh u Moravskoj.

Ta u narodu sačuvana pripovijest, skopčana sa svima onim znatnim mjestima o kojima se svakojake zanimljive potankosti još pričaju, probudi u mladahnim mojim prsima prvo čuđenje o narodnosti i živu želju da se o tim stvarima jasno poučim, te bih dao svaki novčić, što mi ga je darovao otac ili majka, kojemu starcu ili starići miteći ih i moleći da mi pripovijedaju o starom vremenu, a osobito o pomenutoj braći. U knjižama, mislija, sve je to valjda dugo i široko, sve bolje i potanje zabilježeno nego mi je moj stari Matija pripovijedao; sve dakako na latinskom jeziku, jer su moj otac i gospoda duhovna i svjetovna, koja su k njemu često dolazila, latinski pretresala sve što je god, po mojem mišljenju, moglo biti pametnije. Stoga se u meni živa želja rodi da što prije naučim latinski. Svemu se tome pridruže nove misli koje su nikle iz blagih riječi slatke moje majke.

Kad smo (osobito u proljeće) podvečer pred kućom sjedjeli, majka s pletivom, a ja uz nju s kakvomgod igrom, pa kad bi kmetovi, vraćajući se s djela svoga, mimo nas prolazili, ona bi me blagim glasom opominjala neka gledam tužnu sirotinju kako gladna i umorna, bosa i polunaga nosi teško breme ubošta svoga, a osobito u ono vrijeme, kad su se gladne godine pojavile jedna za drugom, pa kad je oskudica svim okolišem tako zaviđala da su mnogi ginuli od gladi. Dvadeset bi se do trideset glasnih siromaka svaki dan nahranilo u kući mojih roditelja. Još vidim svoju majku kako sirotinji, koja je sjedjela po stubama desno i lijevo, na drvenim tanjurima dijeli kuhano jelo i hlieb. Zagorci su je sradno i zahvalno blagosivljali za ta dobročinstva, ali je mnogo veća nagrada bila u blagoslovu Božjem koji se do-
brim primjerom neprestano rasprostire. I ovdje i ondje i

svagdje ona obraćase pogled nekakoga svoga sina na narodnu Golotinju. Pripovijedala mi je da ima naroda koji su srećni te nijesu ni goili ni bosii ni gladni. Kad bih je zapitao zašto je upravo ovaj naš narod siromašan, govorila bi mi mirno i ljubazno: »Svemu je uboštvu uzrok, što gospoda taj narod sasvim zanemaruju i zapuštaju, te u latinskom i njemačkom jeziku kriju svu znanost i nauku svoju, a siromašnu braću svoju iste krvi neće da obasjaju ni jednom zrakom nauke na materinskom jeziku. Da ima taj narod na svojem jeziku svih potrebnih knjiga, da se znade njima služiti, barem bi se toliko iz njih naučio pameti, da ga ne bi svaka bijeda snašla neprigravna, znao bi razdijeliti snagu svoju, da doskoči svakoj potrebi i svakom zlu. Knjiga, knjiga treba na narodnom jeziku, pak će narod razum svojoj bistrini, odijelo će popravičati i za gladna ljeta ambare i žitnice već unapredak puniti!«

Duboko bi se u moje srce usjekle te i takove riječi moje matere. Još onda ne znah govoriti jezikom drugim do materinskim, što je zaista bilo čudnovato, jer se po običaju, koji je u svim gospodskim porodicama vladao, govorilo izmjenice njemački i latinski.

Prvi moj učitelj bijaše Eugeniј Rebić, kojega se zahvalnim srcem spominjem. Osobit način učenja, njegov značaj i načela njegova na stazi prvih mojih i najpotrebnijih osnovnih nauka pokazase mi smjer, kojim sam kasnije izvan gođiteljske kuće tako srećno napredovao. Još i sad čuvam knjižicu njegovom rukom pisanu gdje je on zlatne svoje riječi bljedio što sve treba čovjeku da se kloni prazne oholosti pa marljivo da radi za narod. Kad sam išao u manastir, imao sam priliku da mu razgledam malu knjižnicu. Sveder mi-šljah da bi u toj pisarnici i knjižnici moglo biti što pobliže-ženo o onim događajima koji su me najviše zanimali. I vrlo sam se radovala kad sam bio viest latinskom jeziku te mi je bilo dopušteno da pretresem one zaprašene knjižurine, a osobito kad nađedah nađem neke povijesne bilješke o postojećini svojoj i o svim granama naroda našega. Ubrzo pravih knjižicu da je štampom na svijet izdam. Pretnda onoga vremena nije dopuštala drukčije već ih latinski ili njemački. Budući da sam bio učenik pete latinske škole, a bilo mi je petnaest godina, zato mi cenzor (t. j. čovjek koji knjiže prosuđuje mogu li se štampati) zabrani knjižu štampati. Pošavši godinu dana potom u Karlovac, namjerim se na učitelja veoma učenca, uljudna Nijemca, godom iz Bavarске. On me potakne neka na njemačkom jeziku na svijet izdam tu knjižicu, što sam i učinio iste godine 1825.

Doonda mi se mede moje domovine već raširiše, te se rađujem, što sam bez ikakva upućivanja znao razlikovati grane

naroda našega, kojemu sam znao i za slavjansko i za slovensko ime. Bijahu mi u pameti i u srcu riječi majčine: »Knjiga, knjiga za narod u narodnom jeziku!«

Ljudevit Gaj

Ljudevit Gaj Najveća mu je zasluga, što je prvi radio oko književnoga jedinstva južnih Slavena. Skupio je oko sebe svu silu mladih ljudi koji su pod njegovim vođstvom radili oko diševnog rođizanja našega naroda; on je hrvatski narod probudio, pa se s punim pravom naziva ocem hrvatskoga preporoda. On je Hrvatima uvelo jedinstven pravopis i odabrao im jedinstveni književni jezik (štokavsko narječje). God. 1835 izdao je na svijet prve hrvatske novine (»Novine hrvatske« i njihov književni prilog »Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska«) Rodio se u Krapini 1809, a umro je u Zagrebu g. 1872.

Naš jezik

Ime našega jezika. Naš se jezik zove po narodu koji njim govori: srpskohrvatski, hrvatskosrpski, srpski ili hrvatski, hrvatski ili srpski, ili samo srpski ili samo hrvatski.

Kraj gdje se naš jezik govori. Hrvatskim ili srpskim jezikom govori se najvećim dijelom u Kraljevini Jugo-slaviji. Njim govore osim Hrvata i Orba, ili ta bar razumiju, nesamo Slovinci, koji govore jezikom posve sličnim našem, nego i većina ljudi ostalih narodnosti, koji живе u našoj kraljevini, kao: Nijemci, Mađari, Židovi i drugi. Ali i izvan naše kraljevine govori se srpskohrvatskim jezikom u susjednim zemljama, kao na pr. u Istri i na nekim otocima u Jadranskom Mору koji su sada pod vlastiу таг-јанском.

Naпослeтку govore тим jezikom i наши нeдeлeнци којих је највeћи дио у Америци гдје их има око 20 милијуна. Они издају на нем и новине и часописе којих у самој Сјеверној Америци излази до тридесет.

Тако govори нашим jezikom у свему преко 12 милијуна људи.

Сродност нашега језика са словенским. Наш језик није осамљен, као на пр. мађарски, којим осим Мађара мало тко govори и ријетко га тко разумије. Ми се

Доста лако можемо на својем језику споразумјевати са свима Словенима, с неким лакоше — с другима теже. Најлакше с Бугарима, који су нам најближи.

То је отуда, што су сви Словени у старо доба говорили истим језиком. Тај се језик зове данас прасловенски језик. Њим не говори данас нитко више, али су се сви данашњи словенски језици из њега развили. Зато и могу поједини Словени лако научити било који други словенски језик, много лакше него, на пр., немачки или француски. А учење других словенских језика или бар једнога од њих само нам се собом препоручује, јер, на пр., руским језиком не само што говори преко 100 милијуна људи, већ су тим језиком, а тако и пољским и чешким, написане многе прејасне књиге из свих подручја знаности и умјетности.

Различити начини говора нашега језика.

— А што бих радио? Ништа.

— Кај ти ту делаи?

— Кај би делаи? Никај.

— Ча ти ту делаи?

— А ча би делаи? Ниш.

Како видимо из наведене 3 примјера, у нас се не говори струја једнако. У чем олакшаје особиту разлику? По тој разлици дијелимо наш говор у штокавски, кајкавски и чакавски.

Највећи дио нашега народа говори штокавски. Зато је штокавски говор узет као заједнички језик којим ће се у књизи и у школи споразумјевати сви Срби и Хрвати. Другим ријечима: штокавски говор постао је књижевним језиком српскохрватским.

Нарјечја штокавскога говора.

И од сад му не бих вјеровао,

Млијеко је, да рече, бијеко.

И од сад му не бих веровао,

Да ми рече, да је млеко бего.

И од сад му не бих вјеровао,

Да ми рече, да је млеко било.

По различитом говору неких ријеч, као вјеровао, веровао и вјеровао, — млијеко, млеко, млико, — бијеко, бего било, — разликујемо у штокавском говору три нарјечја, која се према крају, гдје се говоре, зову: јужно (а могло би се звати и среднине), источно и западно нарјечје.

Будући да се јужним нарјечјем говори у највећем дијелу отаџбине, зато је и јужно нарјечје штокавскога говора с правом узето да буде књижевни језик српскохрватски, а у источној се дијелу нашега народа употребљава источно нарјечје.

Др. Дале Тројевић

Прошечија

(Кајкавска.)

Старинске си хиже¹⁾ з²⁾ високими криви
З облоџом³⁾ к цести гледију,
Вре⁴⁾ сунце захаја и идеју мрак⁵⁾,
Па кај то старце не спју⁶⁾?

На малом брезанку⁷⁾ над њима је црква,
Там вси су зазвонели звони,
Ал как ђудновато и как је жалостно
Кај сад приповедају они.

Прошечија дуга џез⁸⁾ вулице⁹⁾ иде,
Вуз¹⁰⁾ male старинске те хиже,
Џез гробије се гдџеде засветиле свеће:
Прошечија к цркви се диже.

И саме су женске и деца су дробна,
Губију им тенки¹¹⁾ се гласи,
Да комај¹²⁾ је ђут лтанје моли¹³⁾,
И свећа за свећом се гаси.

Вре кница¹⁴⁾ је била кад дошли су старци,
Кај били су ђисто одзид,
Забавав си гледал, забавав си џекал,
Где наші деџаки су млади.

А наші деџаки су далко ву боју,
И Бог зна, гдо¹⁵⁾ дома се врне,¹⁶⁾
Так уноџи поџива и спи си так трџо
На зглављу¹⁷⁾ од землјице џрне¹⁸⁾.

Драгутин Домјанић

Драгутин М. Домјанић родио се год. 1875 у Крћина, у колагу Св. Ивана Зелине. Свршиши правне науке ступи у судачку службу, у којој је и данас. Као pjesnik нјежних pjesama, punih sjetе и туге за прошлосћу, а саучећа за све патнике, суративао је котово у свим хрватским и српским књижевним listovima. Његове су pjesme pune џувстава, а издано ih је до данас већ неколико књига. Једна од тих књига садржава калкавске pjesme, а написан јој је „Кирци и поревке“. Матика хрватска, којој је Домјанић био преиспедником, издала је две књиге његових pjesama.

¹⁾ куде, ²⁾ а, са, ³⁾ прозорџиџ, ⁴⁾ веџ, сада, ⁵⁾ брезџиљак, ⁶⁾ кроз
⁷⁾ улице, ⁸⁾ уз, ⁹⁾ танки, ¹⁰⁾ једва, ¹¹⁾ тама, мрак, ¹²⁾ тко, ¹³⁾ врати, ¹⁴⁾
узглавље, ¹⁵⁾ грне.

Invalid

(Čakavska)

Va svoj kraj san prišal i svoj dom san našal,
Na svoje san ognjišće ja sel...
Niš ni čit. Se muči. I relóji¹ jur je stál.
Bašelak² va lončé je uvel.

Pasa ni pred dvoron, da mi máše z répóni;
Tu sad ni mojega³ otroka⁴;
A z licen punim súz i trésúe svon dúšon
Ni moja polekla sad žena.

Muk i mrak... Vonj, ki sad va tóy kúče diši,
Duh je to po mrtvačkoj svěće...
O ženál O otrok! Od vas dvéh tu ne spi

Ni jedán... Kade stě? Kade stě?
Kot njázlō⁵ već prázno sad je túžni moj dom;
Črni glad za stolón mi sedi;
Led se šúlja k maně, da me takne s krilón.
Ja sad znan, kamo vi ste mi šit.

O ženál O otrok! Sa drvenúm nogún
K vam' ću prit i na grob ću van sest;
I seg' mog životá, ki je žálosti pun,
Bol i jad ću na rákvu⁶ van stresť.

A žal néće me bit (kad zrečem jad cel')
Da moj pláč grob van hladni ni čit.
Aš ne směte vi znat, ča san sve pretrpěť,
I kakóv san va dóm se vrnút.

Vladimir Nazor

Hrvatska književnost

Hrvati su pridržali glagoljsko pismo, koje su sastavila sveta braća, kao svoje pismo i pisali su njim dosta dugo sve knjige koje su bile pisane našim narodnim jezikom. Glagoljica je doduše bila crkveno pismo, ali je i književnost bila sve onamo do iznaka XV stoljeća najvećim dijelom crkvena, tj. namijenjena crkvi i njezinim potrebama. Knjige su se u to vrijeme pisale rukom i prepisivale, a tek god. 1483 štampa¹ naša je prva glagoljska knjiga. To je prepisivanje bilo vrlo mučno i teško, jer je trebalo prepisivati velike crkvene

¹ sat, ² bosiljak, ³ dijete, ⁴ kao gnijezdo, ⁵ na grob

knjige, a ipak su to pobožni kaluderi, isposnici i svećenici obavljali tako savjesno i lijepo, da se mi i danas još tome poslu divimo.

U XV. vijeku počinje u književnosti prevladavati svjetovni duh, a glagoljsko je pismo polako zamijenilo latinsko pismo koje smo mi zajedno s vjerom primili. Književnost se razvija najprije u Dalmaciji, a evate naročito u Dubrovniku kroz cijelo XVI stoljeće i do kraja XVII. U prvoj polovici XVII stoljeća književnost dubrovačka dolazi do napona svoje snage i slavi u to vrijeme svoje zlatno doba. Brzo nakon toga književnost u Dubrovniku propada, a pospješio je to propadanje i veliki potres koji je god. 1667 uništio gotovo sav Dubrovnik.

U drugoj polovici XVI stoljeća javlja se književnost i s ove strane Velebita, ali je ta književnost dosta slaba, jer se najveći dio Hrvatske u ono vrijeme nalazio pod turskim jarmom. Kod kajkavaca je u početku XVII stoljeća najznatnija pojava u književnosti Juraj Habdelić.

Iza toga se javlja književnost u Bosni gdje joj je najznatniji zastupnik Matija Divković, a nakasnije se javlja u Slavoniji gdje je najznatnija književna pojava Matija Antun Reljković koji je napisao, među ostalim, i svoje djelo »Satir« ili »Divlji čovik« u kojemu kori Slavonce poradi njihovih mana.

Sve do početka XIX stoljeća hrvatska je književnost rascijepana, jer je svaki pisac pisao narječjem svoga kraja. Nije dakle u tome bilo nikakvog jedinstva.

U početku XIX stoljeća nastaje preokret. Dolazi Ljudevit Gaj, koji je sa svojim drugovima, koje je brzo oko sebe skupio, izveo u našem narodnom životu veliko djelo koje mi zovemo ilirski preporod ili ilirski pokret. On je našu književnost ujedinio, tj. uveo je jedan jedinstveni književni jezik, a to je štokavsko narječje, i uredio pravopis, tj. točno označio kako se ima koji glas bilježiti.

U vrijeme Ljudevita Gaja rade na književnom polju pjesnik Slovenac Stanko Vraz, pa Ivan Mažuranić koji je napisao veliku pjesmu »Smrt Smail-age Čengića«, zatim Dimitrije Demetar koji je vodio uglavnom brigu oko narodnoga kazališta, i mnogi drugi. S Ljudevitom Gajem i njegovim drugovima dolazi novi napredni i živiji duh u našu književnost. Oni su bili vode onih književnih velikana koji su brzo iza njih došli, a koji su stvorili u književnosti djela trajne vrijednosti.

Spomenuto samo pjesnika zanosnih domoljubnih pjesama Petra Preradovića, zatim pisca romana i pjesnika grada Zagreba i njegove prošlosti Augusta Šenou, nadalje njegova prijatelja Josipa Eugena Tomića. Iza njih redaju se naši

pjesnici: Franjo Marković, Đuro Arnold, Jovan Hranilović, August Harambašić, Silvije Strahimir Kranjčević i mnogi drugi, zatim pripovjedači: Ante Kovačić, Sándor Kauer Dalski, Vjenceslav Novak, Janko Lesković i mnogi drugi.

Danas se naša književnost može pohvaliti mnogim uspjesima i djelima i piscima, pa od živih književnika, koji još i danas rade, spominjemo samo neka imena: Đanko Simunović, Vladimir Nazor, Milan Begović, Viktor Sar Emin, Miroslav Krleža, Dragutin Domjanić i mnogi drugi književnici.

Za unapređivanje književnosti ima danas kod nas više društava, od kojih spominjemo Maticu hrvatsku (osnovana 1842), koja izdaje zabavne i poučne knjige za srednjoj književnosti, zatim Društvo sv. Jeronima koje izdaje na svijet naučna djela. Sva se ta tri društva nalaze u Zagrebu. Osim toga postoji u Zagrebu Društvo hrvatskih književnika, a u Osijeku Klub hrvatskih književnika. Jednome je i drugome tome društvu zadaća da štiti u svakom pogledu književnike i promiče razvoj naše književnosti.

Бук Караџић

Бук Караџић је један од најјачих личности цијеле књижевности. Самоук, без школовања и књижевног образовања, ишло и започиње један нов покрет који би се могао назвати књижевним преродом. У борби свестан своје снаге и вредности показао је ретку снагу, храброст и истрајност. За неких чедесет година он ће се борити са својим противницима, увек борбен, напорит, по потреби суров, увек дубоко убојен да истина мора победити. Само човек такве снаге и толике вере могао је однећи једну од најјачих и највећих победа у нашој књижевности.

Караџић је имао великих личних способности, био је један од најдаровитијих људи који су постојали у нашем народу. Он је припадао оном јаком нараштају, који је у почетку XIX века обновио Србију, нараштају, из чијих су сељачких редова изишли војсковође и државници првога реда. Он је имао ону природну бистрину да брзо схвати и прими и да после само-стално и доследно изводи закључке.

Рад Бук Караџића је голем. Он је најрадијнији и најплодотворнији српски писац. За пола века неуморне и непрекинуте делатности, он је извео неколико великих послова, од којих би сваки за се био довољан за цео век једног обичног човека. Он Србима даје један књижевни језик, учинивши тиме више по

ико за духовно јединство народно. Он прикупља српске народне песме, и упознаје западни свет с њима. Он описује живот свог народа у свима облицима и у свима крајевима. Он ствара нов правопис, потпуно прилагођен гласовној природи нашега језика. Он је први историк обновљене Србије.

Највећи део његова посла је скупљање народних умотворина и борба за народни језик. Док су други били пуни презирања за „скупљачке и говедарске песме“, он је први међу Србима почео суставно скупљати народну поезију. У тај посао не само да је унео своју велику радну снагу и истрајност, већ и извесно урођено разумјеване посла, готово књижевног укуса. Његове збирке песама не само да су најраније и највеће, но у исти мах и најбоље, јер од скупљеног материјала он је штампао само оно што је најбоље. Тај скупљачки посао он је радио боље но ико у целом Словенству, и његове збирке заузимају прво место у свима словенским књижевностима. Те збирке имале су велику књижевну и научну вредност уопште, али за нас, — зато што нису биле само простонародне, пучке, но и општенародне, — имале су и велику народну вредност. Прикупљајући народне умотворине и описујући народни живот у нашим крајевима, без обзира на верску и политичку подвојеност, он је нама дао појам, да смо једна велика дупљена целина, и тиме сиглно придонео стварању једног општег народног осећања. Опевање народне прошлости, величање старе славе, јавко је утицало на ојачање народне свести у српском народу. Његове збирке постаје су опште народно благо, и нарочито јако утицале у оним крајевима, где је народна снага била опада, и извор народне поезије пресушио. У Европи су те збирке побудиле велику љубав за наш народ.

У питању језика и правописа његов рад био је пресудан. Он је једном за свгда сузбио рускословенски језик из српске књижевности и извојевао победу народном језику. Он није потпуно успео у оном што је у први мах замислио да народни језик, без икаквих позајмица из старог језика и без икаквих страних утицаја, постаје књижевни језик, није успео ни да јужно наређе потисне сва друга наређа, — али је успео, да се тај народни језик погне на висину књижевног језика за Србе и Хрвате. Он даје прву граматику и први речник нашег живог језика.

На књижевном пољу он такође има заслуга, али више посредних. Он је положио основе нашем књижевном језику, и својим је радњима показао како треба добро писати. Он је тражио књижевност на народном основу и блиску народу.

Бук Караџић је један од оних који су највише створили у нашем народу и књижевности. Он и Доситеј Обрадовић су главни писци нове српске књижевности.

Srpska književnost

Srbi su prihvatili vrlo rano ćirilovicu kao svoje pismo. Ćirilovsko pismo nastalo je negdje u početku X stoljeća prema grčkom pismu, a misli se da je to pismo sastavio sv. Kliment, učenik Metodijev, jer je glagoljsko pismo bilo za svaki dan potpuno dosta teško i nezgodno. Prvo doba srpske književnosti ili takozvana srpska sredovječna književnost obiluje književnim djelima koja su namijenjena crkvi, ali pored toga ima i takovih djela koja su svjetovnoga značenja. To je doba srpske književnosti obilnije i brojem književnih djela i književnim vrstama od hrvatske književnosti istoga doba. Najstariji je sačuvani srpski rukopis takozvano Miroslavljevo Evanđelje koje je napisano u XII stoljeću za kneza Miroslava.

Bitkom na Kosovu i padom srpske države nestaje i srpske književnosti.

Veliki je dio Srba pobjeгао ispred turskog zulumata iz svoje domovine u susjednu Ugarsku gdje su tražili veze i pomoći iz Rusije, pa je tako i u književnosti nastao jak ruski utjecaj na štetu srpskog narodnog govora. Tek krajem XVIII stoljeća javlja se kod Srba Dositaj Obradović koji se bori za narodni jezik u književnosti i traži da se književni pišu onako kako će se njima moći služiti narod, a to znači da moraju biti pisane u narodu razumljivu jeziku.

Nakon Dositaja Obradovića dolazi drugi jedan veliki pokretač kod Srba, a to je Vuk Stefanović Karadžić koji ima za razvoj srpske književnosti i srpskoga jezika vrlo velikih zasluga. On je prvi sabirao narodne pjesme, prirovnjetke i drugo narodno književno blago, uređio srpski pravopis tako da je u njemu »taman toliko slova koliko svojstvo srpskog jezika iziskuje«. On se borio za srpski narodni govor i narokom izvojeвао pobjedu. Od njegovih nasljednika, koji su kasnije pošli svojim samostalnim putem, spominjemo samo ove: pjesnika Branaka Radičevića, pisca komedija Jovana Sterijii Popovića, dječjega pjesnika Zmaja Jovii Jovanovića, Duri Jakišića, Vojislava Iljića, Jakova Ignjatovića, Janka Veselinovića, Lazii Lazarevića, Aleksu Santića, Jovana Dučića, Borislava Stankovića i mnoge druge književnike i pjesnike.

Današnja srpska književnost imaде velik broj dobrih i valjanih književnika koji rade u različitim listovima i okupljaju se oko Matice srpske. Srpske književne zadruge i drugih društava koja imaju zadaću da unapređuju književni život i štite književnike.

Potrebno je spomenuti i rano umrloga narodnoga borca Jovana Skerlića koji je odgojio čitav niz mladih ljudi koji su zbogom i tvorom radili oko jedinstva južnih Slovena.

Srbi se i danas služe ćirilovskim pismom i štokavskim narječjem ekavskoga izgovora, pa se u tome razlikuju od Hrvata, koji u književnosti upotrebljavaju latinsko pismo (latinicu) i služe se štokavskim narječjem ijekavskoga izgovora.

Устоличење и заклетва бана Јелачића

(Из вѣдѣкѣ из саборскога записника год. 1848.)

Будући да се много народа сакупило из далекѣх и ближњѣх крајева домовине да узмогне бити код те народне славе и свечаности пригодом заклетве љубљенога бана, а пространа је казалишна дворана била претијесна за толики народ, одржи се сабор (сабор) на Тргу св. Катарине у Горњем граду.

Ту је сакупљене заступнике народа, свешенство и великаше поздрављено и отворио сједилицу врховни жулан вараждинске жупаније Мирко Јентулај.

Кад је прочитао именовање баруна Јосифа Јелачића за бана Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације, изабран је на жељу народа одбор на челу с бискупом Јосифом Шротом који ће позвати и довести патријарха Јосифа Рајаичића да закуне и устоличѣ бана.

Посебни је пак одбор под вођством сенскога бискупа Мирка Ожеговича, покрајкога владике Крагујевича и карловачког владике Бугенија Јовановича довео међу народ народног љубимца — бана Јелачића. Уз громке поклѣке, милостиву гласбу и пуцњаву топова дође бан у средину сакупљеног народа.

Ступивши на чело стола поздравн бан сакупљени народ бираним ријечима:

»Господо народни заступници, мила браћо!

Поносио сам се увијек, што ме је хрватска мајка у хрватској домовини родила — но зора сласти мога живота осванула ми је тек онда кад ме је мила глас народа позвао као бана у своју средину.

Није ме усрећило одликовање, што ми је тако сјајна част удио пага, већ ме је усрећила сласт да је народу народни бан подијељен.

Ево сам, мила народе, душом и тијелом твој бан!»

Након тога постављено се распело и двије запаљене свијеће пред свијетлог бана који, дигнувши три прста увио, изрече за патријархом Ј. Рајаичићем од посебног одбора на темељу старе банске присега израђену и од сабора одобрену присегу.

Послије довршене заклетве буде бан по старом обичају уз велике поклѣке и пуцњаву топова трипут увио дигнут.

По Ивану Кукуљевичу

Hrvatska i Slavonija

Hrvatska je divna zemlja. Puna je prirodnih krasota. Ima sve što je narodu potrebno za sretan i častan život. Ima visokih gora, velikih šuma, plodnih i krasnih dolina i bogatih ravnicu. Među prvim gorskim divovima diže visoko glavu starac Velebit, pa Risnjak, Kapela, Plješivica, Ivančica i Papuk. Hrvatsko Zagorje puno je krasnih brda i brežuljaka. To je pravi hrvatski raj. Krasni vinogradi, voćnjaci i stoka dika su marljivu i čestu Zagorcu.

Ako i jest Hrvatska ponajviše brdovita, u njoj ima i velikih ravnica, da se iz njih ni na koju stranu ne vide gore. Najplodniji su krajevi: Posavina, Podravina, Pokuplje i Pounje, a tu je i narod najbogatiji.

Hrvatska obiluje velikim i manjim rijekama. Tu šumi Sava, Drava, Kupa, Una. Uz te velike rijeke razvili su se i najveći gradovi, a glavni je Zagreb.

Hrvatska se diči divnim jezerima. Plitvička Jezera su osobito lijepa, pa ih pohlađaju ljudi željni prirodnih ljepota.

U Hrvatskoj ima dosta čuvenih toplih vrela. Ona se ponosi i zdravim ljekovitim kiselim vodama.

Ali najveća je sreća i divota za Hrvatsku Jadransko More koje otvara put na sve strane svijeta. Sretan je narod koji se može ponositi morem.

Uz more i na otocima ima mjesta gdje nema zime, pa cvatu i uspijevaju limun, smokva i maslina, pa ružmarin i lovorka.

Lijepa je Hrvatska, pa se zato hrvatska narodna himna i počinje ovim riječima:

Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda sretna bila!

Junački hrvatski narod borio se vjekovima na život i smrt protiv mnogih ljućih neprijatelja.

Hrvati i Srbi naselili su se u ove krajeve kao jedan narod, kako su jedan narod i danas. Ista im je krv, isti jezik, isti običaji, iste narodne pjesme i umotvorine i jednaka prošvjeta.

Srbin i Hrvat dva su brata blizanca, i da nema svaki svoje ime, ne bi se mogli jedan od drugog raspoznati.

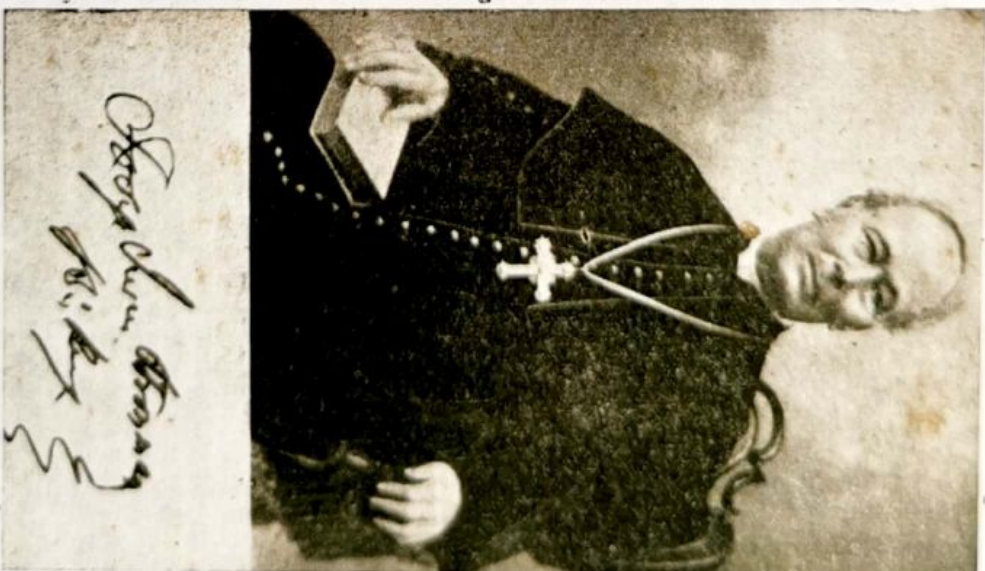
Hrvati i Srbi mnogo su radili dok se nijesu ujedinili. U njihovoj slozi, bratstvu i ljubavi njihova je narodna sreća i još bolja budućnost.

Davorin Trstenjak

Josip Juraj Štrosmajer

Dragi sinko!

Dana 4 veljače svake godine slavi se u našem narodu uspomena na velikoga našeg umnog radnika biskupa Josipa Jurja Štrosmajera. U crkvama se služe mise za pokoj nje-

gove duše, a u školama se učenicima govori o životu i radu toga velikana.

Kako ne znam hoćeš li i ti doći u priliku da čuješ koje takovo predavanje, naučio sam ti ukratko reći nešto o po-

Članak za produžne i više narod. škole

kojnome Štrosmajeru da vidiš kako čovjek istrajnim i marljivim radom, odvažnošću i dobrom voljom može učiniti mnogo što ne koristi samo njegovim najbližim rođacima i svoji, već i cijelom narodu koji onda još dugo iza smrti takvoga velikana slavi njegovu uspomenu i stavlja ga za primjer svojim mladima da se i oni u njega ugledaju.

Josip Jurač Štrosmajer rodio se god. 1815 u Osijeku i to 4 veljače, koji je dan zato i namijenjen proslavi njegova imena. Već kao mladi svećenik pokazao je osobitu spremu za rad i uzoran život, pa je zato bio još kao mlad čovjek, što se obično ne događa, imenovan dakovačkim biskupom. Bilo je to god. 1849. Preuzimajući Štrosmajer to odlično mjesto, a s tim mjestom i veliku odgovornost, odlučio je da njegovo načelo u radu bude sve za vjeru i za domovinu.

Štrosmajer je bio već onda zadojen velikom kršćanskom ljubavi prema svim ljudima i otvoreno je radio za jedinstvo južnih Slovena i za slogu s braćom našom istočno-pravoslavne vjere. On je jednom prilikom rekao: »Ljubimo iskreno braću s kojom živimo, ne samo zato, što su s nama jedna krv i jedan narod, i što nam je obojima jedna budućnost, nego što je njihov crkveni obred lijep i veličanstven. Ne slušajmo nikada onih koji bi nas ma kakvim načinom htjeli razdvojiti, jer su to očevitno neprijatelji.«

Tu nauku, dragi sinko, primi i ti u svoje srce, i ne mrzi nikada nikoga zato, jer nije s tobom istoga mišljenja ili iste vjere. Gledaj uvijek da li je onaj s kim se družiš valjan i čestit čovjek, a sve drugo nije od važnosti.

Biskup je Štrosmajer čitav svoj život radio tako, da se u njegovu radu svagdje zrcalila ljubav prema bližnjemu, koju je on kao veliki crkveni dostojanstvenik uvijek, ne samo riječju naučao, nego i u djelu provodio. Njegova ljubav nije obuhvatala samo njegovo stado, već sve dobre i poštene ljude, bili oni gdje mu drago. Dakako da je nadasve ljubio svoj narod, pa mu je zato i ostalo ime narodni biskup. Njegova su vrata bila uvijek svakome otvorena, a njegovo srce uvijek spremno da pomogne onima koji su trebali pomoći. Koliko je književnika i pjesnika pokojni biskup pomagao i izdržavao da mogu mirno raditi i da se ne moraju brinuti za svoj svakičasti kruh!

Mladi i poletni biskup donio je svojoj biskupiji veliki svoj um i još veće sreće. Vjeran postavljenom načelu gori on od želje da podigne i vjeru i domovinu. Ni jedan posao nije mu pretežak, ni jedna žrtva prevelika.

Njegovom je zaslugom podignut kod nas najveći prosvjetni zavod, a to je sveučilište, tj. takova visoka škola u kojoj se mladići spremaju za svećenike, odvjetnike, liječnike, profesore, suce i druge zvanjike. On je u Zagrebu utemeljio jedno društvo učenih ljudi koje se zove Jugoslavenska

akademija znanosti i umjetnosti, a cilj joj je da njeni članovi zborom i tvorom šire nauku i podižu prosvjetu u našem narodu.

Štrosmajer je po Italiji kupovao mnoge umjetničke slike naših umjetnika koji su u predahnijim stoljećima u tudini radili, i osnovao tako veliku zbirku tih slika koja se i danas u Zagrebu nalazi, a nosi ime: Štrosmajerova galerija slika.

Svoja velika djela okrunio je on i jednim velikim djelom u slavu Božju, a to je velebrna crkva u Đakovu koju je on dao ondje zidati.

To su samo najkрупnija djela velikoga našega biskupa, a ja sam i htio da ti prikazem samo u najglavnijim crtama rad toga našeg velikana, da znaš zašto će 4 veljače sav naš narod proslaviti uspomeni velikog toga čovjeka, i zašto mu je hrvatski narod podigao u Zagrebu tako lijep spomenik koji je izradio naš umjetnik Meštrović.

Uvjeran sam da ćeš se i sam malo zamisliti u život Štrosmajerov pa ćeš uvidjeti kako čovjek može postati velik i zaslužan, makar potječe od siromašnih roditelja. Istina je, ne mogu svi ljudi biti tako velika uma kako je bio Štrosmajer, a ne mogu niti svi biti biskupi, no svaki može u svome poslu i u svome zvanju učiniti velika djela, a glavno je kod toga da čovjek ima uvijek pred očima nesamo svoju korist, već boljitak svoga bližnjega, dobro svoga naroda i sreću svoje domovine.

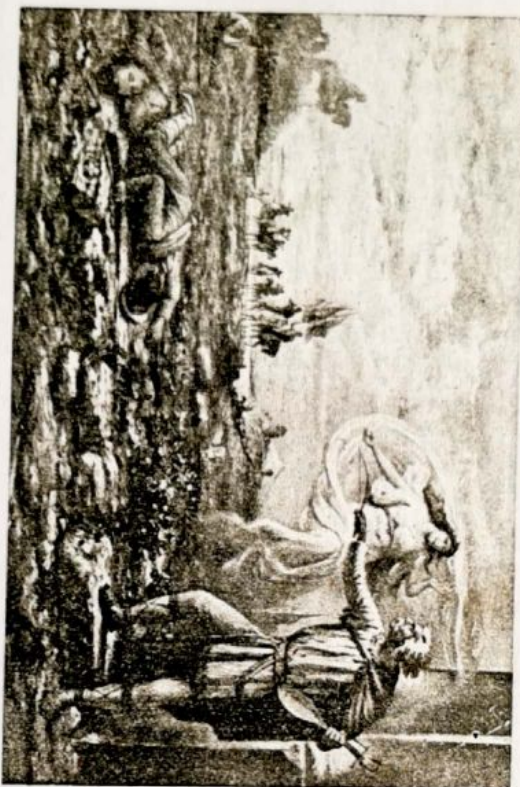
Imaj i ti to vazda pred očima, pa će se i tvoje ime spominjati i za života, a i poslije tvoje smrti.

КУМАНОВСКА БИТКА

После боја на Рујну турска се војска повукла на предње положаје испред Куманова, очекујући чете из Скопља, да бије отуђену битку, којој смо се ми надали тек на Овчем Пољу и код Велеса. Армија под командом наследника престола узела је поткожај од Ибаноца до Наторичана, свакога часа спремна да пређе у напад и да продужи наступане ка Куманову, не слутећи, да ће се 10 и 11 октобра (1912) бити с непријатељем који је, прикључен, свом снагом почео очајно нападане. Код су на нашем левом крилу коњичке предводнице из дунавске дивизије првог позива 10 октобра ујутру пошле у извиђење и кроз густу маглу и кишу пуцањем из топова почеле тражити непријатеља, очекивало се да ће се наћи на мали број Турака који су се с Рујна повукли ка Куманову. Наненадна појава густих турских редова нагнала је одмах дунавску дивизију првог позива да ступи у борбу и да сва четири пука своја развије у први бојни ред, не остав-

љајући ни један батаљон резерве у позадини. Дринска дивизија првог позива одмах је заузела положај десно од дунавске, за њом је пошла моравска дивизија првог позива, тако да су првог дана у борби биле све три дивизије и заузеле простор од Навричана близу железничке пруге, која води из Брање у Куманово, на отстојању од десет километара.

Дена ведра ноћ, обасјана месецом, није борбу прекинула, и све су три поменуће наше дивизије остале у борби на положајима целу ноћ између 10 и 11 октобра. Те су се ноћи нашој борбеној линији примакле дивизије другог позива: дунавска и тимочка, прва иза нашег левог, а друга у позадину нашег десног крила, спремне да сутра ујутру потпомогну наше у отсудном боју, где се имала одлучити судбина не само овога рата, него и турскога остатка у Европи.

А. Бонарић: Ускрело краљевство

Ујутру 11 октобра бој се наставио — битка отпоче у свој јачини својој. Од топовске иуцњаве небо се проламало; пушчана ватра никако није престајала, и Турци су се борили таквом жестином, да су се наши војници, заморени већ борбом од двадесет и четири часа, једва задржавали на својим положајима. Већ се ујутру показала потреба да обе наше дивизије другог позива уђу у борбу: дунавска је ступила одмах, а убрзо за њом и тимочка. Појачана ватра с наших познатице пруге, на отстојању више од петнаест километара, учела је страх и трепет у Турке, и они су се почели повлачити ка Скопљу и бежати остављајући топове, муницију, ба-

тајући оружје, јер су у исто доба били нападнути и артиљерском нашом коњицом с нашег левог крила, и гоњени ватром уружене пољске артиљерије, којој је с нашег десног крила дошла у помоћ и ватра из брдских топова. Битка је коначно завршена 11 октобра послерије подне.

Октобра 10 наших је трупа на положајима у борби било око 70.000, а с придоншним трупима сутрадан било је око 100.000.

Битка је на Куманову извела у борбене редове с једне и с друге стране преко 200.000 бораца, и она и по броју и по јачини, делала у ред првих битака на Балкану.

У нашој је војсци паго и мртвих и рањених до 3.000. Међу њима је велики број официра, команданата, пукова и батаљона, што је доказ и храброг држања наше војске и, тако исто, јаке и силне борбе вођене код Куманова. Турци су имали 8.000 мртвих и рањених поред огромних губитака у материјалу.

Положаји, које су Турци имали, били су готово самом природом утврђени.

Од турске војске, која је бројаша 100.000 Турака и Арнаута, после неколико дана није остало ни 15.000. У самом је Скопљу велики број турских официра напустио своје војнике и збожио са себе униформу, да би се, прерушен, сакрио од наших власти, које су у своје руке одмах узеле управу над Скопљем.

На бојном пољу код Куманова, на путу од Куманова до Скопља и у самом Скопљу Турци су напустили сву артиљерију своју и остали су без топова. Одреди, који су преко Овчег Поља бежали ка Велегу, бацали су одело и оружје и бежали су у планине — са својим старешинама, а већим делом и без њих.

К. Стојановић

Лјерота српских крајева

Којим год крајем српским родете, куда год погледате, имате пред собом разноликост природних лјерота, не знате којем крају српских земаља да date ргвенство и лјероти.

Ако сте на каквом већем вису, не знате на коју бисте страну прије погледали! Обузима вас нека неказана млина, срце вам заигра од задовољства, а душа би к небу да полети. Око вас је простран поглед, који вам својом већанственошћу ствара слику неопишиве лјероте.

С једне стране имате дивне удолине које се шире и неоглед; мањи и већи брзљукци, таласасто поређани, сливају се у једну прекрасну, неогледну гаван, ишарану разнобој-

nošću usjevera, šumskog zelenila, bijelih seoskih kućeraka sa crvenim krovovima, krivudavih staza, drumova, potoka i rijeka.

S druge pak strane gledate, kako se pojedini breгови izdižu, redaju i vezuju u jedan planinski lanac koji se pruža i gubi tamo negdje u velikoj magličastoj daljini.

S takvog se visa lijepo razlikuju tri najznatnija planinska lanca evropska, od kojih su srpske planine samo ogranci, i od kojih jedan ulazi u Srbiju sa zapada, preko Užičkih planina i Koponika, drugi s jugo-istoka, preko Stare Planine, a treći sa sjevera, preko Dunava; — tu su Alpe, Balkan i Karpati.

Dolina je život, obilje, bogatstvo; a visina — mrtvilo, siromaštvo, sinji kamen. Dolina je briga, borba, ugnjetenost; a visina — mir, spokojstvo, sloboda!...

Četiri stotine godina razigravahu se i razmetahu bijesne i pomane horde azijske po toj lijepoj zemlji srpskoj, pro noseći po njoj mač i krv, plamen i užas, zatirući i erpeći iz nje sve bogatstvo i sva blaga njena. Pa ipak joj ne moguše oduzeti i uništiti prirodne ljepote, ne moguše joj iscrpiti njena prirodna blaga!...

Čovjek, ma i ne bio Srbin, koji se rodi u toj zemlji, ili se samo i svikne na nju; koji se nagledao ljepota šumadijskih pitomina, koji je pio hladane vode s bistrim izvoru planinskih, disao svježeg uzduha i hodao po cvjetnim poljima njenim, — taj se ne može lako rastiati od nje, taj ne može spokojno umrijeti u tuđini...

»Tu nek mi se hladna kopa raka,
Tu će meni zemlja biti laka!«

I odista, malo je takvih zemalja kakva je Srbija, pa s kojeg biste gledišta. Sve je u njoj lijepo i ubavo.

Podneblje je umjereno i prijatno, bez naglih promjena, bura i nepogoda. Zima joj nigdje nije duga i surova; lijepi proljetni dani često, istina, kratko traju, ali je ljeti stalno, i toplota izdržljiva; jeseni su pak obično duge i divne, kakve se rijetko gdje nalaze. Malo je krševitih kamenjaka i divljih neplođnih krajeva; zemlja je većinom pokrivena rodnim poljima, bogatim oranica i voćnjacima, zelenim brežuljcima, što god stavite u nju rodi bez velike njege i truda. Stizanko, jaseničko i ključko žito mogu se takmičiti na svjetskim trgovinama sa žitom najbolje vrste; kukuruzu nadaleko nema šumadijski šljivici samo u Bosni imadu takmaka. Pa ni u stoci, domaćoj živini, divljači, pticama, ta zemlja nije siromašna. Ljudi su ugledna rasta i lijepa obraza. Prirodna bistrina uma, običaji, i druge vrline našega naroda jesu osobine kojima se on odlikuje od mnogih drugih naroda. Zdravlje je

povoljno, nema velikih bolesti, kakvih je po moćvarnim i pjeskovitim ravninama i baruštinama; zaraze su rijetke i obična kratka vijeka... Jednom riječi: cijela priroda te zemlje, ovakve kakva je, ugodna je, krasna, srećna — rijetko joj je ravne.

Povijest nam je prepuna crnih listova nesreće i robovanja našeg plemena; ali je u njoj i svijetlih dana moći i veličine srpske. Novijom poviješću našom samo se ponositi možemo; ta je zemlja odnijela čelične junake koji su se znali žrtvovati za njenu slobodu.

Po Srpskomu Stojkoviću

Svjetski rat

Poslije balkanskoga rata Srbija je mnogo ojačala, što je obradovalo Hrvate i Srbe u Austro-Ugarskoj monarhiji, jer su se nadali da će se pomoću Srbije osloboditi Nijemaca i Mađara. Napredak Srbije nije bio mlio Austro-Ugarskoj, i ona joj je pravila mnogo smetnje i tražila zgodu da je uništi.

Na Vidovdan 1914 god. ubijen je bio u Sarajevu austro-ugarski nasljednik prijestola Franjo Ferdinand. Neprijatelji Srbije mislili su da se sad pružila zgodu za uništenje Srbije. Austro-Ugarska postavila je Srbiji uvjete kojih Srbija nije mogla ni htjela prihvatiti, pa je onda objavila Srbiji rat. Uz Austro-Ugarsku pristala je Njemačka, Bugarska i Turska, koje su se zajedno nazivale srednjo (centralne) vlasti, a uz Srbiju Rusija, Francuska, Belgija, Engleska, a kasnije Italija, Rumunjska i Sjedinjene države američke. To su bile savezne vlasti (antanta).

To je bio najstrašniji i najveći rat što ga pamti čovječanstvo. Borilo se svim mogućim sredstvima i pronalascima što su ih izmudrili ljudi da zatru jedan drugoga. Rat se vodio na sve strane: na kopnu, na moru, pod morem i u zraku. Srbi su potukli austro-ugarsku vojsku kod planine Cera i na rijeci Kolubari i zarobili silu vojnika, oružja i hrane. No kad su na malenu Srbiju navalili, osim Austro-Ugarske, i Nijemci i Bugari, morali su Srbi uz sva junaštva uzimati i napokon prijeći uz strašne poteškoće i neprilike preko arbarskih planina do Jadranskoga Mora. Ostaci srpske vojske skupili su se na otoku Krfu u Grčkoj. I dok je srpska vojska morala ostaviti zemlju, dotle su u Srbiji pustošili Mađari, Nijemci i Bugari.

Na ostalim ratištima ratovalo se s različitim srećom. Isprva su pobjeđivali Nijemci, ali kad su uz saveznike pristali, zaslugom predsjednika Wilsona, i Sjedinjene ame-

ričke države da se bore za potlačene narode, a uz to je centralne vlasti pritislula nestašica hrane, prevagne ratna sreća na stranu saveznika.

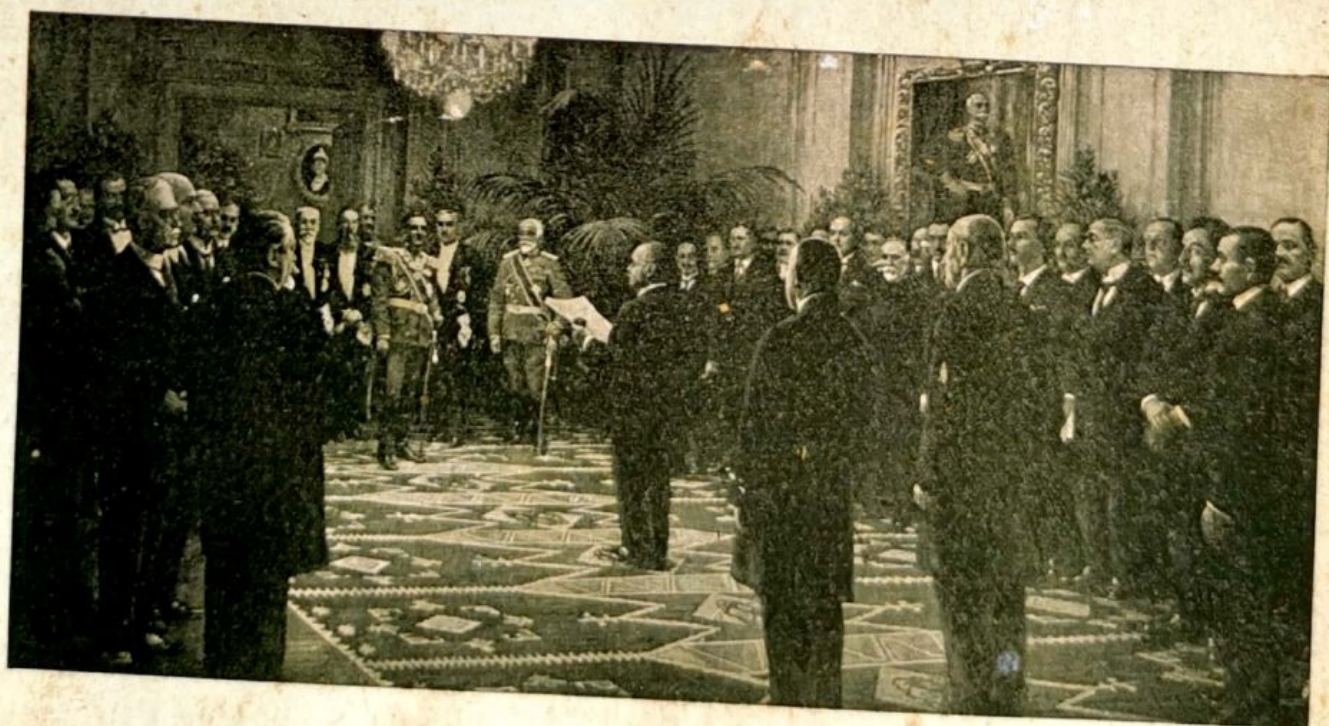

Kralj Petar Prvi Veliki Oslobođilac (kao Petar Mrkonjić)

Na solunskom frontu su probijeni neprijateljski redovi u jeseni 1918. god. Tu su se borile uz saveznike sakupljena srpska vojska i dobrovoljačke čete. U tim su četama vojevali oni Hrvati, Srbi i Slovenci koji su dragovoljno pristali da se bore za oslobođenje svoje braće. Kako

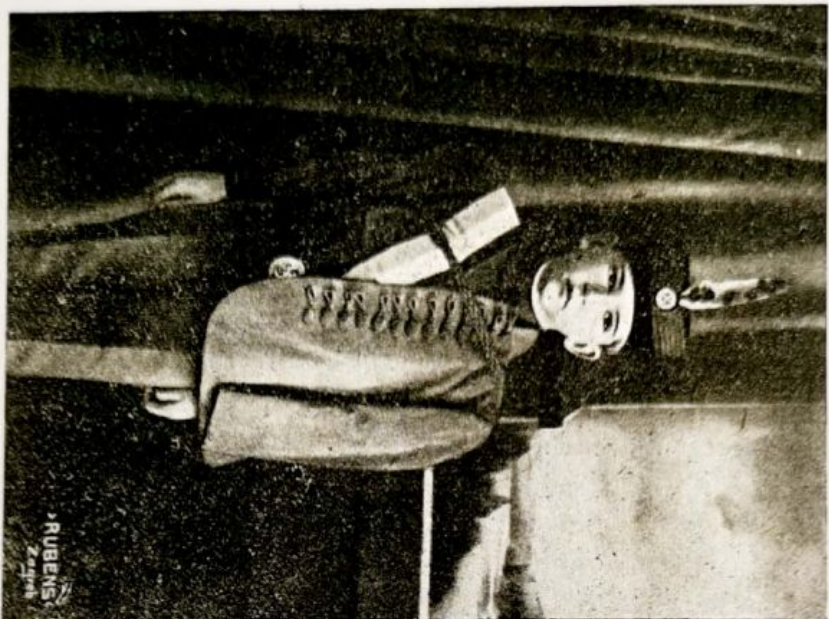
V. ESKIČEVIĆ: PRELAZ KRALJA PETRA KROZ ALBANIJU

Ivan Tišov: Prvi prosinca 1918

je u isto vrijeme probijena i njemačka fronta na francuskom ratištu, završen je konačno svjetski rat.

Austro-Ugarska, koja je bila sastavljena od različitih naroda, stade se raspadati. U Zagrebu se osnuje Narodno vijeće Hrvata, Srba i Slovenaca, koje zaključuje na svečanoj sjednici sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: 1. da Hrvatska, Slavonija i Dalmacija kidaju veze koje su ih vezale s Ugarskom

*Njegovo Visočanstvo nasljednik prijestola Petar
kao starosta Jugoslovenskog soka*

i Austriji, 2. da se Hrvatska, Slavonija i Rijeka proglase nezavisnom državom. K tome državi pridružuju svi Slovenci, Hrvati i Srbi iz bivše Austro-Ugarske monarhije.

1. prosinca 1918. godine posebno izaslanstvo u Beograd Njegovom Visočanstvu, tadašnjem nasljedniku prijestola,

Aleksandru, te mu izjavi zaključak Narodnog vijeća u Zagrebu da se sve one zemlje bivše Austro-ugarske monarhije, kojima je vladalo Vijeće, sjedinjuju s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u jednu kraljevinu pod vladom Njegovog Velikanstva Kralja Petra, koga je u to vrijeme zamjenjivao njegov sin regent Aleksandar.

Nasljednik prijestola primio je taj zaključak i u ime Njegovog Velikanstva kralja Petra I. proglasio ujedinjenje Kraljevine Srbije i Crne Gore s državom Hrvata, Srba i Slovenaca u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je god. 1929. dobila ime Kraljevina Jugoslavija.

Kad je u proljeće 1921. umro kralj Petar I. Veliki Oslobodilac, prvi kralj ujedinjene naše države, naslijedio ga je njegov sin Aleksandar Prvi, koji se rodio 4. prosinca 1888. na Cetinju. Zajedno s ocem, i on je prepatio sve nevolje i muke, kroz koje je prošao srpski narod. Hrabro se borio u balkanskom ratu, a u svjetskom mu je ratu, poradi velikih vojničkih sposobnosti, povjereno vođstvo čitave srpske vojske. Kad je poslije smrti svoga velikoga oca postao kraljem, pokazao je da ima ne samo samo velikih vojničkih sposobnosti nego i državičkih. Stupio je na prijestolje 16. kolovoza 1921. a naredne godine vjenčao se rumunjskom kraljevnom Marijom. God. 1923. rodio im se sin, nasljednik prijestolja, kraljević Petar, god. 1928. kraljević Tomislav, a god. 1929. kraljević Andrej.

Kralj Petar u rovovima

Austrijanci su još samo nekoliko kilometara daleko od Topole, gdje počiva pepeo Velikog Karadorda; oni su pred Takovom, zavičajem Obrenovića; oni ugrožavaju Kragujevac i njegov arsenal; oni već misle da su gotovi sa Srbijom.

Obrana se Beograda napušta. Zabrinutost, pače i očaj obuzimlje u Srbiji i najodvažnije.

No odjednom se čuje da je došla tako dugo očekivana municija, a u istom se času rasprostrani među vojskom još jedna vest: kralj je u rovovima!

Kralj Petar I., onda sedamdesetogodišnji starac, reumatizan i oslabljen godinama, bio je predao vlast, za nj prenapornu, mislio je, u snažnije ruke svoga sina, princa Aleksandra, ali ispred pobjedničkog napadača on se ipak uspravi. Njegov jaki duh nadvlada slabocu istrošenog tela slabog i nemoćnog starca; potresen pogibljom domovine, on iskaže u tom času, ako ne baš mladenačku snagu, a ono doista veliki zanos i energiju da poleti u njenu obranu.

Srbi su u polovici mjeseca rujna 1918 pod vrhovnim vođstvom tadašnjega nasljednika prijestola Aleksandra slomili neprijateljsku silu na Dobrom Polju i dopri do Save i Dunava, čime je bio završen veliki svjetski rat na Balkanskom Poluostrvu.

U Vranjskoj Banji, gde se bejaše sklonio, pošto stizahu slabe vesti, bio je setan, mučaljiv i kao satrt. Ali jedne večeri na 30. novembra 1914. pre večere pojavi se s osmehom na licu. Oni, što su ga okruživali, začuđeni, nisu se usudivali pitati ga za uzrok. Odjednom, stari kralj digne glavu, zažare mu se oči:

»Idemo videti te glasovite Austrijance od Austerlitz i Solferina.«

Nastane zabuna. Njegov se lečnik umeša:

»Veličanstvo...«

Ali ga kralj Petar prekinu:

»Sad ne sme više da govori lečnik, nego samo vojnik!«

I on sutradan ode.

Na peronu je stanice u Nišu ministar predsednik.

Kralj ga je dao telegrafski obavestiti o svom polasku.

»Ja idem na frontu«, on mu jednostavno priopći.

Ministar predsednik se trgnu, hteo bi govoriti, ali kralj nastavi:

»Oni su pred Topolom! Ja neću, da uđu u grad!... Neću, dok sam živ!...«

I voz, koji je vozio kralja, prosledio je svoj put sve do poslednje stanice, da ga dovede u središte srpske fronte.

Prilike su bile očajne. Neprijateljska je vojska nastavljala svoje pobedičko prodiranje. Austrijski su aeroplani, leteći povrh srpskih položaja, bacali proglase, kojima su pozivali vojnike da beže iz vojske, obećavali svega kukavcima i hteli time prouzročiti smutnju među redovima.

Ali evo kralja Petra k njima.

Vetar raznosi daleko njegove reči:

»Čini se, da ste prestiti borbe... da se volite povratiti u svoja sela sudeći po ovom pozivu što vam neprijatelj šalje... E pa dobro! Nek odu oni koji hoće da idu! Slobodni su...«

U općoj uzrujanosti, kojom su primljene ove reči, stari kralj nastavi:

»Vi ste se zakleli da ćete braniti svoga kralja i svoju domovinu... Ja vas određujem prvoga dela prisege koji se odnosi na moju osobu!... No ja ostajem!... Oni koji hoće pobediti ili poginuti uz svoga kralja, neka ostanu sa mnom!«

Mnoštvo vojnika, oduševljeno njegovom prisutnošću i njegovim rečima, nije imalo nego jedan jedini poklik:

»Gospodar! Mi nismo umorni, nego samo od uznemirjenja!... Veseli nas tvoja prisutnost, jer nam je to znak ofanzive!)!...«

) navala.

»Tako jel« svečano odgovori stari kralj.

I spajajući delo s rečima svojim, on se uputi u rovove prvih redova.

»Ne idi tamo!... uzalud jel...«

Tako će mu njegova dva sina, princevi Aleksandar i Đorđe, koji su ga stigli i hteli još poslednji put da ga zadrže.

»Gledaj, oče, možeš poginuti!...« govorio mu je Đorđe.

»Ne pitam te za saveti!... Ostani ti ovde, ako ne ćeš da dođeš i ti.«

Nije o tome trebalo dugo uveravati princa Đorđa: »Divan je otac«, govorio je sam sobom. »A napokon... ovo i nije čas za razmišljanje!...«

Pomagao od svoja dva sina, kralj prispe u prve redove i uze pušku jednom palom vojniku.

»Dajte mi 50 naboja!« zatraži on.

On bejaše nekada izvrstan strelac. U jedan mu se mah obnovi stalnost ruke i tačnost oka kao ono u mladenačko doba, i on ispucava svoje naboje.

Jedna bomba prasnula, ubije vojnika, koji mu je bio na levoj strani, a rani jednog njemu na desno; stari je vladar, ravnodušan, nastavio pucati...

Kao munja razletela se od čete do čete, od puka do puka, od armije do armije vest: »Kralj je u rovu!«...

To je poklik nade, što svi vojnici, podoficiri, oficiri i generali ponavljaju u veselom zanosu, koji ih oduševljuje: »Kralj je u rovu!«...

Nadošao je čas ofanzive.

U noći su i poslednje pripreme bile gotove.

Svi do poslednjeg vojnika osećaju u sebi junačko srce. I dok neprijatelj pun samopouzdanja ne misli nego na svoje dalje pobedičko prodiranje, pukovi se zajednički spremaju da pognute glave nasrnu na nj.

A ova će navalna biti tako nagla, nepredviđena i silna, da će pobedenici od jučer razbiti, rasterati i smrvti svoje pobednike.

Na 3 decembra, u 3 sata i po ujutro, dano je naređenje svim srpskim vojskama da započnu ofanzivu¹ na celoj fronti, a u 7 sati počne bitka na Kolubari.

I dogodi se čudo.

To je bila sjajna pobeda na Kolubari, koja je zadivila ceo svet. Tu je rasterana austro-ugarska vojska maršala Potioreka, koja je ostavila u rukama pobednika 40.000 zarobljenika. To je osvojenje Beograda i cele Srbije u samih 10 dana!

¹ navalna

Od Triglava do Vardara i do mora

Od Triglava do donjega Vardara, od Jadranskoga Mora do Banskog polja, raširila se naša država: Krajevina Jugoslavija.

S jugozapada je oplakuje modro Jadransko More, koje se uvuklo u kopno tvoreći mnogo zatona i zaliva, otoka i poluotoka. Uz obalu nanizali su se otoci: Krk, (Lošinj, Cres pripadaju Italiji) Rab i Pag pored mnogo malih; rastavljeni su od kopna Planinskim Kanalom, Kvarnerom i Velim Vratima s istarske strane. Kao prekinuti nastavak tih otoka, pored obale Dalmacije, protegli se otoci Ulljan, Dugi Otok, Kornat, pa Brač, Hvar, Korčula, Mijet i poluotok Stonski Rat, a prema sredini mora ispeo se otok Vis, da kao budan stražar čuva naše primorje. A tamo na jugu uvaila se razvedena Boka Kotorska, da bude zaklonište naše vojne mornarice.

U siveroistočnom dijelu naše domovine pukla je nepregledna Velika Nizina, gdje su Banat, Bačka i Baranja, zemlja nadaleko poznata zbog svoje plodnosti.

Među Jadranskim Morem i Velikom Nizinom nižu se planine, koje su se ispele malone do 3000 m. Na skrajnjem sivero-zapadu ponosni je Triglav (2865 m. visok), s kojega se gore protežu prema jugoistoku sve do velikoga Skadarskoga Jezera, a pod zajedničkim imenom »Dinarske Planine«. U svom su jugozapadnom dijelu raskidane, šupljikaste i većim dijelom gole: to je naš Krš. Eno Smiježnik (1796 m.), Velebit (1798 m.), Kapela i Pješivica, Biokovo (1762 m.) i Orien (1895 m.), Čvrsnica (2228 m.) i Prenj (2123 m.), i napokon razrovani Durmitor (2534 m.), a na sjevernoj strani Albanije eno krvave Prokletije (2672 m.). S nje se silazi u Metohijsku kotlinu, koju s jugoistoka zatvara strmenita Šar-planina (2510 m.).

Među planine uvaila se prostrana kršna polja: Ličko, Gacko, i Kravsko Polje, Planinsko i Ceretničko Polje, pak Livanjsko, Glamočko i Popovo Polje. Njihova je značajka da im je većini dno u ljetno doba posve suho, a u kišno doba pokriveno manje ili više dubokom vodom. Kako je tlo krša veoma razmetnuto, ni rijeke ne teku pravilno kao drugdje: one ili tvore slapove ili poniru. Poznati su krasni slapovi na Plitvicama, pa Cetine (Gubavica) i Krke (Skradinski buk). Ponornica rijeka ima na stotine: Ljubljanska, na kojoj se razvio glavni grad slovenski Ljubljana, nastavak je Unice, a ta je nastavak Pivke; dalje su ponornice Lika, Gacka i Krava; Trebinjčica, koja poplavljuje Popovo Polje; a pored tih na tisuće ponornica na čitavom kršu.

Sjeveroistočna polovina naših gora slazi prema Velikoj Nizini, a nije ni krševita ni gola, već pod debelom šumom. Od Alpi odijelile su se planine, koje se ispinju s obiju bregova Save i njenih pritoka, pak se preko Golijske i Binačke Morave vežu na Rodop u Trakiji. Počinju se s Karavankama (Grintavec 2558 m) pak se nastavljaju na lijevoj obali Save u isponima: Ivančici (1051 m), Medvednici

(1053 m), ponad Zagreba, i Požeškim Gorama (Psuni 990 m), a šavainu se u Fruškoj Gori (534 m). S desne strane Save visina je naših planina u Hrvatskoj malena, ali što više idemo na jugoistok, prosječno je sve veća: Kozara, Majevica i Čemerica Planina daleko zaostaju za rudovitim Kopanikom (Suro Rudište 2140 m) i međašnim Osogovom (2225 m).

Po tom se rasporedu gora ravnaju i naše rijeke: prema Jadranskom Moru većinom su kratke i nijesu plovne. Takve su Zrmanja, Krka, Cetina i Morača sa Zetom; Neretva je doduše duga, ali plovna samo počevši od Metkovića. Na sjeveroistoku glavna je naša žila kucavica Dunav; u nj se slijevaju Drava, koja je plovna već od Barča, Sava, plovna od Siska, i Morava, plovna od Čuprije. Ali su i neke podulje pritoke Savine plovne: tako Kupa od Karlova i Drina od Višegrada. Dobar dio vode teče Vardarom u Egejsko More, ali ta rijeka nije za veću plovidbu.

Prema smještaju svojem Jugoslavija ima i različito podneblje: krajevi pored Jadranskoga Mora imaju blagu zimu i dosta blago ljeće; unutrašnjost trpi dosta od stroge studeni i od znatne vrućine. A i množina je kiše dosta nejednaka; isponi u Kranjskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Crnoj Gori imaju dvaput toliko kiše kao ravna i niska Vojvodina.

Prirodnim je svojim bogatstvom naša država obilato nadarena i ubraja se među srećne i blagoslovene zemlje.

Iz knjige »Jugoslavija«

Kraljevina Jugoslavija

Kraljevina Jugoslavija ima oko 249.000 km² površine, što je četrdeseti dio površine Evrope. Žitelja ima oko 14.000.000 što je također, otprilike, četrdeseti dio žitelja Evrope.

Od žitelja naše države 10.000.000 je Jugosloveni (Srba, Hrvata i Slovenaca), a 2.000.000 drugih narodnosti (Nijemaca, Mađara, Arbanasa, Rumunja i dr.). Po vjeri se žitelji naše države dijele uglavnom na pravoslavne, katoličke i muslimane, a ima ih koji ispovijedaju i druge vjere.

Našoj je državi na čelu Njegovo Veličanstvo Kralj, a državom upravlja vlada.

Državni su znaci: 1. državna zastava, složena od tri boje poredane u vodoravnom položaju ovako: gore modra boja, u sredini bijela, a dolje crvena; 2. državni grb: bijeli dvoглаvi orao u poletu na crvenu štitu. Vrh orla je kruna. Na prsima

mu je štit na kome je državni grb: gore desno je bijeli krst na crvenu štitu sa četiri ognjila (C); lijevo gore je štit s 25 crvenih i srebrnastih četvorina, a dolje su na plavu štitu tri zlatne šestokrake zvijezde, a ispod njih bijeli polumjesec.

Država se dijeli u devet banovina (Dravska, Savska, Vrbaska, Primorska, Drinska, Zetska, Dunavska, Moravska i Vardarska) kojima su na čelu banovi. Banovine su razdijeljene na srezove, a srezovi na općine.

Grad Beograd s gradovima Zemunom i Pančevom ne pripadaju ni jednoj banovini, već ti gradovi čine jednu zasebnu upravu koja se zove: Uprava grada Beograda.

Beograd se divno izdiže nad sastavom Dunava i Save. On je glavni i prijestolni grad naše kraljevine, sjedište vlade i državne uprave. Za trgovinu je po svom položaju Beograd vrlo važan, a industrija u njemu vrlo lijepo cvate.

Najzapadniju čest naše države zovemo Dravska banovina. Ona se prostire uz gornju Savu, uz Dravu i Muru, krajem gdje se sastaju Alpe i Dinarske Planine. Stanovnici su joj u pretežno većini Slovenci. Glavni i najveći joj je grad Ljubljana. Ljubljana je gospodarsko i kulturno središte Slovenaca. Lijepe su mjesta u Dravskoj banovini Kranj, Celje i Rogaska Slatina. Na Dravi je Maribor, glavno mjesto u sjevernom dijelu Dravske banovine i znatno trgovačko mjesto.

Kavne krajeve između donje Mure, Drave i Save (bez Srijema) te gorovite krajeve na jugu Kupe sve do Jadranskoga Mora zaprema Savska banovina. Žitelji su u tom kraju u velikoj većini Jugosloveni, a po vjeri su tri četvrtine katolici, a jedna četvrtina pravoslavni. Glavni i najveći grad u Savskoj banovini je Zagreb. On se smjestio na podnožju Medvednice, a na lijevoj obali Save. Zagreb je veoma znatan grad za trgovinu i industriju. Na željeznici, koja iz Zagreba vodi k moru, važniji su gradovi: Karlovac, Sušak i Bakar. Na otoku je Krku najvažnije mjesto Krk, na Rabu Rab, a na Pagu Pag. Na istoku je Krka starodrevni grad Senj. Na istoku od Zagreba uz željeznicu Zagreb—Beograd nalaze se ova mjesta: Sisak, Nova Gradiska i Brod. Na hrvatskom i slavonskom osrednjem gorju leže: Krapina, Križevci, Bjelovar i Požega. U Podravini su važniji gradovi: Varaždin, Koprivnica i Osijek.

Krajevi uz našu jadransku obalu, južno od Paga pa sve do Stona, a prema unutrašnjosti do Knina, Livna, Bugojna i Travnik, sačinjavaju Primorsku banovinu. Glavni i najveći je grad Split koji je sagrađen u palači i okolo palače rimskoga cara Dioklecijana. Splitu se prema sjeverozapadu nižu uz obalu mjesta i gradovi: Trogir, Šibenik, Bio-

grad, a u unutrašnjosti su važnija mjesta Sinj i Knin. Prema jugoistoku je Makarska, Metković i Mostar na Neretvi, a prema sjeveroistoku Livno, Travnik i Konjic. Na otocima su gradici Hvar, Vis i Korčula.

Zapadno i jugozapadno od Primorske banovine, a sjeverno od Skadarskog jezera prostire se Zetska banovina. To je naš najgorovitiji kraj. Važniji su gradovi: Cetinje u Cetinjskom Polju, sjelo bana, Dubrovnik, Kotor i Bar na moru, Trebinje na Trebinjčici, a u unutrašnjosti Podgorica, Danilov Grad, Peć, Mitrovića, Prijepolje i Novi Pazar.

Između Une, Save, južne česti Savske banovine i Primorske banovine utisnula se Vrbaska banovina. To je većim dijelom gorovit kraj koji ima nešto više ravnice samo na sjeveru. Stanovnici su po narodnosti Jugoslaveni, a po vjeri pravoslavni, muslimani i katolici. Najveći grad i sjelo bana je Banja Luka na rijeci Vrbasu. Na zapadu je Bihac, Krupa i Bosanski Novi, na jugu Jajce, na sjeveru uz Savu su mjesta Dubica i Bosanska Gradiska, a na istoku Gradačac, Tešanj i Maglaj.

Istočno od Vrbaske banovine, nekako u sredini naše države, prostire se Drinska banovina. Tu je najveći i glavni grad Sarajevo, važno središte trgovine i industrije. Ne-daleko Sarajeva je kupalište Ilidža. Sjeverozapadno i sjeverno su važnija mjesta Zenica, Tuzla, Bijeljina, Brčko, Županja, Vinkovci, Vukovar; uz Savu: Mitrovića, Šabac i Obrenovac, a na istoku Valjevo, Užice i Čačak, te Zvornik i Loznica na Drini.

Veliku podunavsku nizinu, istočnu čest Srijema i jedan dio Šumadije zauzima Dunavska banovina. To je većim dijelom ravna, veoma plodna zemlja i blagosloven kraj koji obiluje svakim blagom. Stanovnici su u tom kraju različitih narodnosti i različitih vjeroispovijesti. U sjevernom dijelu te banovine imade Madžara, Nijemaca i Rumunja, ali u cijelosti je ipak brojem najjače zastupan naš narod. Sjelo se bana nalazi u Novom Sadu, koji se smjestio na Dunavu nasuprot Petrovaradinu. Uz samu granicu prema Madžarskoj nalazi se Subotica, brojem stanovnika treći grad u našoj državi. Drugi su važni gradovi: Srijemski Karlovci, Apatin, Sombor, Senta, Vel. Kikinda, Vel. Bečkerek, Vršac, Bela Crkva, Požarevac, Smederevo, Kragujevac i Gornji Milanovac.

Na istočnoj strani naše države nalazi se Moravska banovina. To je većim dijelom gorovit kraj, a ravnice se nalaze uz rijeke, naročito u dolini Morave i Dunava. Niš je najveći grad, važno raskršće željeznica i sjelo bana. Važnija su mjesta i gradovi: Kruševac, Paraćin, Čuprija, Jagodina i Svilajnac uz Moravu; Donji Milanovac i Negotin uz Dunav; Zaječar i Knjaževac na Timoku te Pirot na Nišavi.

Najjužniji krajevi naše države pripadaju Vardarskoj banovini. Nekako u sredini te banovine nalazi se Skoplje na Vardaru, stara prijestolnica cara Dušana. Skoplje je najveći i najvažniji grad te banovine i sjelo bana. Na Vardaru je Veles i Devdelijska, Vardaru na zapadu je Prilep, grad Kraljevića Marka, i Bitoľ. Na obalama Ohridskog jezera diže se Ohrid. Zapadno od Skoplja je Tetovo, Prizren i Đakovica, sjeverno je Kumanovo, Vranje, Priština i Leskovac, a na istoku je Štip.

Troškovi za staranje oko poretka i napretka u državi

Kako svaka porodica ima svojih potreba i prema tome svojih izdataka, tako imaju i ljudska udruženja, tj. općina, oblasti i države.

Svaki valjani odrasli član porodice brine se i skrbi kako će namaknuti kućne potrebe, da mu ukućani ne stradaju. I svaki čovjek, koji živi u državi i koji se smatra njenim državljanom, dužan je snositi zakonom određene terete za potrebe i troškove oko poretka i napretka u svojoj općini, banovini i cijeloj državi.

Novac, koji za to izdržavanje namiču i daju državljani općini, banovini i državi, zove se porez i dacia.

Nijedna zemlja ne može biti bez poreza, jer u svakoj mora biti vlada, uprava, sudstvo, škole, bolnice, ceste, mostovi i druge uredbe koje se brinu ili su učinjene za dobro, napredak, blagostanje i sigurnost državljana. Svagdje su dakle potrebne takve uredbe koje se mogu izdržavati samo pomoću cijele zemlje. To sve stoji novaca, a taj novac moraju davati oni koji sačinjavaju državu, dakle stanovnici države ili državljani.

Od poreza, koji se plaćaju državi, neki su izravni, a neki neizravni.

Izravni su porezi oni koje državljani izravno plaćaju poreznim blagajnama za državu.

Svaki državljanin, koji ima zemljište i od njega neki prihod, mora od toga prihoda jedan dio platiti državi kao porez, a taj se zove zemljarina.

Порез за кућу, или кућарину, плаћа власник куће, којему кућа носи неки приход од изнајмљеног стана или слично.

Како власници земљишта и кућа, тако и они држављани који имају какву зaslужбу или доходак од рада, обрта, трговине или особне зaslужбине, морају од тога доhotка плаћати држави порез т. зв. доходарину или тeciварину.

Земљарина, кућарина и доходарина убрајају се у изравне порезе.

Неizrавни су порези такве државне даће које не плаћа поједина особа изравно или непосредно држави, већ их плаћа само продавалац стaновите робе. На вино, пиво, ракiju и rum и друго жестокo пиће и на различите намирнице које нијесу потребне сваком чoвјеку, плаћа се посебна државна даћа која се зове потрошарина. Такoви се порези не могу и не смију наметнути на оне потребштине које сваки чoвјек треба. Такoве су потребштине: житарице, крyх, млjеко, поврће, одијело, дрво и друго што је за свакидашњи живот безувјетно потребно.

Осим тих пореза плаћају се држави различите даће и на тај начин, да се туђе, молбе, утoци и расправни списи имаду билиговати или пак за њих наплатити посебне пристојбе или таксе. Такoве се таксе наплаћују такодер на судске одлуке и осуде, различите уговоре код продаје земљишта, кућа и других некретнина.

Осим државних пореза имаде још и других даћа које се плаћају опћинама и бановинама. То су различити опћински намети и бановински порези који се плаћају зато да опћинске и бановинске самоуправе намирјују своје потребе и трошкове. Опћински намет плаћа сваки опћинар разијерно према државном изравном порезу. Тко плаћа већи државни порез, плаћаће и више опћинског намета, а онај сиромашнији, који плаћа држави мање пореза, плаћаће и маији опћински намет.

Како убире држава тако убиру и опћинске и бановинске власти пристојбе од потрошка на жестокa пића. У неким се опћинама плаћа порез и од паса, тако звана псeтарина, која иде такодер у корист опћине. Сајмарина и ријасовина плаћа се такодер опћинама.

Сав повас сабран од пореза, даћа, пристојба и такса убиру државне благајне или благајне опћинских и бановинских самоуправа, па се од тога повса и намирјују бројне и различите потребе тих власти.

По »Законoслoвију«

Molitva

О Боже, који даде нам у баšтину
Најсладу земљу и море најгорче,
Дај нам и милост да свед могли будемо

Ту масну груду орати,
Тај мермер-камен ломити;
Тим синјим морем пловити!

Дубоко нека резу наші плугови,
Високо нек се dignу наші батови;
Ал наша весла и сидра и јамбори

Нек плускају све валове,
Нек стружу свим дубинама,
Нек стрше над свим воданама!

О Боже, дај нам лјутих суза потоке
Да море наше постане још горче
За туда уста... Радемо те славити

У данак среће шустанјем
Рјесчаног жала, пучинских
Олуја divљим pjesmama!

Vladimir Nazor

NARODNE HIMNE

Боже правде

Боже правде, Ти што спасе
Од пропасти досад нас
Чуј и отсад наше гласе,
И отсад нам буди спас!

Молном руком воли, брани
Будућности наше брод:
Боже, спаси, Боже, храни!¹⁾
Нашег краља и наш род!

Сложи нашу браћу драгу
На свак²⁾ личан, славан рад:
Слога биће пораз врагу,
А најјачи роду град³⁾

Нек на нашој листи грани
Братске слогe златан плод,
Боже, спаси, Боже, храни
Нашег краља и наш род!

Нек на наше ведро чело
Твог не падне тјева гром,
Влатослови нама село,
Поље, њиву, град и дом!

Кад наступе борбе дани,
К²⁾ побједе нам воли ход,
Боже, спаси, Боже, храни
Нашег краља и наш род!

Из мрачног сину гроба
Наше круне нови сјај,
Настало је ново доба —
Нову срећу, Боже, дај!

Краљевину нашу брану,
Петвјеровне борбе плод,
Александра, Боже, храни,
Моли Ти се сав наш род.

По Јовану Ђорђевићу

¹⁾ уједри; ²⁾ тврђава

Lijepa naša domovina

Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda sretna bila!
Mila kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedinal!
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina.

Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga prsa, blage noći,
Toplo ljetu, toplo djelo,
Bistre vode, bistre oči,
Velje gore, velji ljudi,
Ruina lica, ruina vina,
Silni gromi, silni udi:
To je naša domovina;

Zanju sripi, mašu kose,
Djed se žuri, snoplje broji.
Škriplju vozi, brašno nose,
Snaša preduć čedo doji.
Pase marva, rog se čuje,
Oj, oj, zveči, oj u tmine.
K ognju star i mlad šetuje,
Eto naše domovine.

Teci, Savo, Dravo, teci,
Nit ti, Dunav, silu gubi!
Kud ti šumiš, svijetu reci
Da svoj narod Hrvat ljubi:
Dok mu njiye sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srce bije.

Antun Mihanović

Naprej!

Naprej, zastava Slave,
Na boj, junaška kri!¹⁾
Za blagor očetnjave²⁾
Naj³⁾ puška govori!

Draga mati je prosila,
Roke oko vrata vila,
Je plakala moja mila;
»Tu ostani, ljubi moj!⁴⁾

Z orožjem in desnicu
Nesemo vragu grom.
Zapisat v kri pravico,
Ki terja jo⁵⁾ naš dom.

Z Bogom, mati, ljub'ca, zdrava
Mati mi je očetnjava,
Ljub'ca moja čast in slava.
Hajd'no, hajd'no, za njo v boji!

Simon Jenko

¹⁾ krv; ²⁾ za spas domovine; ³⁾ neka; ⁴⁾ što je zahtijeva; ⁵⁾ dragi moj

V. SVIJET

Majka i kćeri

U majčice je Zemlje pet prostranih kopna kao pet lijepih kćeri. Zovu se: Evropa, Azija, Afrika, Amerika i Australija: Evropu, Aziju i Afriku zovu ljudi »starim svijetom«, jer ih od pamtvijeka poznaju. Ameriku zovu »novi svijet«, jer je otkriše u 15 stoljeću, a Australiju »najnoviji svijet«, jer je obretoše istom u 17 vijeku.

Između svojih kopna majčica je Zemlja razlila tri mora: Atlantski Ocean ili Atlantik, Indijski Ocean i Veliki ili Tih i Ocean ili Pacifik.

Na dalekom sjeveru je Sjeverno Ledeno More, a na krajnjem jugu Južno Ledeno More.

Već davno je majka svu svoju imovinu porazdjelila među mora i svoje kćeri. Moru je prepustila tri četvrtine, a kćerima jednu četvrtinu svojega imanja.

Evropi je darovala 10 milijuna km², Aziji 4¹/₂ puta više, Africi 3, a Americi preko 4 puta više; najmlađoj je svojoj kćeri dala ¹/₁₀ manje nego li Evropi^{*)}.

Indijski Ocean zaprema površinu 7¹/₂ puta veću nego Evropa, Atlantski 10¹/₂ puta, a Veliki Ocean 18 puta veću.

^{*)} Velicina zemlje i broj ljudi. Na čitavoj Zemlji živi otprilike 1864 milijuna ljudi. Površina Zemlje iznosi 509,950.000 km². Suha zemlja zaprema 149,800.000 km², a voda zaprema 360,150.000 km².

	Zaprema km ²	Imade stanov.: Na 1 km ²
Azija	43,865,000	1,027,000,000
Evropa	10,032,000	469,000,000
Afrika	30,312,000	136,000,000
Sjev. Amerika	24,476,000	154,000,000
Južna Amerika	18,155,000	70,000,000
Australija i Oceanija	8,973,000	8,800,000
Antarktika	14,000,000	1,340
Veliki Ocean zaprema 180,000,000 km ² , a najveća mu je dubljina 9,780 m. Atlantski Ocean zaprema 105,150,000 km ² , s najvećom dubljinom od 8,526 m. Indijski Ocean zaprema 75,000,000 km ² s najvećom dubljinom od 7,000 m.		

Moji suputnici

»Putujem vozom po Americi«, pripovijeda Hrvat koji se vratio iz novoga svijeta. »U odjelu željezničkoga voza osim mene još je pet suputnika. Vrlo se veselim promatrajući ih, jer je svaki od njih list ili porod jednoga od pet rodova ljudskih.

Bjelac ili Kavkazac

Gle onoga što se naslonio na prozor! Bijel je kao ja. On je preštavnik bijeloga ili kavkaskoga roda. Svijetlija mast kože, smeđa glatka kosa razlikuju ga od drugih suputnika. Njegov rod stanovaše isprva u Evropi i Prednjoj Aziji, ali iseljivanjem dopro je i u druge dijelove svijeta pa danas zapovijeda i Amerikom. Njemu nasuprot sjedi čovjek masti smeđe kao orah i crta lica malo različitih od naših. To je sin malajskog roda. Njegov rod stanuje na južnoazijskim otocima.

Tik uz mene slijeva drijemlje čovjek crn kao ugljen, a kao snijeg bijelih zubi. Ima vunastu kovrčastu kosu, širok tubast nos i debele usne. Dijete je to crnčkoga roda.

Meni zdesna zuri u nekakvu knjigu čovuljak žut kao limun. Ima široko, plosnato lice, koso namještene oči i krutu crnu kosu. On je list žutoga ili mongolskoga roda. Iz knjige čita o svojoj braći Kitajcima i Japancima u Aziji i o Fincima, Mađarima i Turcima u Evropi.

Nasuprot meni, igrajući se perom od orla što ga je zatakao za klobuk, sjedi pravi sin Amerike. Smedocrvene je masti, zavinnuta nosa, a bez brade i brkova. Grana je to crvenoga ili američkoga (indijanskoga) roda.

Malajac

Crnac

Kinez

Indijanae

Dugo već promatram svoje suputnike i sve više osjećam i uvj-
dam da smo svi — ma i koliko različiti — na kraju ipak braća i si-
novi jednoga oca*).

По Назоровој Чиганке

Господарица свијета

Ја лежим на сјеверној полукули. Трупи ми је налик на
трокут. Најкраћа је страна тога трокута источна, а најдужа
сјеверозападна.

Држим се на источној и од чести на јужној страни копна
сестре Азије, стога ме неки и зову њеним полутоком. (За
свију сам других страна опкољена морем. На сјеверу ме пере
Ледено Море, на западу Атлански Океан, а на
југу Средоземно Море.

Та мора широко и далеко задиру у моје тијело и тако
чине заливе или друга мора, отоке и полутоке. Од тих су
мора знатнија: Вијело, Балтичко, Сјеверно или Њемачко
Море, пролаз Ла Манш (La Manche), Бискајски Залив, тијесно
Гибралтар, Тиренско и Јонско Море, Отрански Пут, Јадран-
ско Море, Егејско Море, Дарданелски Тјеснац, Мармурско
Море, Босфор или Цариградска Врата, Црно Море, Азовско и
Каспијско Море, које није у вези с осталим морима.

Отоци и полуоточи су моји удови. Без тих удова не бих
била оно што јесам: најрашчлањеније копито и нос под а-
ри и а с в и ј е т а. Ево мојих полуотока: Кола, Скандинавски,
Јитландски, Пиринејски, Апенински, Балкански и Кримски.
Некоје удове отргло ми море од трупа. А ово су моји оточи:
Исланд, Велика Британија, Ирска, Нова Земља, Шпицберг и
Земља Фране Јосипа. У Средоземном Мору: Багеард, Кор-
сика, Сардинија, Сицилија, Крета и други мањи оточи.

Моје су највеће планине: Алпе, Карпати, Балкан, Кав-
каз, Урал, Скандинавске Планине, Пиринеји и Апенини. Нај-
виши је мој врховни Мон Блан у Алпама. Висок је 4810 м.
Како тијелом човјечјим теку жиге, тако теку мојим трупом
из силних гора на све стране и у различна мора многе ријеке,
као Печора, Нева, Двина, Висла, Одра, Лаба, Рајна, Сена,
Тема, Ловра, Тахо (Тајо), Рона, Тибер, Пад, Дунав, Дњестар,
Дњепар, Дон, Волга и међашна ријека између мене и моје се-
стре Азије: Урал.

Из Назорове Чиганке

*) Према су људи заједничкога подријекла, ипак међу њима имаде (је-
лесних) разлика (по боји коже, коси, облику љубање, положају очију итд.) тако
да су подијелени у неколико родова ил. раса. Сваки род је подијелен у више
језичких група, а свака би се језичка група могла разврстати у више скупина
по различитости језика и нарјечја. (На Земљи се говоре око 1000 различитих је-
зика.)

Европа

Европа заузимаје на кугли земаљској врло zgodан по-
ложај, јер лежи између Азије, Африке и Сјеверне Америке. Нјено
је поврће тако zgodно, да у нјој нема ни непроходних пу-
стинја, ни неприступачних гора. Стога се састадоше у нјој сви
путови, сав трговачки и душевни промет, а људи могу у свим
крајевима живјети у тијесном саобраћају. То је врло pogodо-
вало душевном развјету Европљана.

Особито користи развјету Европе то што је с толиких страна
лако приступна. Најприступнијим странама притекли су кул-
турни народи у Европу и у нјој пресадиле своју обрзаваност
и ту је усавршили.

Велику важност има непосредна веза Европе с Азијом,
јер нам из Азије додоше многе стварне и душевне тежевне
без којих не бисмо могли данас живјети. Многе корисне биљке
и животиње донесоше из Азије, али најјепши су нјени дарови:
писмо, грађитељство, бројке, знаности и вјера.

У сјеверној Европи бави се народ највише рибарством, шу-
марством и стојарством, а трговина се развја на југу. У
истој се Европи баве највише ратарством, шумарством и
стојарством, а трговина доноси обртине са запада, а односи
сировине за прераду. Средња Европа сгрпе своје благостање
из ратарства, рударства и обрта. Многе жељезнице, цесте и рџ-
јеке sluжу извозу обртине. Јужна Европа има особито разви-
јену трговину природинама, а западна Европа развоји ро-
цијелом свијету обртине, а довози сировине са свију страна.

Како је сва Европа малена према осталим дијеловима сви-
јета, тако јој горе, ријеке и језера, заостају, ако их омје-
римо о горе Азије, ријеке и језера Америке. У нјој нема
таквих шума као у Америци, нема толике равнице као у Африци,
нити таквих животињских и биљних горостаса као у другим ди-
јеловима свијета. Лјето није тако вруће, а зима није тако сту-
дена и дуга, да би прекидала људски рад. Цијела парав некако
је блажа и пријатнија, те се ријетко када покаже у страховитој
својој моћи, којом знаде у другим земљама уништити све што
је човјек створио.

На југу је тако благо поднебље, да роди маслина, рижа,
јужно воће, слатковас, памук и раума: сјеверније роди из-
врсна винова ложа и зито; а у најсјевернијим крајевима, гдје
је зима много дужа од лјета, расте само црногорика и брега.

Сва Европа обилује множином преразличитих руда.

Зителји се Европе дијеле углавном у три гране, и то: Сла-
вене, Германе и Романе. Славена има у Европи 150 милијуна;
Германа има 147 милијуна, а Романа 119 милијуна. Ти зителји

prebivaju u 30 evropskih slobodnih država. Slovenci su Rusi, Poljaci, Česi, Lužički Srbi, Slovaci, Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari; Germani su Danci, Skandinavci, Nijemci, Holanđez i Englezi; Romani su Francuzi, Španjolci, Portugalci, Talijani i Rumunji. Osim tih ima u Evropi Fina, Estonaca, Laplandana, Samojeđa, Mađara, Grka, Kelta, Arbanaca, Cigana i drugih ukupno oko 48 milijuna.

Na Balkanu

Putuješ li brzim parobrodom iz sušačke luke uz našu obalu prema jugoistoku, doći ćeš za 48 sati do Uleinja, ne daleko utoka rijeke Bojane, odvirka Skadarskog jezera. Ta rijeka čini granicu između naše države i Kraljevine Albanije (27.588 km² i 804.000 stanov.).

Arbanija je planinska zemlja gdje žive Arbanasi u krševitim i teško pristupačnim krajevima. Većinom su muslimani, a manji dio ispovijeda pravoslavnu i katoličku vjeru. U Arbaniji imade nešto i našeg naroda. Po zanimanju su ponajviše stočari, ali gdje priroda to dopušta, bave se i ratarstvom. Poradi nestašice dobrih cesta i željeznica ne može napredovati trgovina ni industrija. Zemlja izvozi ponešto stočarske proizvode (vunu, sir, kože, ovce i konje), drvo, ribe, duhan, a uvozi žitarice, kovine i tvorničke proizvode. Glavni je grad Tiranai; važna je luka Drač, a najveći je grad Skadar.

Na južnom dijelu Balkanskoga Polunotoka nalazi se Republika Grčka (127.300 km² i 5 mil. stanov.). Žiteljstvo je većinom grčke narodnosti, a vjere pravoslavne. Grk je okretan i izvrstan trgovac i pomorac, a manje dobar i istrajan ratar. U zemlji uspijeva svake vrste žito, raste pamuk, sije se riža i uspijeva izvršno vinova loza, duhan, maslina i južno voće. Od stoke se goji ponajviše ovca i koza. U sjevernim je krajevima razvijeno gojenje svilaca. Iz Grčke se izvozi: duhan, vino, suho grožđe, ulje, smokve, svilčeve čahure, spužve, sir i koža, a uvozi se: žito, drvo, ugljen, rude, tekstilna i metalna roba.

Glavni je grad Atena, nekadašnje središte grčke nauke, znanja i umjetnosti. Ostaci stare slave vide se u bogatim zbirakama i muzejima te starim građevinama. Važni su gradovi Patras, Volo, te luke Pirej (Iuka Atene) i Solun kod ušća Vardara. Oko Soluna i kraj naše državne granice živi u Grčkoj oko 150.000 Srba.

Na istoku graničimo s Kraljevinom Bugarskom (103.140 km² i 5 mil. stanov.). To je narodna država, po vjeri pretežno pravoslavna, a po zanimanju stanovništva ratarska zemlja. Osim Bugara ima tu još Turaka i Grka. Bugari su trezveni, štedljivi, radini i daroviti ljudi s mnogo smisla za privredu. Bugarin je odličan i marljiv ratar, a u vrtlarstvu uživa svjetski glas. Mimo žitarice uspijeva u zemlji vinova loza, duhan, pamučika, ruža (od koje se pravi ružino ulje), repica, kesten, šećerna repa i konoplja. Stočarstvo nije osobito razvito, ali u gojenju ovaca uzima Bugarska prvo mjesto među balkanskim državama. Lijepo je razvijeno gojenje dudova svila i pčelarstvo.

Prema tome se iz zemlje izvoze ratarski proizvodi, a uvoze tekstilna i kolonijalna roba i strojevi.

Uz glavni grad Sofiju znatni su gradovi Plovdiv, Varna, Ruščuk, Plevna i dr.

Na krajnjem istoku Balkanskoga Polunotoka nalazi se Republika Turska, ostatak nekadašnje velike vlasti i sile evropske Turske (evrop. Turska 26.000 km² i 1-2 mil. stanovnika). Ovdje stanuju Turci, vjere islamske; ljudi šutljivi, ozbiljni, mirni i strpljivi. Ne vole žurbe, drže zadanu riječ i vjeruju u nepromjenjivi udes. U prosvjeti su zaostali, u gospodarstvu jednostavni, u radu spori i mlitavi. Zemlja nije osobito rodna, pa im ratarstvo nije napredno. Od stočarstva goje ovce i kože. Promet i trgovina razvijena je samo po nekim gradovima. Iz zemlje se malo što izvozi, a i to što izvoze, najviše je uvezeno iz Male Azije ili iz susjednih krajeva. Izvoznici su predmeti: svila, grožđe, opijum, vuna, duhan i rukotvorine od kože i vune (sagovi). Sve se ostalo uvozi.

Na Bosporu¹⁾ smjestio se velik i znamenit grad Carigrad ili Kemalija, nekada glavni grad bizantinskog carstva, a poslije prijestolnica slikih sultana i kalifa²⁾. Carigrad ima vanredno povoljan trgovački smještaj, jer se tu ukrštavaju kopneni putovi s Balkana u Malu Aziju i morski putovi iz Crnoga u Egejsko More.

Znatan je grad Drinopolje. Sijelo turske vlade je u Angori u Aziji.

¹⁾ Bospor spaja Mramorsko More sa Crnim Morem. — ²⁾ Bizantsko ili Istočno rimsko carstvo bila je nekada velika i snažna država koju su osvojili Turci. ³⁾ Sultan bio je naziv turskoga cara koji je ujedno bio i vrhovni poglavar crkve ili kalif.

Južna Europa

Južna Evropa obuhvata zemlje oko Sredozemnog Mora, a to su uglavnom tri velika evropska poluotoka **Balkanski, Apeninski i Pirinejski**, i susjedne otoke.

Cijelim Apeninskim Poluotokom s otocima pružila se Kraljevina Italija (310.000 km² i 39 mil. stanov.). Tu staju Talijani, narod ponajviše marljiv, žestoke čudi i razdražljiv. Talijan je vrlo okretan, u društvu zabavan i ugodan, ljubi glazbu, igru i umjetnost. Priprost je Talijan umjeren, štedljiv i malim zadovoljan, zato je valjan i cijenjen radnik. Talijani su po vjeri katolici, a po narodnosti gotovo jedinstveni. Izuzetak čini južni Tirol gdje ima mnogo Nijemaca, te Istra, Rijeka, Trst, Gradiška i Gorica gdje žive u većini Hrvati i Slovenci.*)

U Italiji je glavni izvor narodne proizvodnje ratarstvo. Sjeverna je Italija najrodnija i najbolje obrađena, a južna najnerodnija i slabo obrađena. Gotovo po cijeloj Italiji rodi izvršno vinova loza, maslina i južno voće.

Stočarstvo je zbog slabih pašnjaka i malog broja livada slabo razvito. Veliku važnost ima gojenje svilaca, ribolov, vađenje koralja i spužve.

Industrija je dosta razvita, osobito svilene, slanne i staklene robe. Automobilska industrija je veoma lijepo razvijena u Turinu i Milanu. Prometu i trgovini pomažu mnogobrojne ceste i željeznice, te more.

Rim, glavni grad Italije, ima 768.000 stanovnika te se broji među znamenite svjetske gradove; pun je umjetnina i građevina svih doba. Rim se nazivlje i »vječni grad«. Mleci ili Venecija je veličanstven grad koji počiva na lagunama usred mora. Negda je bio prvi trgovački grad na svijetu, »kraljica mora«, ali sada je izgubio mnogo od svoga negdašnjega sjaja. Krasni grad Napulj ima 850.000 stanovnika, leži na podnožju vulkana Vezuva, u prekrasnom zatonu, usred Napuljske Nizine ili Kampanje. To je jedan između najljepših i najplodnijih krajeva svijeta. Milan je znamenit obrtni i trgovački grad, a leži u sjevernoj Italiji na raskršću cesta i broji

*) U sjeveroistočnim krajevima Italije živi mnogo našega naroda. Taj kraj zovu Južnom Krajinom, a sastoji se od Istre, Gorice, dijelova Kranjske i otoka Cres i Lošinja. Glavni je tu grad Trst s veoma lijepom i prostranom lukom. Drugi su važniji gradovi: Gorica, Idrija, Pazin i Pula, pa lijepo kupalište Opatja. Italija drži na našoj obali i grad Zadar, pa otok Lastovo.

878.000 stanovnika od kojih se veliki dio bavi različnim obrtima.

Italija imade više otoka od kojih su najveći Sicilija i Sardinija.

Mala republika San Marino stoji pod zaštitom Italije. Dio Rima sačinjava Vatikanski Grad, slobodnu papinsku državu.

Najzapadniji južноеvropski poluotok je Pirinejski koji nosi ime po gorju Pirinejima. Na tom su poluotoku dvije države: Kraljevina Španija (497.800 km² i 21. mil. stanov.) i Republika Portugalska (88.700 km² i 5.7 mil. stanov.).

U njima prebivaju Španjolci i Portugalci, a svi su katoličke vjere. Španjolak je vrlo ohol; radi samo kad mora, naselio je plodne krajeve, a ostali su pusti. U jelu i pilu je vrlo umjeren; pijan Španjolak velika je rijetkost. Portugalci su po svojoj naravi slični Španjolicima. Budući da Španjolci nisu baš marljivi, nije se ratarstvo i stočarstvo moglo onako razviti kako bi trebalo, ali ni obrt nije u njih bogzna kako razvijen. Zemlja im obiluje srebrom, živom, olovom i bakrom. Obrt je zanemaren, a trgovina je tek u novije doba počela napredovati. U predašnje vrijeme osvojili su ti narodi mnogo zemalja preko mora i time stekli veliko bogatstvo i slavu. Izgubivši veći dio prekomorskih kolonija, pala je tim zemljama moć veoma nisko. Negda najbogatije zemlje sada su siromašne. Glavni grad Španjolske Madrid ima oko 783.000 duša i ubraja se među najljepše moderne gradove. Barcelona je prvo pomorsko tržište. Lisboa je glavni grad Portugalske i jedna od najznamenitijih luka i evropskih tržišta, a ima 490.000 stanovnika.

Iz Španjolske i Portugalske se izvozi južno voće, vino, ulje, pluto, slanna roba, sardine i druge riblje konzerve, a iz Španije povrh toga mnoge rude.

Uvozni su predmeti tih zemalja: žitarice, kolonijalna roba, ugljen i tekstilna roba.

Srednja Evropa

Srednja je Evropa jezgra čitavog evropskog kontinenta ili kopna gdje se ukrštavaju putovi koji vode od sjevera na jug, od istoka na zapad i obrnuto. Tu se razvilo više ovećih država, većim dijelom industrijskih, gdje se preraduju različite sirovine koje se uvoze, a izvoze preradivine i tvornički proizvodi. Stanovnici tih država razlikuju se po jeziku, narodnosti i vjeri.

U Srednjoj Evropi su ove države: Švajcarska, Austrija, Njemačka, Lichtenstein, Mađarska, Rumunjska, Češkoslovačka, Poljska i Danzig.

Njemačka Republika zauzima površinom 470.000 km², a stanuje u njoj 63.000.000 stanovnika, i to ponajviše Nijemaca koji su po vjeri veći dio protestanti, a manji dio katolici. Južni su Nijemci više čuvstveni i žive mašte, a sjeverni više umuju, ali svi su radini, temeljiti, ozbiljni i štedljivi. Narodna je prosvjeta osobito napredna.

U Njemačkoj su sve grane gospodarstva visoko razvite. Ratarstvo je na visokom stepenu napretka, pa ratar upotrebljava napredna sredstva (strojeve i umjetno gnojivo) da što bolje iskorišti zemlju. Uz ratarstvo vrlo je unapređeno vrtlarstvo i voćarstvo. Stočarstvo je također vrlo napredno, pa su plemenite pasmine konja (meklenburška i dr.) na dobru glasu.

Zemlja obiluje rudnim blagom, pa su u Njemačkoj obrt i trgovina vrlo znameniti. Na glasu su tvornice strojeva i kovinskih proizvoda, stakla, porculana, tkanina i dr. Njemačka je jedna od prvih industrijskih država svijeta. Trgovina također lijepo cvate, jer je Njemačka usred Evrope, a morem joj je otvoren cijeli svijet.

Njemačka je republika savez od 18 što manjih što većih država i slobodnih gradova. Berlin je glavni grad te broji 4 milijuna žitelja. Taj je grad stecište sve njemačke znanosti, trgovine i obrta. U nj dolaze željeznice s dvanaest strana. Dresden je pun mnogih dragocijenosti i umjetnina, no i trgovina se lijepo razvija. Laipci je sveučilišni i industrijsko-trgovački grad i središte knjižarstva. Minhen je na glasu kao stecište umjetnosti. Najznamenitija su pomorska tržišta gradovi Hamburg i Bremen.

Mađarska zaprema veći dio Podunavske Nizine (93.000 km² i 8 mil. stanovnika). Žiteljstvo se bavi većinom ratarstvom, stočarstvom, a donekle i industrijom. Narodnosti je mađarske, a po vjeri u većini rimokatoličko. Na jugu imade nešto Nijemaca i Jugoslovena, a na sjeveroistoku Slovaka.

Glavni je grad Budimpešta na Dunavu. Imade znatnu industriju željezine: tvornice strojeva, vagona, oružja i oruđa. U sjevernoj je Mađarskoj najživahniji grad Debrecin, a nedaleko naše granice je grad Segedin. Iz Mađarske se izvozi žito, ratarski i stočarski proizvodi.

Kraljevina Rumunjska (294.000 km² i 17 mil. stanovnika) je na sjeveroistoku naše države. To je ratarska zemlja s veoma plodnim zemljištem. Stanovnici su po narodnosti Rumunji koji su pravoslavne vjere, a imade ponešto Mađara, Nijemaca, Ukraji-

naca i dr. Glavni je grad Bukurešt, koji se vanredno brzo i lijepo razvija. Nedaleko zapadne granice je grad Temišvar, a kod ušća Dunava je Braila. Rumunjska izvozi mnogo žita, stoke, drva, pektrole i soli, a uvozi kolonijalnu, kovinsku i vunu robu te užijen.

U države Srednje Evrope ubrajaju se i zemlje bratskih slovenskih naroda Čeha, Slovaka i Poljaka: republike Češkoslovačka i Poljska.

Još u sedmom stoljeću spominju se ta naša slovenska braća u svjetskoj povijesti kad ih je kralj Samo ujedinio (623) i time stvorio veliku jaku slovensku državu kojoj je bila središte Češka.

Poslije osnoveše Moravci, Česi i Poljaci svoje samostalne države koje se često spominju u svjetskoj povijesti, dok napokon ne izgube te države svoju samostalnost, a narod svoju slobodu. Taj grubitak samostalnosti i slobode naše slovenske braće potraja sve do god. 1918.

Današnja Češkoslovačka i Poljska stvorene su god. 1918 poslije završetka velikog svjetskog rata snagom slovenske narodne svijesti, čovječnosti i pravednosti. Danas su to velike i lijepo uređene države pune blagostanja, pa im pretstoji jasna i lijepa budućnost.

Republika Češkoslovačka (140.300 km² i 14 mil. stanovnika) zaprema krajeve između gorja Sudeta i Karpata sve do Dunava.

Ti su krajevi većinom gusto naseljeni uglavnom Česima i Slovacima, a imade dosta Nijemaca te ponešto Mađara, Rusa i dr. Po vjeri su stanovnici većim dijelom rimokatolici.

Česi su jedno od najdarovitijih slovenskih plemena. To su ozbiljni ljudi, bistra uma, radnih ruku, velike istrajnosti i poduzetna duha. Polaze u široki svijet, gdje se lako snalaze i dobro prolaze svojim znanjem, okretnošću i radom.

Slovaci su razboriti i trezveni ljudi, lijepa uzrasta i čvrstih mišića. Oka su vatrena i živahniji od Čeha. Loni odlaze u strane krajeve, gdje se često bave kućarenjem kao sini zanatlije ili trgovci.

U zapadnim i sjevernim krajevima Češkoslovačke Republike cvatu različite grane industrije, jer je zemlja bogata rudama, osobito ugljenom i željezom te srebrom i zlatom. Osim željezne industrije na glasu je industrija stakla, porculana, pa sladora, piva, platna i sukna. Daleko su na glasu proizvodi željezne industrije (Plzeň, Vitkovice, Prag) pa različitih strojeva. U južnim i istočnim krajevima stanovništvo se bavi više ratarstvom i stočarstvom, koje je napredno i veoma lijepo razvijeno. Jasno je da su promet i trgovina kraj takovih gospodarskih prilika od velikog značenja za prirodu naroda. Glavni je grad Praha sa 677.000 stanovnika na Vltavi. Taj je grad kulturno središte Češkoslovačke, a i naj-

važnije kulturno središte svih Slovena. Praha imade silnu industriju i veoma razgranatu trgovinu. Znati su gradovi: Brno, Moravska Ostrva, Plzen, Bratislava (Požun), Budějovice, Liberec, Košice i Užhorod. Znamenita su i mnoga kupališta s ruditim izvorima, neka su od njih na svjetskom glasu (Karlove Vary, Marijanske Lazni, Františkove Lazni, Pišťanji i dr.).

Republika Poljska (386.000 km² i 28 mil. stanovnika) zaprema uglavnom prostrane ravnice u porječju Visle i gornjega Dnjestra i Niemena.

Većina stanovnika su Poljaci, a imade i Rusa, Židova i Nijemaca.

Poljaci su većinom visoka rasta, plave kose, živahna i pokretljiva duha, odlična vladanja i ljube vanredno svoju domovinu. Oni su marljivi, radini, ali nijesu tako poduzetni kao Česi.

U Republici Poljskoj bave se stanovnici većinom ratarstvom, a od česti i industrijom. Gornje Karpati daje dosta soli (Vielicka i Bohinja), te petroleja, uglja i drva, pa se po tome mogla i ljepo razviti industrija, osobito tekstilna i kovinska te preradivanje kamentnog ulja (nafta). Glavni grad je Varšava (936.000 stanovnika). Drugi su važni gradovi Lodz, Krakov i Poznanj.

Grad Danzig, na ušću Visle, sa svojom je okolicom nezavisna državnica. Tu imade Poljska izlaz na Baltičko More.

Libuša

Prčica se da je u davno doba vladao u Češkoj knez Krok koji je stanovao u Višehradu. On je imao tri kćeri: Kazu, Tetu i Libušu. Kaza je poznavala prirodu i lješća je biljem bolesnike. Teti su bili mili nauci i bogoslužjenje, a najmlađa, Libuša, znala je krojiti pravda po narodnom pravu i običaju. Iza Krokove smrti izabra narod Libušu za svoju vladaricu. Uto se posvadaše dva brata razli djeđovine pa podođu pred knežinu da im ona sudi. Libuša sazva odmah narodni sabor u Višehrad i tu po starome pravu presudi da braća ili podijele baštinu na jednake dijelove ili da je i dalje zajedno uživaju. Ali to nije bilo pravo starijemu bratu. On obruži knežinu. Uvrijeđena Libuša reče pred narodom da neće više da vlada i da će otecle živjeti kao i sve ostale njezine drugarice. Narod se skupi oko nje pa je zamoli da se uda za kojega Čeha i da tako zajedno s njim vlada. Ona izabra mudra i radina seljaka Přemislá iz mjesta Stadica. Kada su Libušini glasnici došli k njezinu, on je otao zemlju. Orač ispregne volove i pogosti glasnike sitom i kruhom iz svoje torbe. Zatim otrese sa sebe prašinu, skoči na konja pa ode u Višehrad. Ondje ga Česi posadiše u seljačkome odijelu na kneževski stolac i time pokazahu svijetu da i knezovi imaju svoj izvor u seljačkom narodu. Istom kada se taj obred svršio, obukoše Přemislá u sjajno i skupo odijelo. Tako je stadički

seljak postao utemeljitelj roda Přemislovića koji je vladao Češkom sve do 1306. Čuveni su vladari te porodice robožni sv. Venceslav, Jiri i bratři Břetislav pa onda Vladislav II koji se prvi ovjenčao krunom i prozvaao se češkim kraljem. S najslavnijim od svih njih, s kraljem Otokarom II, zapalo je sunce te kraljevske porodice.

O Libuši se još prčica da je na utoku Brusnice u Vlavu osnovala nov grad i prorekla da će jednom postati velik i slavan. Taj se grad prozvaao Praga.

Iz Slavenske povijesti

Алпски крајеви

Најважније и највише европске планине су Алпе. Оне заузимају велик простор у Средњој Европи.

Иако има других планина на свијету које се истомом веће и више, нема нигде планина које би се у многоврсности облика могле мјерити с Алпима. Ту се виде гудуре и провалије, громаде и оптрнице, голет и шуме, догине и испони, ледњаци и снјезници, потоци и ријеке, поједине куће и насеља. Све је то лијепо, мило и угодно оку и души човјеку. То су љепоте Алпа, које се једва нигде другде на земљи сусрећу. Овдје живе људи различне народности, различитих језика, а вјере понајвише римокатоличке. На сјеверу и сјеверозападу су Нијемци, на западу Французи, на југоистоку већином Словени, а с југозапада Талијани.

У тим крајевима живе људи понајвише по долинама, гдје је тло доста плодно, а према хладним висинама су насеља људска све рјеђа.

Поља има, истина, и на брдским обронцима који сежу по 1000—1500 метара у висину, али ту не рађа земља као у долинама. По тим су вишим странама понајвише шуме, у којима се многи људи баве само шумским радњима. По горским крајевима, што сежу до 1800 м у висину, слаба су и кршљава стабља, али има још добрих пањњака с мирисним алпским цвијетом. У кратко љетно вријеме чувају туђа чобани много говеда и коза сточара и господара што станују по долинама. Прави је светла када становници долина у провјеће привуку изгоне стада у брдске пањнике! Стока је окићена гранчама и брдским цвијетом; уз њу младо и старо прева и кликће од радости. Овуда су по горским пањњацима пастирске колибе, јер стока остаје ту цијелог лjeta, а тек када притисне зима, враћају је у долину.

По силним врховима, што се дику повнише брдских пањника, због хладноће пада снјег и лети, а не отапа се нигда сасвим. Отопи се нешто обдан кад сунце угре јаје; али ноћу се опет смрзне па буде још крући, то јест обраћа се у снје-

жни лед. По времену купи се снежнота леда по врховима све више и више као и на крововима наших кућа, а како се са страна крова кашто одваљује снијег, тако бива и по стрмим брдима. Кашто се с тих брда одваљују велики комади названи усови или лавине. Они се ужасном силом строваде у долину, гдје потрапају цијеле ливаде и оранице, а понекад и куће и људе; и то не само свјетлим ледом, него и камењем што га сатру јурећи с планина. Буде дакле и несрећа, но за брдске је житеље добро, што се тако ријеше свјетнота леда, који ће се у долини отопити а горе се не би никада отопио.

О положитијих се брда напротив свјетне томије спуштају у долину мало помаго. Доспијевајући тако у толије крајеве, отапају се све већа. Али обвоћ и за хладнијег времена и опет се смравају па тако се обраћају у једрији лед што понетдје испуња цијеле долине попут каквих ријека. Те ледене ријеке, које полако пљузу у долину, зовемо ледена-цима или плазурима. У понижим долинама отапа се ледењак тако да по њему теку читави потоци.

У алпске висове ријетко кад ступи људска нога. Обично узлазе овамо тек ловци на хитре дивокозе и поносне орлове, те смјели планинари којима се миге небогичне планине и врхуни с дивним вилицима.

Међу алпске земље убрја се дно наше Словеније, сјеверна чест Италије и неки крајеви источне Француске, а Швајцарска и Аустрија скроз су алпски крајеви.

Република Швајцарска (41.000 км² и 3.9 мил. становника) је земља пуна природних красота. Убрја се међу прве творничке земље у Европи. Главни су производи памучна и свилена роба, сатови, играчке, дрвена и сламна роба. Знаменита је прозвођа скрупутог млијека, сира и чоколаде. Знатна је помоћ индустрији водена снага, којом земља обилује. Унаоч тога, што је Швајцарска планинска земља, може се убројити по савршенству саобраћаја у прве земље на свијету. Које је потешкоће код градње железничких пруга требало надмудлати, види се по томе, што се десети днo пруга налази под земљом. Швајцарска је раздјељена на кантоне. Главни град је Берн са 105.000 житеља, али највећи је град Цирих са 205.000 житеља. Швајцари су припрости, набожни и веселе људи. По народности понајвише Нјемци, па Французи и Италијани, а по вјери протестанти и католици. Образованост је народна на високом степену. У првањња су времена служили често као плаћеници у војсци француској, млетачкој и папинској. Иако у Швајцарској више житељства ради у индустрији него у ратарству и сточарству, сточарство је на одличној висини. У првом је реду го-

јење говеда племените трате, нарочито крава музара. Лијеп приход доноси народу промет странаца који долазе амо из свих крајева свијета да се надиве природним красотама.

Дјовкозе

Република Аустрија (83.800 км² и 6.6 мил. становника) је алпска земља. Становници се баве индустријом, сточарством и ратарством. Ратарска прозвођа не подмирује домаће исхране, па се земљски плодови увозе. Сточарство је на-

предно, а чувене су неке племените траге говеда (пустер-талска, пинавауска, металска и др.). Индустија у Аустрији производи много железне, памучне, вулене, кожене робе и пири. Становништво је по народности већином немачко, али у Аустрији живи доста Чехословака, у Целовачкој долини много Словенаца, а у Бургенланду много Хрвата. Главни је град Вин (Wien) (1.860.000 становника), други град с развијеном индустријом и живом трговином. Знатни су градови Грац, Линц, Инсбрук и Цеговац (Клагенфурт).

Zapadna Evropa

U Republici Francuskoj (550.900 km²), koja broji 40.000.000 žitelja, žive Francuzi, ljudi daroviti i puni oduševljenja, vrlo živahne čudi, okretni, dosjetljivi i uljudni; ljube promjenu, novotarje, odlikuju se štednjom i umjetnošću. Po vjeri su Francuzi rimokatolici. Sama je Francuska vrlo plodna zemlja, pa je izvor narodnog blagostanja ratarstvo. Budući da je Francuska gusto naseljena, potroše se gotovo svi prirodni proizvodi u zemlji, pače treba još strane robe. Za izvoz rodi u zemlji vino i neke vrste južnoga voća. Na osobitu je glasu francusko vino, pa je Francuska u proizvodnji vina prva zemlja na svijetu. Trgovinom natkriljuje Francusku samo Engleska i Sjeveroameričke sjedinjene države. Ukupom svojih obrtnina natkriljuje sve države na svijetu. Svirogojstvo je vanredno razvijeno, pa se svije izradi godišnje preko 4 ml. kg. Osobito su na glasu suknarstvo, pamučarstvo, platnarstvo, sagovite šalovi u Lionu, Parisu i na belgijskoj granici. Na glasu je francuska kovinska industrija, staklane i strojevi. Kakogod je izvoz prirodnih proizvoda slab, tako se industrijski proizvodi naveliko izvoze, pa je to u stranom svijetu veoma važna i cijenjena roba. Paris je glavni grad Francuske. To je najsajtniji grad na zemlji, a broji s predgrađima 4.412.000 stanovnika. U njemu je stječište francuske trgovine, slaja, bogatstva, ljepote i slavne prošlosti, a u okolici se razvija veličanstvena industrija modne i galanterijske robe. Lion, Bordo (Bordeaux), Lil (Lille) su na svjetskom glasu radi industrije i trgovine. Marsej (Marseille) je najveća morsk luka i prvo mjesto za pomorsku trgovinu.

Kraljevina Belgija (30.480 km² i 7.7 mil. stanovnika) ubraja se među najindustrijalnije države na svijetu, a obiluje ugljenom i željezom. Staklena, kovinska, tekstilna (pamučna) i čipkarska industrija se silno razvija. Ratarstvo je unaprijeđeno, a stočarstvo je na lijepu glasu. Osobito se ističe gojenje dobrih konja brabantske trage koji se mnogo izvoze. U Belgiji je željeznička mreža najgušća na svijetu, a promiče trgovinu između Francuske, Njemačke i Nizozemske. Bristl (Bruxelles) je glavni grad; tvornice su mu čipaka, sagova i pokućstva na osobitu glasu; broji 794.000 žitelja.

Anvers (Antwerpen) je prva belgijska luka. Belgijci su Flamci (Romanji) i Valonci (Germani).

Sjeverno od Belgije nalazi se Kraljevina Nizozemska ili Holandija (34.000 km² i 7.4 mil. stanovnika). Ta zemlja je gotovo sva samo nekoliko metara iznad morske površine, a na nekim mjestima je i ispod površine mora, ali je od poplava Sjevernoga Mora brane kolemi nasipi podignuti uz obalu. Uzduž i povrieko čitave zemlje iskopano je bezbroj kanala kojima se odvodi iz močvarnih krajeva voda, pa se blato i glibovi pretvaraju u plodna polja. Osim za isušivanje služe kanali kao ceste. Ovdje stanuju Holandani ili Nizozemci, koji su po jeziku srodniiji Englezu nego li Njemcu. Oni se bave ratarstvom, stočarstvom pa ribarenjem. Odični su pomorci i nadasve dobri trgovci. Glavni je grad Hag (400.000 stanovnika).

Kraljevina Velika Britanija i Irska (244.000 km² i 45 mil. stanovnika), sastoji od dva velika otoka: Velike Britanije, ti. Engleske sa Škotskom, Irske te nekih manjih otoka. U Vel. Britaniji žive Englezi i Skoti, ljudi hladnokrvni, odvažni, poduzetni, jednostavni i istrajni, te marljivi i skrbni. Vjere su većinom protestantske. U Irskoj žive Ircei koji govore irskim jezikom i ispovijedaju rimokatoličku vjeru. Velika Britanija i Irska je prva svjetska država, jer joj posjedovanja, kolonije i šticeanja zapremaju prostor od 40.000.000 km² i broje preko 400.000.000 stanovnika. Njihova je trgovacka i bojna mornarica najveća na svijetu, pa je engleski jezik tako i postao svjetskim trgovačkim jezikom, a Englezi gospodari na svim morima.

Velika Britanija i Irska su kroz industrijske i trgovačke zemlje, pa im se manji dio stanovnika bavi ratarstvom i stočarstvom, premda im je i to lijepo razvijeno. Kao stočari ističu se Englezi osobito, pa su im plemenite trage konja, ovaca, a ponajpače svinja, na osobitu glasu. Prirodni proizvodi ne dotiču za ishranu naroda pa se moraju uvoziti.

S pomorskom je moći Vel. Britanije vezana i njena obrtna veličina. Zemlja obiluje rudnim blagom (osobito izvrsnim ugljenom), a sirovine se iz kolonija uvoze, pa je industrija, a po tome i trgovina, orijaskim koracima napredovala. Nema gotovo nijedne važne luke na svijetu gdje se ne vije engleska zastava; nema nijedne zemlje kamo ne dopiju engleski trgovci; nema robe koju ne bi znao engleski trgovac dobro kupiti, kod kuće preraditi i tako preradenu još bolje prodati. Najveća pamučna, vunena, lanena, svilena industrija nalazi se u Engleskoj. Kovinski obrt i tvorničarstvo razvijeno je, uz tvornice stakla, papira i tvornice konzerva, kao ni gdje drugdje. Nema ni jednoga obrta koji se ne bi u toj državi izrađivao najboljim i najfinijim načinom, te već sama riječ »engleska roba« danas vrijedi u cijelom svijetu kao osobita preporuka svim obrtnim proizvodima.

Glavni grad u Vel. Britaniji je London, prvi trgovački i najveći grad u Evropi. S predgrađima broj 7.5 mil. stanovnika. Veći su još gradovi u Engleskoj Manchester (Manchester), Birmingham (Birmingham) i dr., a u Škotskoj Edinburgh, Glasgow (Glasgow) i dr.

U Irskoj je glavni grad Dublin (Dublin).

Русија

Источна Европа заузима непознате просторе ниске равнице од Леденог Мора на сјеверу до Црнога и Каспијскога Мора на југу.

Средина те простране равнице била је некоћ прадомовина бројних словенских племена која су сачињавала један народ једне вјере с једним заједничким језиком. За велике сеобе народа раселили се Словени неки на југ, неки на запад, неки пак остали у својој прадомовини и поприме у 9. вијеку име »Руси«. Временом се раселе Руси по крајевима читаве источне Европе и сјеверозападне Азије те оснују велику државу Русију.

Руси су најбројнији европски народ: имаде их у свему 139 милијуна, од којих живи у Европи 105 милијуна, у Азији 30 милијуна, а остали по другим земљама.

Русија је данас совјетска савезна република у којој живе, осим Руса, (Великоруси, Бјелоруси и Украјинци) понешто Пољака, Литвинаца, Јотина, Јидова, Нијемаца, Татара, Самоједа, Киргиза и др. Руси се одликују осјећајношћу, доброћудношћу и мирољубивошћу. Опора клима, недостатак мора и велика просторност државе учиниле су од Руса народ стрпљив, издржљив, чедан, набожан и особито гостољубив. Руси дубоко надаље своју домовину, свој народ и своју вјеру, па веома нерасходно оставља свој дом.

Русија располаже големим простором који је од чести врло родан, па се прије свјетског рата и сматрала »житницом Европе«. Русија је и данас посве ратарска земља, јер се преко 90% становника баде ратарством, тимарењем стоке и шумским пословима. Међу житарицама који се највише ради, а за њом долази зоб, пшеница, јечам, просо и др. На сјеверу успијева врло добро лан и конопља, а на југу вино и духан. Непрепуне шуме (60% од свих европских шума) су пуне дивљачи, па је руско крзно на свјетскоме гласу. Стока се гоји свуда. Коњи и овце гоје се највише по степским крајевима на југу, а говече посвуда, али претежно у средњој и сјеверној Русији. Мора, језера и ријеке имају много риба, па је рибарство од великог значења, особито око ушћа Волге и Дона.

Русија обилује и рудним богатом, особито платином, златом, соли и каменним угљем (петролејем). Индустирија се стала у новије доба лијепо развијати, особито козарска, метална и дрвна, али успијел несрећених прилика и недостатака прорудних средстава није таква каква би могла бити.

Трговина је била у Русији прије свјетског рата веома знатна, јер су је помагале многе железнице и морнарица, а особито сајмови, на које су долазили трговци из Азије, и то из Сибирије и Кине, онда из Енглеске, Француске и Америке.

Москва је главни и први обртни град у држави, а број 1.850.000 становника. Ленинград (бивши Петроград) прије главни град Русије имаде сада 1.100.000 становника. Својим величанственим грађевинама убрља се међу највеће градове на цијелом свијету. Тула је највећа оружарница, Нијни Новгород има велике свјетске сајмове који трају од 15. јула до 15. септембра и на које дође до 400.000 људи. Харков је главни град Украјине, а Кијев је један од најстаријих руских градова (»мајка руских градова«) и колијевка источног кршанства. Одеса је најзнаменитији трговачки град на Црном Мору с пространим луком. У сјеверној је Русији најживахније мјесто Архангелск, а у Сибирији је највећи град Омск који има 145.000 становника.

Сајам у Нињњем Новгороду

Негдје око године 1212 утемељу руски велики кнез Јурај Всеволодович на утку Оке и Волгу »Нови Город Нињњи«. У широку Волгу утијешу Ока која прима нешто више Нињњег Кљазму и Москву. Водени пут води од Нињњег до Казанја, гдје се у Волгу с Урала слијева Кама, а даље могу долазити бродови до Астрахана и у Каспијско Море. С тога се згодног положаја ново основани град брзо успео до знаменитог тржишта — до »Луке средине Русије«.

Данас се Нињњи дијели на три дијела: на први град који стоји на десној обали Оке, баš на оном мјесту гдје она улази у Волгу; уз равни се обали даље пружао Нињњи город, доњи град, на стрмом се успонку више доијега града подигао Верњи город или горињи град.

Посве је друштво лијева обала Оке и сјеверна обала Волге. Широке пловне равнице, које се испуњу тек метар или два више равине Волгине, простире се к западу до градова Владимира и Москве, а к сјеверу све до Урала и Бијелог Мора.

На ниском шљивом рт »Стрелки« према саопшту граду простире се »Јармарка«, тј. мјесто гдје се држе силни сај-

movi. Od polovice prošlog stoljeća skuplja se na tom mjestu u dva ljetna mjeseca: u julu i augustu, sva sila ljudi koji dolaze i vodenim i kopnenim putem. Tu se nakrca robe sve od kitajskih meda do Balickoga Mora.

Čitavi prostor »Jarmarke« zaprema 4 km². »Jarmarka« nije ni najmanje slična kakvom istočnom tržištu ili običnom tržištu, vašaru ili sajmu na zapadu. Ulice su ravne, čiste, kuće zidane pravilno na jedan sprat; zeleni im se krovi čudno vide na suncu. Pod kućama ima t. zv. »katakomb«; to su podrumi u koje se meće roba za sajam. Velikih skladišta ima danas 1500, a dućana do 3500.

Sam Novgorod ima oko 90.000 stanovnika, a za sajma skupi se ondje neko 400.000 stranaca. Čudna se šarena smjesa vrze za to vrijeme onim dugim ulicama; sve se žuri, sve je u poslu. Nema tu vremena, veselja ni zabave. Trgovac dođe bogzna odakle i gleda da za osam ili deset dana proda robu, da nakupuje što treba, pa odlazi.

Na uskom ostrvu, što ga zovu »Peski«, naslagalo se silno željezo iz Gubernije pjermške. Silne se motke i bale željeza voze dan i noć s lada i parobroda na tržište. Uz željezo nanizali se veliki redovi — cijepano je, pomisliceš, drvo, — a kad tamo, to je sama suha riba.

Na obali Oke stali zapadni trgovci da prodavaju kojekake strojeve, evropske proizvode, slike svetaca pa knjige i koješta drugo. Osobita je tu trgovina kovčega. U »Peterburškoj luci« na Oki nakrcale se stvari od ocala i livena željeza. Na jakim gredama povješali zvana svake vrsti; kupci dolaze, kušaju glas zvona osobitim čekićem; stoji zvonjava zvana i vika prodavača, da oglušiš. Redaju se dalje stvari od žice, čitavi nizovi lanaca, kojekake male stvarce, koje kupuju kućarci pa ih onda prodavaju nanalo. Nadomak sabornoj crkvi nalazi se trgovina vina koje se dovozi s Kavkaza i Krima. Dalje se reda duhan i ulje, pa sapun, čarape, cipele, starine, kola itd. U »Brazilskoj pasaži« prodaje se kava u velikim vrećama; velika je tu i trgovina kože, koja se prodava čak na Kavkaz i u centralnu Aziju. U »Sibirsku luku«, koja stoji na Volgi, dovezu veliki parobrodi svu silu pamuka i vune.

Velika je trgovina t. zv. kožnoga čaja; ime mu je odatle što ga zamataju u velike kože. Taj se čaj pobere u sredini Kitaia, spušta se »džonkana«, kitajskim ladama, Jan-tse-kiangom u more, vozi se onda u Tien-tsin pa preko Mongolije karavanama u Kijaktu, koja stoji na sibirskoj granici. Odatle ga dovoze kitajski trgovci u Nižnji. Druga se vrsta čaja, t. zv. »trskin čaj«, dovozi morskim putem u Odesu, a odande tek u Nižnji.

Dok se vrze oko čaja čudni žuti Kitajci ili mrki Mongoli, dotle prodaje na drugoj strani lukavi Tatarin krzno.

Oko muhamedovske džamije skuplja se četa Perzijanaca, Armenaca i Osmalića, svaki u svojoj čudnoj, a slikovitoj nošnji, pa trguju rižom, groždicama, suhim breskvama, orasima i drugim voćem.

Kavkasci donose tigrovih koža, Perzijanci prekrasnih dragocjenih sagova, a Samojedi s daleka sjevera mamutovu bjelokost i krzno bijeloga medvjeda.

Vika stoji na sve strane; čuju se najčudniji jezici ovoga svijeta, teške se tarrice valjaju poploćenim cestama, osovine škrpice, željezne motke udaraju jedna o drugu, zvana zvone, s Oke i Volge čuju se pištavi glas malih parobrodica i mukla tutnjava velikih brodova, voz za vozom ulazi u stanicu, a velika električna kola jure svom brzinom po cestama. Kazalište je rasvijetljeno, po različitim panoramama i zabavištima zvuče trubljice, muklo udara bubanj, na streljanama čuje se prasak, gostionice se napunjuju, sad na će pasti noć, svijetla sjeverna noć, koja traje samo nekoliko sati.

Do 25 augusta treba urediti sve trgovačke poslove, a na 10 septembra obilazi »Jarmarkom« jaka straža, udara u bubanj; zastave se skidaju, i posljednji se dućan zatvara...

Za dan dva sve je zamrlo. Nema više traga ni duši, samo što je ona sila ljudi i robe ostavila za sobom smeća i smrada sa čitavoga svijeta. Čim naraste Volga od velikih jesenskih kiša, otvaraju se strojevima veliki zapori na nasipima, voda navre unutra, a čitava »Jarmarka« stoji za čas pod vodom; čini ti se kao nova Venecija. Voda ostaje na »Jarmarki« preko zime; u proljeće se zapori zatvore, a »Jarmarka« je poplavljena sve dotle dok Volga sasvim ne opadne. Onda se opet zapori otvaraju, svom se silom voda izlijeva u nisku Volgu i Oku pa odnese sa sobom sve smeće, očisti svaku cestu, svaku škuljicu, a »Jarmarka« osvane jednoga ljetnoga dana — ljetni su dani ondje neobično vrući — sasvim čista i suha kao obnovljena. Dotle će se ljudi i roba Volgom, Okom, Kamom i suhim putem dovesti, — a »Jarmarka« se počinje nanovo.

Po Geografskoj Čitanci

Po Sjevernoj Evropi

Sjeverna Evropa obuhvata Poluočok, Jitland, Skandinaviju, Finsku, Otok Island i susjedna otočje.

U tim krajevima razvile su se države Danska, Švedska, Norveška, Finska i Island, gdje žive narodi ponajviše germanskog plemena koji se razlikuju po jeziku i zanimanju.

Kraljevina Danska (44.300 km² i 3.5 mil. stanov.) je najnapučenija i najnaprednija država Sjeverne Evrope. Danci su dobrodušni, ispravni, jednostavni i istrajni te

dobri ratari i stočari. Obrazovanost im je na visokom stepenu, te je u tome Danska prva zemlja u Evropi. Ona je izrazito ratarska i stočarska zemlja veoma napredno i divno obrađena i uređena. Od ratarskih proizvoda goji se najviše zob, ječam, raž, pšenica i krumpir. Stočarstvo je lijepo razvijeno, a proizvodnja maslaca je na svjetskom glasu, kao i industrija živih namirnica (mlijekarne, pivovare, pecare spirita i dr.) Trgovina je veoma živahna.

Kopenhavn (Kjöbenhavn) je prvi i prijestolni grad pun krasnih građevina i sjedište gospodarskog života u zemlji (s predgrađima 730.000 stanovnika).

Danskoj pripadaju otočni skup Fereri (ovčiji otoci), koji sastoje od 17 naseljenih i velikog broja nenaseljenih otoka i otocića s veličanstvenim strmim obalama, no bez svakog drveća. Hladno ljeto i blaga zima čini, da ni ječam ne može uspijevati. Jedino su bogatstvo stanovnika ove, koje su preko cijele godine na prostranim pašnicima, ribolov i skupljanje jaja što ih bezbrojna jata ptica tu nesu. Grenland je najveći otok na svijetu (2 mil. km²) pun ledenjaka, s malo zemlje za obrađivanje, pa na njemu i živi tek oko 15.000 ljudi.

Istočni dio Skandinavskog Poluotoka pripada Kraljevini Švedskoj (448.000 km² i 6 mil. stanov.), a zapadni Kraljevini Norveškoj (323.790 km² i 2-7 mil. stanov.). U tim zemljama stanuju Švedi i Norvežani. Norvežani se bave trgovinom, pomorstvom i ribarstvom, a Švedi ratarstvom, stočarstvom i rudarstvom. Norveški ribari love najviše sleđeva i bakalara. Od jeltara bakalarevih pravi se riblje ulje. U najsjevernijim krajevima love se kitovi.

Putnici rado putuju u Skandinaviju, osobito u njezine duboke, duge zalive ili fjordove. To su dugačke morske doline koje se vijugaju daleko u kopno i prolaze katkad između strmih i visokih stijena. Rijeke, koje se u njih izljevaju, prave mnogo vodopada. Valjda ih nijedna zemlja nema toliko kao Norveška.

Južni je kraj Švedske plodan; izmjenjuju se tu žitna polja i guste šume. Od šuma ima švedski seljak najviše koristiti, jer izvozi svakojaako drvo za gradu. Velika su i mala jezera spojena umjetnim kanalima, pa se lako plovi iz jednoga u drugo. — Švedi se ponose svojim glavnim gradom Stockholmom i zovu ga »Sjevernom Venecijom«. Glavni je grad Norveške Oslo (Christiania).

Što se ljeti ide dalje prema sjeveru, sunce kasnije zapada, a ranije izlazi. Već su u Stockholmu noći jasne kao kod nas večernji suton. Još sjevernije zapada sunce u 10, još dalje u 11 sati, a izlazi odmah poslije ponoći. Putnici vele da se tamo vidi i ponoćno sunce. Dan traje u najsjevernijim krajevima po više naših dana. Neprestani

sunčev sjaj čini, da biljke hitrije rastu negoli kod nas. Ali netom mine ljeeto, nastaje ljuta zima i duge noći. Sunce tada sve kasnije izlazi i ranije zalazi, a napokon se za više nedjelja i ne pokaže, a obnoć svijetli ljudima s sjeverno svijetlo, mjesec i zvijezde.

Neprijatno podneblje, kratko ljeto i neplodnost onih gorskih krajeva sili ljude na rad i učenje. Švedska je domovina mnogih slavnih ljudi. Ljude se zove naučenjak, koji je porazdijelio biljke u rodove i redove. Kemičar je Nobel pronasao dinamit i ostavio mnogo novaca da se svake godine nagrade najučiniji i najplemenitiji ljudi svih naroda. Bjernson i Ipsen pisci su na glasu. Skandinavija se proslavila smionim putnicima u polarne krajeve; svojim obrazovanjem i redom može ona da bude uzorom mnogim zemljama.

Baltičke države zapremaju istočne obale Baltičkog Mora. To su Finska, Estonska, Lotiška i Litva. Sve su nizinske zemlje, samo u sjevernoj Finskoj ima nešto brežuljaka. Estonci, Lotiši i Litvini su većinom ratari, a Finci se uz ratarstvo zanimaju i šumarstvom. Glavni gradovi jesu u Finskoj Helsinğors, u Estonskoj Talin (Reval), u Lotiškoj Riga, a u Litvi Kovno.

Po Nazorovoj Citant

Lovci kitova

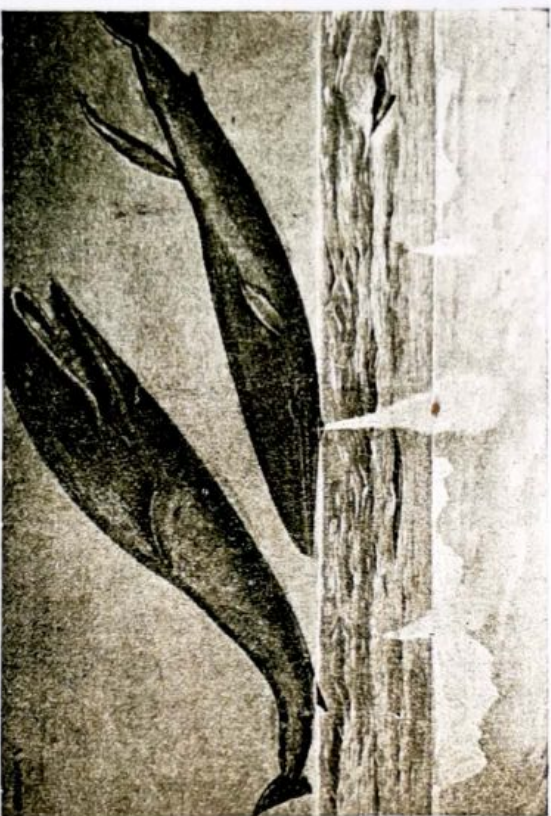
U sjevernim dijelovima Atlantskog Oceana i po Sjevernom Ledenom Moru krstare uzduž Norveške i Islanda mali parobrodi. To su lovci kitova, danas najvećih životinja.

Kit je grdosija, da veće na zemlji nema. Naraste do 24 m dug, a sto i više hiljada kg težak. Težak je toliko koliko 200 volova tovnika. Slon je prema njemu patuljak. Može da živi samo u prostranom moru gdje ima mnogo hrane. Nalik je na ribu, ali nije riba, već je sisavac. U kita je topla i crvena krv, kit diše plućima, kot žive mlade koji sisaju mlijeko. Glava mu obuzima trećinu duljine. Na prednjem dijelu tijela, odmah iza glave, ima sa svake strane po jedno udno pretvoreno u peraje, a ostrag veliki rep poput ribljege repa, kojim vesla po vodi. Imade male oči. Sav je tako udešen, da lako pliva i lako se kreće. Stanina mu je 30—40 cm debela.

Kalje su mu goleme, a u ustima prostor 5 m dug i 3 m širok, da u njima može stajati ladica s mornarima. Nema zubi, ali zato ima s obje strane na nepcu guste i gubljive 1 do 5 m duge rožane ploče ili usi koje su na nutarnjoj strani

peroliko raščijane. Kit ima 200—300 usi. Usprkos velikih raija ne može gutati većih životinja, jer ima veoma uzak jednjak, pa se hrani malenim mekušcima, racima i drugim sitnim životinjama kojih ima u nekim morima uz morsku površinu sva sila. Pomislite koliko takvih životinja mora kit da pojede dok se nahrani. Koliko ih mora ujedanput da zahvati! U usta mu dolazi hiljade životinja s vodom, a kad usta zotvori, izlazi voda sa strane između usi, a sićušne se životinje zaustavljaju između resastih usi kao na mreži, a jezik ih pokušuje u jednjak ili ždrijelo.

Na tjemenu glave ima 2 pukotinaste nozdve za dihanje i štrcanje vlažne sape.

Grenlandski kit
Ženka s mladim koji siše. Mužjak s otvorenim rajlama.

Radi usi (riblje kosti), kojima je u trgovini visoka cijena, i slanine hvataju ga ljudi. Riblje kosti može jedan kit dati do preko 1000 kg, a riblje masti oko 50.000 kg. Izrezane šipke iz usi upotrebljavaju se u krojaštvu i kao šipke za fine kišobrane. Rastopljeno salo kita ostaje uvijek karljivito i naziva se riblja mast. Služi za mazanje koža i brodarskoga alata, za rasvjetu i fabrikaciju mekoga sapuna. Zitelji sjevernih strana piju riblje ulje.

Nekada je lov na kitove bio veoma pogibeljan. Oveći brodići imali su po više čamaca. Čim bi u daljini opazili kita, spuštali su čamce u more. U svakom je čamcu bilo po

6 lovaca; jedan je od njih bio kormilar, drugi je bacao ostve (harpune), a ostali su bili veslači. Kad je čamac doplovio u blizinu kita, bacio je ostvicaar svom snagom oružje da ga zabije kitu u slabine. U isti se tren čamac strelovitom brzinom povukao natrag da ga kit svojim snažnim repom ne izvrtne. Svima lovcima lebdilo u takovim časovima smrt pred očima. Kit povuče konop, na kojem su ostve pričvršćene, sa sobom u dubine mora od kojih 300—400 m i juri vukući čamac neizmjerom brzinom naprijed. Iza oduljeg vremena, kad mu ponestane daha, izlazi kit na površinu. Tek što se kit pojavi, već zazvižde uzduhom druge ostve, i tako je to išlo dalje dok nije nakon duge borbe kit malaksao i izišao na površinu da uhvati uzduha. U tom mu se času približi čamac iz kojega vješt lovac zabije kitu dugačku sulicu u blizinu srca. Ako su mu pogodena pluća, onda kitu jurne kroz nos debeo mlaz krvi, ili, kako bi lovci rekli: »on objesi crvenu zastavu«. Time je bila kitova sudbina zapечатena.

Danas taj lov nije tako opasan. Lovci kitova služe se dobro i čvrsto građenim, brzim i lako upravljivim parobrodima koji imaju na provi pokretne topove za izbacivanje harpuna. Na prednjem kraju harpuna nalazi se siljasta granata, koja eksplodira (rasprsne) u tijelu kitovu i tako ga usmrti. Na stražnjem dijelu harpune pričvršćen je debeo konopac. Parobrod goni kita dok ne uginu, a onda ga izvuku na palubu ili ga vuku za sobom i otpreme do ribarske stанице. Tamo ga raščine, izvade mast i salo koje se skuha i lijeva u bačve, a usi i ostalo sprema.

ОКО ПОЛА

1. Живот на сјеверу

Страшан је сјевер! Када нам тво о нему приповиједа, не можемо се доста начудити како човек може ондје драгте воље живјети. Леда му и снјјега никад испред очју не нестане. Кад у јесен зађе сунце, готово се више и не помогли. Настане мјесеце и мјесеце дуга ноћ. Слабо свјетлугање сјеверне зоре, мјесеца и снјјега обавије својом грозном царолијом читаву околицу. Јадни човек пати и уздише; једва чека да му опет сунце гране, јер му са сунцем дође лето и срећа.

Дочекао је јадник напokon и лето — али кукавно лето! Шуме се мало зазеленеле, снјјег се почео отапати, и то је све што му лето донесе. Сунце стоји ниско на обзору читаве мјесеце као да се не помиче с мјеста док опет не ишчезне за

дуго времена. Но Лапландци и Сибирци научили су се на то прозно поднебље, не знају за боље па су у својој домовини срећни.

Земља тамо не роди житом, не роди воћем; коњ, говече, овац, коза, то све не би могло тамо успијевати; човјек би пропao, да му није сјевернога јелена, који му ради и који га храни, и пса, који га чува и брани.

Лето пробаве Лапландци са својим стадом на морској обали. Чим настане зима, враћају се уз ријеке у земље гдје има више хране. Ту дочекују пролеће, олакше их онда не-сносни обали опет тјерају у хладне крајеве. — Тако путује Лапландци и читава његова породица са стадом од године до године; никада нема стална стада.

II. Сјеверни јелен

Сјеверни је јелен једна од најкориснијих животиња. Ци-јели народи имаду да му захвате свој опстанак. Лапландци

Путовање са собовима по тундрама сјеверноисточне Европе

и Финци без свога јелена прави су божјаци, без њега би их за неколико година нестало са земље.

Лапландцима је сјеверни јелен једино што може срећи. Он му је сва нада и понос. Бавити се тимарењем јелена за њега је највећа част и достојанство. У његовим су очима кукавице и пропалице, који занемарују своје стадо или који иду у богатије земље у службу. Тко има педесет јелена, сиромас је који се с тешком муком од године до године протура. Са двије-ста јелена живи породица још доста кукавио, са осам сто-тина јелена Лапландци је већ богат. Неки их имаду по 2 до 3 тисуће комада. Лапландци неће ни за што дати туђега сребра и злата, али је јелен за њега велика напаст.

Нема ствари на јелену које не би Лапландци за себе употребили. Његово му је месо најбоља храна. Млјечком се

љети читава породица храни, а од сира прави зими свакљива јела. Млади ровови, док су још мекани као хрекиња, поједу се веома сласто. Од мекане коже шију себи одијело, а од учи-њене праве ремене и обућу. Кожом се заотрћу као капањом. Од љакве плету тјанину, од костију и ровова праве оруђе, удице и игле. Од жила и мишица испицају танке конце ко-јима шију.

Лапландци се не брине много за храну својих јелена, јер је они сами траже. Лето се хране зеленим и травом, а зими мховином што је сами најлуће и ископавају испод снјига. У јесен је Лапландци најсрећнији, јер се онда поклаже то-лико јелена колико ће за зиму бити доста за храну. Домаћин позове госте на част па се тако данас код једнога, сјутра код другог, веселе и часе.

III. Ескимски пас

Човјек, који добро не познаје ескимскога пса, рекао би одмах на први поглед да је то сјеверни вук, јер му је веома

Ескимски пси вуку саонице

налик. Већи је од нашега овчарскога пса. Веома је лијеп када се ухрани, али од силна труда и слабе хране готово је увијек мршав. Никада не даје, него само завија и режи у не-вољи. Чудити се морамо како је покрај свога мученичкога живота још онако вјеран и одан. За оно мало смрдљиве хране и за многе батине мора својим господарима радити најтеже послове. Мора му на пашу чувати сјеверне јелене, у лову хватати туљане и моржеве, мелвједе и јелене, да прехране свога господара. Осим тога носи му товари и вуче саоне као у нас коњи. По неколико њих употребљују у саоне пренесу велике

Планка за продајне и више палат.

терете далеко преко снежних равница. Ради тога су ти јадни пси бијели свадљивци и гладни дупеки који брже од господара, а када могу, и осветљују му се.

Од пролећа па до јесени живе у највећој слободи. Господар га не треба, а пас сам лови себи рибу по потоцима. У јесен похвата господар своје удељаке псе, привеже их па им не да доглед ништа јести док не омршава. То је зато да буду лакши и окретнији када трче и вуку. Ескимци дакле не муче својих паса од пакости, него из цуре нужде. Када иду камо на пут, свакоме даду по суше рибе да брже трче. Али их и на путу веома слабо хране.

Сјеверни медајед у лову на туљане

Да није тих паса, не би могао ни Еским ни Камчатанин да је трећине године из своје куће. Само пас може лако по ономе снјегу, он напушта прави пут и пол највећим снјегом. Када их на путу заустави страхан вјетар и снјег, господар их испрече па се свали у снјег, а пси лету око него па га прију. Пасма досади то теготно путовање па гледају да саоне и господара преврну, не би ли га се тиме ријешили. Када добу до какве шуме, лете немиле кроз грање тако да је човјек увијек у погуби, неће ли му саоне ударити о дрво, неће ли пребити руку или ногу, или ће му грање очи ископати. Зато мора човјек да буде сваки час на опрезу, иако му је право што саоне лете као стријела.

Када пас остари и изнемогне, убију га и одеру му кожу. Највећи је понос за Ескимца, када може да рече незнатнијему од себе: »Та тво си ти? У што си се ти одијевао када смо ја и моји дједови носили пасје кукла и кеџе?»

По М. Кипшатићу

Африка

Африка је трипут већа од Европе, а становништвом трипут мања. Готово је са свих страна обита море, а ради слабо развитих обала доста је неприступна. Крајеви су уз обалу Европљанима познати, али нутарност није још довољно истражена, тако да још данас не познајемо добро неких дијелова у нутрашњости Африке.

На обали Африке има врло мало лука, а ни ушла ријека нијесу бродива. Јужна половина су височине, обрнућене неприступним горјем, а сјеверни дио је голема пјесковита пушта. Становништво је на многим мјестима дивље и непромишљено, а полнебље за странца несомно. А ипак има срчаних и пожртвовних људи који с племените тежње да знаости користе, путују по Африци.

О осталим је свијетом у живљуј већи сјеверна обала на којој су живјели редом феничани, Грци, Римљани, Вандали, Арапи, Турци, а сада се дијели та обала међу европске државе. На сјеверозападу спојена је Африка с Азијом уском превијом, коју прокопаше.

Африка обилује силним шумама, оријашким биљкама и животињама. Неки су крајеви врло плодни, а неки обилују рудима и драгим ковинама, најпосе златом.

Највеће је чудовиште афричка пуштина Сахара која је голема површином, а има једва до 2 и $\frac{1}{2}$ милијуна житеља, који живе по оазама.

У Африци је највеличанственија ријека свијета Нил у Египту. Ниједна ријека на Земљи није тако корисна крајевима којима протече као Нил Египту. Сваке године редовито поплави земљу, а кад поплава мине, оставе иза ње мастан муљ који земљу тако нагноји, да роди преобилним плодом. Зато народ слави нилску поплаву великим слављем.

На тој красној ријеци лежи лијепа град Каиро. Недалеко од села Гизаха дигу се чувене пирамиде, најстарије и најдревније грађевине људске. 30 година рачно је цијети египатски народ на том чулу.

На истоку од Египта је Суески Канал. Десет је година радито на тисеће радника док су прекопали земљу између Сред-

¹⁾ одијело од пасје коже

доземнога и Црвенога Мора, те тако начинили канал дуг 160 км, 70 до 110 метара широк, а 10,5 метара дубок. Промету беше предан 1869. Тим је каналом учињено много у корист свијетске трговине, јер се доонда у златом богату Индију морало ићи далеко око цијеле Африке, а сад се онамо путује Овезим Каналом.

Обале су афричке понавјише у рукама Европљана и Арапа, а у унутарњости су урореници Црнци, којих има више племена.

Црнци су тако рећи створени за те жарке крајеве у којима Европљани веома тешко бораве.

У Африци имају многе европске државе своја посједовања која су за обрт и трговину постала веома важна. Знамениције су француске покрајине: Алжир, Тунис, Судан, Сенегал, и Малагаскар, а енглеске Сансибар, Сокотра и Јужна Африка. Осим тих важније су афричке државе Мароко, Египат, Абесинија, Конго, а златом и дијамантима богата Јужноафричка Унија (Капланд, Оранже, Трансвал и Натал) је изразити посјед Енглеске.

У земљи фараона

Nil

Египат је само трачака плодне земље пружен преко пустаре; он је оaza растекнута дуж обала велике ријеке Nila која извире далеко на југу, а увире широким ушћем у Средоземно More (дужина Nila износи 6500 km).

Када приреће сјанско сунце, све је жалосно и туžno у нилској долини. Водени се горostas Nil стиснуо у своје корито. Пустински се пјесак пружио готово све до обале ријеке, а сја је земља око-рјека и испукала. Свуда пустош и мртвило. Дрвље и зеленије осуло се прашином, и, да вода није близу, постало би пљигном незаситне пустаре.

Али наједном стала пустара своје пандзе натраг повлачити. Ду-нуо вјетар да очисти прашно лиšће и разблажи уздух. Гром Nil као да се наједном пробудио. Бистра му се вода замутила; па је спо-четка зелен, а касније црвен. Дан за даном ваља се набујала вода све већом силом да заије жедни пјесак. Сваки се час чује подму-као шум гдје вода киди и провалијује црне насипе од наслагана муља. Ни отимље пустари из пандза цијеле комале земље да није у нилу живот. Тада зацикти цијела природа од велике радости. Линди, домаћа стока и дивље звијери поскакују и свјежим валовима ријеке. Оживјело је дрвље и зеленије. По мокром пјеску плазе и гамижу небројене бубе. У валовима се ваља сила рба и горостасни кроко-дил, а изнад воде обилјеу читава јата веселих птица. Поплава стигне

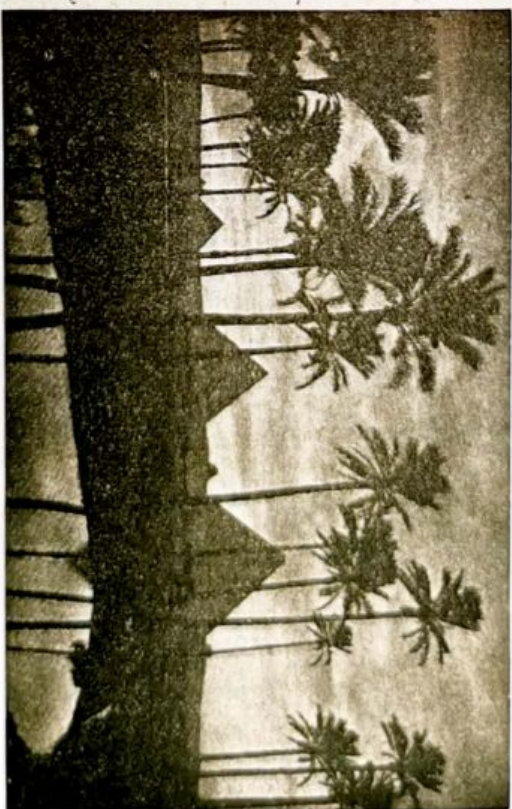
и до Kaira, а касније се ријека враћа у своје корито па тече даље бистра и модла као небо.

Дотле се посвуда сјало. За прољећа ето већ одмах и доба жетве. Египатска се дакле година дијели у три доба: четри мјесца сјетве и раста (наш новембар, децембар, јануар и фебруар), четри мјесца жетве (од марта до јуна) и четри мјесца поплаве.

Није чудо што су стари Египћани мислили да је Nil неки добар бог који даје земљи живот. Они га зваху пријатељем крућа, створи-тељем жита и господаром рба. О њему су говорили да испија са сваких очију сузе и да усрећује невољнике.

Кеорова пирамида

У граду Мемфису живио је око 3080 године прије Исуса фараон Кеор. Тај је владар хтио да сагради себи такву гробницу у коју не

Египатске пирамиде
(Сприједна стабла датуне паоме.)

би никакo могла продрети Nilova вода када поплавиљује земљу. Фараон присили све Египћане да му доду на работу. Једни су мо-рали вући до Nila големо камење из каменолома арапске гoрске кoсе па га онда возити на сплавима преко ријеке. Другима је била дужност да граде цесте и вуку по њима камење до Gizeha покрај Мемфиса. Трећи су ровали у брјег подzemне избе гдје ће у раци од кранита почитати његова сахрањена лешина или мумија. 100.000 људи градило је тридесет дугих година над оним избама гробни споменик оholога фараона. Темелј те големе гробнице има четри угла, а њезин је оштри врх висок 146 метара.

Prošlo je otada više hiljada godina, i mi ne znamo gotovo ništa o djelima toga vladara, ali se njegova piramida diže i dandanas visoko nad ovim krajem. Grobna se bijelina onih gromada sja i sada na žarkome suncu. Kada sunce zapada, njezina se sjena sterge preko prostiranih tavnina i baca prvu tamu na plodne poljane.

Р. М. Кизрић

Лов на крокодиле

Сунце је било већ поново на западу кад ми један морнар јави да четири крокодила леже на прудовима педесет отприлике корака даљеко од нас. Попели се на падућу, набох се у чуду да се ниједан од тих горостаса при нашем доласку и не мацне, већ сви као укочени, разваљених чељусти, остадоше

Афрички крокодил

лежећи. Били су налик на велике гуштере. На кратком врату видјех сглоштену главу с великим зубалним ралама. Одрах потрабим набити пушку војника који нас је пратио, и ондаим на најближега крокодила, који је био око четири метра дуг, и погодим га више оклопа, али га не усмрих. Грне се плахо и клизне стрелимце као гуштерица у воду, окрвари воду, а други остану мирни не марећи за глас пушке. Наш вођа промаша другог, и будући да је зрно баш пред животином у земљу пало, да се од пијеска запрашило, дотура се понављано и привидно трома у воду, а за њим умакне и трећи и то највећи. Сад ми мој момак пуца пушку коју оданем смјеста на посљедњег и најмањег. Срећно га убијем, јер га погодих

у сред отворене чељусти. Младо јоште крокодилче оста лежећи те се готово и не мацне. Кад ми журио на пруд поскачемо да га се не часећи дочепамо, сјекне још једанпут снагом и животном те се доста брзо довуке к ријеци, али га Принцип узму тако страшно удари кијачама по глави и по врату, да је окрвављен доскора оста на мјесту не макнувши се. Ипак га смрт не обрва јоште, јер за неколико тренутака шину репом тако снажно, да је мене готово захватио, а једнога морнара свали у пијесак толиком снагом, да му је луга отскочила неколико метара унис. Заста је у крокодила неверојатна снага живота. Већ му кожу готово свукоше и дроб извадише, па су баш кости из меса изглављивали, кад он неком снагом још једном махне репом и читаву рипу људи распрши као плеву. Застрашени се опет брзо вратише смијући се и веселећи се, јер се радоваху слатком ручку. И збиља поједоше слатко ти афрички сладокусци јоште исте ноћи сву залиху меса. Месо му миреше на мошак, јер имале на доњој страни двије жлијезде које излучују неку мирисну твар.

Храбри и вјешти ловци звјеради убијају крокодиле на особит начин. Поведу са собом неколико паса или калго, како ми приповиједају, малу дјецу, привезу их на обага, а они се покрај њих сакрију под грање. Како се крокодил стане приближавати и окретати да репом у воду баца слаби свој плинџен, јер је у води много окретнији него на копну, већ му је вјешти ловац затјерао копље у-ројкати затиљак те га онда пливајући прогони док се не помогли на површини воде. Онда му ловац скочи на кичму и јашући на њему задје му сигурном руком смртни ударца.

Ловци вребају често на крокодиле кад излазе на копно да несу јаја у пресковиту ручку, а и младе знају однијети кући и припитомити их тако да им примају храну из руке.

По Пингер-Москау

У жаркој Африци

Сахара

У недосежној даљини гуди се испред ока на афричком сунцу вгела ријечана пустиња Сахара. По гдијекада чеж видјети како се пију зелене, танане палме на сивом ријеску. Под пима клокоће ђедан изворчић. Вода му потрчи корак, два окоо нјега, и ту је урије вгели, жедни ријесак.

Сахара је највеће пустињско подручје на Земљи и заузима површину од 6,7 милиона km², то значи да је 27 пута тако велика као пања држава.

У предашње вријеме, које од данашњега доба није ни вгло да-леко, живјела су у Сахари ђitava кгда слопова и других животиња. Кроз Сахари су текле двије големе ријеке, али их је вгетар завало рије-

skom, i one se danas cijede kroz pijesak i teku u istom smjeru, samo pod pijeskom. Već su neumorni istraživači našli i korita tih rijeka, već im i ime znaju. Ona sa zapada zove se Saura, a ona od istoka većar. Dakle vode ima u Sahari dosta, ali je ona pod pijeskom i ne može da izbije na površinu.

Tamošnji urođenici mnogo pričaju i o moru koje je bilo usred Sahare i o kojem su njima mnogo pripovijedali njihovi djedovi. Tomu je moru bilo ime Tahtani.

Nestalo je morske vode, ali je ostalo morsko dno na kom nalazimo još danas morske ljuštore, mnogo sadre, soli i pijeska. Nitko neka ne misli da je ta široka pustara jednolična. Tri su raznovrsna oblića koja nam se u Sahari pokazuju. Tu su pločaste ravnine, tu izrovani jarci, tu opet pjeskovite pustinje. Po sredini pustinje ispiju se kršne stijene i dijele je u manji istočni dio ili Libijsku Pustaru i u veći zapadni dio, Sahel ili pravu Saharu. Prvi je dio manje pjeskovit od drugoga, jer vjetrovi nose pijesak prema zapadu i tamo ga gomljaju u prudove i pješčano valovlje. Prudovi se sad istanjuju do oštirih grebena, a onda se zašljunju u oštne vrhove ili se pretvaraju u široke glavice. Ljeti su prudovi i ravnine puste, a zimi, kad ima nešto oborina, zazelene se silni grmeljci.

Sahara je suha i vruća tako da ljeti u sjeni znade biti 50° C, ali noću znade pasti temperatura ispod ledišta. Pored žarke vrućine obilježje su Sahare vjetrovi. Dva su vjetra znatna: sjeveroistočnjak i južnjak ili samum. Jedan i drugi vjetar nose i vitlaju sitan pijesak, i što jedan danese, to drugi odnese.

Za mirna se vremena domaći Arapij lako snade u pustinji, no kad navali samum, onda nastaje strahota.

Uzdahn se napuni sitnog pijeska, sunce pomrčica i potamni pa izgleda kao tankim oblakom zasit mjesec. Fina prašina, koja svojim česticama prodiere kroz odijelo i ogrtače, napuni čovjeku oči, uši i disala. Žarki uzduh, sličan onome što dolazi iz usijane peći, uništi sile čovječje i životinjske. Kad to dode, onda posjedaju Arapi na zemlju, okrenu leđa vjetru, zamoćaju se u svoje burnuse (plaaševle). Uz njih se zgrure deve teško dišući, izmučene pružaju svoje duge vratove na usijanu pješčanu tlo. Tako sve čeka da se svrše muke i da dočeka konac svoje sudbine. Kraj toga često zalazi čovjek i životinja, a nebrojeni kosturi životinjski i ljudski po pjesku opominju čovjeka na nesreću koju je vjetar počinio. Pijesak je snijeg pustinje, on ubija svaki život i uništava ono kukavno rastinstvo kudgod dolazi.

To je divlji oblik pustinje, i nema valda ništa žalosnije nego što je takova pustinja. Bilje je zakršljalo, pa se ono malo bodljikavih čičaka, akacija i kaktusa sa zelenosivim i kao uvenulim lišćem is trajno bori za svoj opstanak, tako da pušta svoje korijenje 20 do 30 metara u dubljinu.

Sama pustinja nema, osim orlova i strvinara, nikakvih životinja. Na rubovima pustinje nalazimo više pretstavika iz životinjskog carstva. Tu prebiva uz lava, »kralja svih životinja«, krabežljivi leo-

pard ili pantera i strašljivi šakal. Ovdje su uz brzonoge gazele (ubraja se u rod koza) naši stalnu nastambu dugovrata žirafa i noj. Sve se te životinje skiču uz granicu jadne i žalosne pustinje.

Ali Sahara imade i svojih ljepota. Sahara je posuta plodnim i bujnim otocima, divnim svojim vrtovima — o a z a m a.

Saharu poredjuju s panterovim krznom: žuta pozadina krzna je pustara, a crne su pjege na njoj oaze. Oazom se zove ono mjesto u pustinji gdje su se sjedinili vrtovi i uopće obrađena polja, a u sredini njihovoj jedno ili više ljudskih naselja.

Deve s Beduinima na rubu oaze

Jedna krošnja datule uz drugu sačinjavaju tamnozelenu površinu koja se, poredena sa žutom pustinjskom bojom, pričinja uistinu crnom. Pod tim krošnjama razvilo se bujno rastinstvo koje daje čovjeku sve što mu je potrebno. Tu izbijaju bistri izvori koji natapaju tlo uskim jarcima, i samo po njima može opstati oaza. Tu će izmoredni putnik naći hladu za kojim je dugo uzdisao, tu će osjetiti blago povjetarce, tu će naći napitak vode koje nije davno vidio. Ovdje će i trgovac naći robu koju kupuje i odnosi u daleke krajeve, ali će naći i kupaca za robu koju je mukom prenio kroz more pustinje.

Svaka je oaza opkoljena nasipima kao kakova tvrđava i time osigurana od najvećeg neprijatelja — suhog saharškog pijeska.

Broj pustinje

Sto je ljudima na dalekom sjeveru sob, to je stanovnicima pustinja jednogrbna deva. Dobar i zaljubljen čovjek prozvaao je devu brodom pustinje. Kako brod nosi terete širokim morem, tako ih nosi

deva prostranom pustinjom gdje nema vode, a malo je hrane. U Africi i zapadnoj Aziji, u pustari gdje ima malo vode i bilja, žive ipak ljudi, koji drže devu kao domaću životinju, jer im daje meso, mlijeko, maslac, kožu, vunu. Njezine se izmetine suše, pa evo goriva. Veća je i jača od konja i može nositi vrlo velike terete. S teretom prevali na dan 50 km, a deva za jahanje i 140 km. Ni s kojim životinjom ne bi mogao čovjek proći i prenositi robu onim velikim pustinama, jer je deva sva prilagođena za pustinju. U deve je glava malena, vrat savijen. Visoke i jake noge su udešene za trčanje. Tijelo joj je dosta vitko i pokriveno podužom dlakom (kostrijetl). Devina je dlaka doduše tvrda, ali se dobro prede. Od prede se izrađuju pokrivači, prostirači, sagovi i zimska odijela.

Na sredini leđa ima grbu. Ta je grba puna masti, a teška je do 15 kg. To je njezina zalih. Može dugo vremena da podnosi glad, pa onda troši mast iz svoje grbe koja postaje manja dok ne splasne na 2—3 kg. Ne treba vode po više dana, a kad jede zeleno bilje, i po 20 dana. Najednom ispije mnogo vode kojom se ispune vodene stanice u buragu. Zadovoljna je, ako na dan dobije pregršt datula, šaku ječma, graha ili malo nesočnoga, bodljikavog pustinskog bilja, koje osobito voli. Na prsima i koljenima ima žuljeve da je ne ozlijeđi oštri i vrući pijesak kad legne.

Osjeća unapred svaku promjenu vremena, a osobito opasnu vijavicu pijeska (samuma) koja zameće putove, a može da zatrpava putnike i čitave karavane.

U unutrašnjosti Azije, gdje je hladnije, ima dvogrbih deva. One imaju odugačko i gusto krzno da odole zimi. I one nose terete u daleke krajeve i služe za promet.

Po D. Trstenjaku

Zmija

U Sahari zmija leži
Na gorućem pijesku
I blaži se otrovnica
U sunčanom bljesku.
Niž joj prevrnu ozdo pijesak
Niti sunce zgara;
Treba da si otrov skuha
Dvostrukožara.
Po Sahari nema puta,
Nema po njoj staze,
Po pijesku joj bestrazičice
Svi putnici gaze.
Ali zmija ipak služi
Kud će proći koji,
I zasjedno tu mjestance

Ona si prisvoji.
Eto ćete Beduina
Na brzijeh konjih.¹⁾
Prah ko magla smedožuta
Vije se oko njih.
Lete kao žive strijele,
K'o strijele prolete,
Samo jedan zaostade,
Nesreća ga srete:
Ovija se oko noge
Konju zmija ljuta
I u bedro ušla ga
Otrovnica žuta.
Posrnuo konj i pao
S griza prebolnoga

¹⁾ stari oblik mjesta: brzim konjima

I pada se povalo
Beduina svoja.
Gleda ovaj da se otme
Požajzu hudu,
Al' uide i njeg zmija:
Trudnja mu zaluda.

Na oazi nedalekoj
Zakukala žena;
Beduni vratili se
Bez supruka njena.
Skoži jadna k onoj strani
Otkud došli oni,
Korake joj ljubav vodi,
A bojazan goni;
Ide tražit' nesretnica
I nađe si muža
Gdje se uza svoja konja
Umirući pruža.
Cikne kao pomamljena,
Nice k njemu pane,
Zagrli ga te na noge
Podizati ga stane,
Al' pomoći nije njemu,
A ni njojzi više,
Od zmijsina jerbo jeda
I ona izdiše.

Sa oaze za materom
Plače dijete malo
Nenaviklo biti samo,

Za njom dotrčalo,
Dotrčalo i mater
Na grudi se svilo,
A mati je zagrlila
Svoje čedo milo.
Oj grli ga, grli, majko,
Zadnjeg ti je puta,
Jer i njega već ušla
Otrovnica ljuta.
Četiri se tim mrtvaca
Tui kraj zmije slože;
Što l' na svijetu jedna zmija
Zla počinit može.

Zapari se na pustari,
Krene samum vrući,
Oblačine silna pijeska
Pred sobom vijući.
Poravnjuje stare hune
I nanosi nove
Te zagrne svojim pijeskom
I mrtvace ove.
Mogla se sve pomalo
Nad njima napravi,
Jedin spomen kog pustara
Svojim mrtvim stavl.
A mogli savila se
Zmija na vrhuncu
I blaži se kao prije
U žarkome suncu.

Petar Preradović

Kraljica oaze

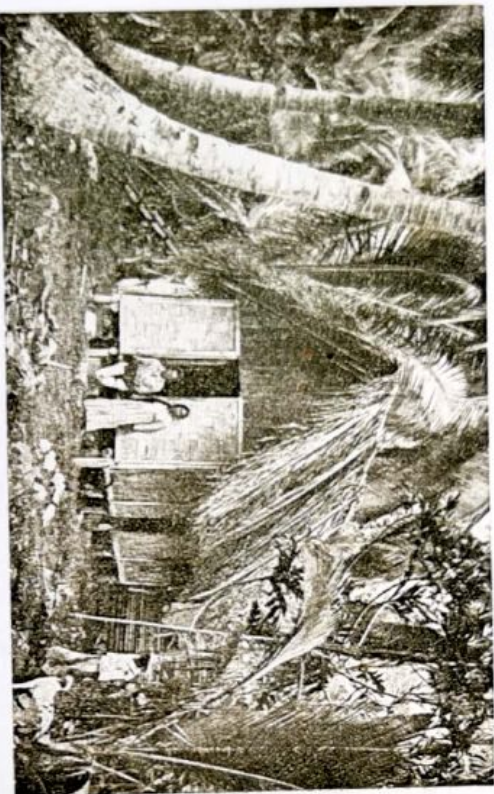
Arapi zovu datulu »kraljicom oaze« koja noge kupu u vodi, a glavu u žaru sunčanome, jer datula ne može da živi bez žarkog sunca, ali joj koričenje mora biti uvijek u vlazi.

Datula je stanovniku žarkog pojasa hraniteljica i braniteljica: ona mu daje sve što mu za život treba, a da ne mora ni glave naprezati ni ruke napinjati.

I danas je još uvijek datula glavna hrana arapskih plemena što po Africi žive. Datula odlučuje u Africi gdje će se čovjek nastaniti, jer gdje ona ne može rasti, tu nema ni čovjeku opstanka. Svako arapsko selo i pojedina kolibica u

Africi sakrila se među datule, i kad umoran putnik noći da-
leko na obzorju tamne glavice datule, onda mu zadržbce srce
od veselja, jer zna da će doskora moći skloniti glavu pod
gostoljubiv krov. Datula mu je uzor jakosti i dobrote. Nema
bure koja bi mogla datulu skršiti ili iščupati. Stablo će joj
se savijati, da će se krošnja zemlje doticati, ali se ne će pre-
lomiti, niti će se razgranjani korijen iz zemlje iščupati.

Datula je glavna hraniteljica pustare, bez nje bi ona
ostala pusta i prazna. Slatkim njenim plodom hrani se čov-
jek i domaća životinja. Iz narezanog stabla datule teče
slatki sok koji zovu datulnim mlijekom. Kad ta tekućina
provri, onda dobije tek po vinu — paomino vino — pa se i

Kuća uz šumu datulne paome (sagrađena od paomina drva i lišća)

pije kao vino, a peku od nje i rakiju. Stablo je datulino je-
dina grada za arapske kuće. Njenim lišćem pokrivaju kro-
vove, a vlakanca iz lišća predu u svakovrsnu predu za tka-
nine.

Datula se ubraja među paome. Paoma imade preko 1000
različitih vrsta, a većina ih je čovjeku od velike koristi. Kod
nas se paome goje samo kao ukrasno bilje.

Korijenje se datule ispreplelo duboko u zemlji, a vitko
joj stablo izraste visoko, da joj se krošnja diže oko 25 meta-
ra iznad zemlje. Već u osmoj godini stane donositi plod, a
kad navrší sto godina, onda je u najbujnijoj snazi, a onda
počinje nazadovati. Datula raste vrlo polagano, i to samo u
visinu. Lišće joj ne opada, već se donji listovi polagano osu-
še, a na vrhu istjeraju novi. Na krošnji imade 40 do 50 li-

stova koji znadu biti po 3 do 4 metra dugi i kao pero izre-
zani. Između listova istjeraju podugački klipovi na kojima
se nalaze nebrojeni žućkasto-želeni cvjetovi. Cvjetovi u sva-
ke datule nijesu jednaki. Jedna datula imade cvjetove samo
s prašnicima, i takva stabla ne donose nikada ploda, a druge
imadu cvjetove s pestićima na kojima se zamećne plod. U
travnju, kad datule stanu cvjetati, uspane se Arapin na sta-
blo s prašničkim cvjetovima, potrga cvjetove, te ih odnese
na stabla s pestićkim cvjetovima i trese ih iznad njih da
tako lakše dospije peludni prah na pestice. To umjetno oplo-
divanje koristi toliko, što gospodar ne treba uzgajati mnogo
jalovih drveća s prašničkim cvjetovima od kojih ne dobiva
ploda.

Plodovi, blijedožute bobice, nalik na male krastavce,
razvijaju se na dugim grozdovima koji gdjekad budu 10 i
20 kilograma teški, a u svakom grozdu bude 200, a gdješto
i mnogo više datula. U plodu je tvrda duguljasta sjemenka
ili koštica, a oko koštrice se uhvatilo slatko i tečno meso
koje je glavna hrana tamošnjem urođeniku i njegovim do-
maćim životinjama.

Osušeni plodovi izvoze se posvrda, pa i u naše krajeve.
Krošnje datuline napravile su visoko nad zemljom gust
krov kroz koji sunce ne može proći, a ispod toga krova
imade dovoljno prostora, da se uzduh slobodno giba. Kako
u zemlji ima dosta vlage, a nad zemljom dovoljno uzduha i
svijetla, može ovdje ispod datula uspijevati mnoga korisna
biljka koja drukčije ne bi podnijela afričkog sunca. U oazi se
pod datulama sakriva smokva i kajsia, vinova loza i uljika,
naranča i breskva, a preko zime raste među datulama razno-
vrno povrće. Pomani su prostori zasijani djetelinom koja
se u godini osam puta kosi. Mjestimice po čistinama naci-
ćemo duhan, a na okrajcima oaze također ječam i pšenicu.
I mnogu drugu biljku primiše datule pod svoj krov, sve su
to samo njeni štitenci koje bi spalilo žestoko sunce, da
nema datule.

Po M. Kispattku

Karavana

Ponoć je davno prošla, i prvi zruci zore pozlaćuju obzorje.
Tamne nečrpne životinje slične kamenim gromadama razabiru
se na pješčanom tlu. To su deve, velike trgovačke karavane. Izme-
đu njih vrzu se Beduini u dugim bijelim ogrtačima, odvezuju spone
s nogu životinja, jer je čas polaska blizu.

Dragocijeni proizvodi prirode i ljudske ruke leže ovdje u ba-
lama i sanducima. Svila iz Indije, šalovi iz Angore, kadifia iz Bruse,
pamučna tkanina iz Mosula, sablje demeškinje, perzijski mačevi.

nojevo perje i indijska bjelokost, biseri iz Crvenog Mora, mirisava ulja, guma, tamijan, smirna, datula, sve leži tu ispremiješano, a deve, ti brodovi pustinje, prenose to od Senegala u Mogador, iz Bagdada u Meku, iz Džide u Kairo, iz Timbukta u Aleksandriju.

Svakoj životinji natovare na drveni samar teret od nekoliko stotina kilograma koji ona strpljivo nosi.

Za dva sata je karavana opremljena. Stotine deva sve po 10—20 jedna za drugom povezane užetima stave se u kretanje dok se čitav nepregledni niz ne izgubi u oblaku prašine. Naprijed jaši na mazgi vodič karavane, mršavi Arabin, s dugom dlakom o ramenu. Sa strane čitavog niza idu gonjiči, visoki i šutljivi Crnci ili razgovorni sinovi pustinje.

Karavana prolazi Saharom

Na ledima deve vidimo trgovca, vlasnika robe, poklonika kojega pobožne pobude vode do Kabe, bjeloputnog Franka¹⁾ kako se bespomoćno niže kod svakog koraka deve, ili bradatoga Židova u kaftanu kako čita molitve iz Talmuda, a podalje u velikim košarama, po dvije na svakoj devi, čuče zakrinkane žene i plašljivo gledaju na sve strane. Uokolo čitavog niza na malim vatrenim konjima ili visoko na malim dromedarima (jednogrbljim devama) prate karavanu Beduini. Sjedoradi šejk, poglavica pratnje, motri plamenim očima svaki kret i čitavi razvijač karavane.

Sunce se podiže i prosiplje zlatne trake preko pustinje. Karavana je okrenuta prema istoku i pozdravlja Stvoritelja. Ali njena je molitva niema. Ništa se ne čuje, osim promuklih glasova gonjača i

¹⁾ Na istoku nazivaju Evropljana — bijelca Frankom

zvuka zvona na devama. I sve se više izdiže sunce te svojim žarom zagrijava pješčano tlo.

Podne je. Sunce stoji uspravno na nebu koje je kao čelik modro i žari i pali užasnom vrućinom ljude i životinje. Beduini se zavili jače u svoj plašt iz kojega samo dva crna oka blješte, zgureni sjede na svojim konjima i devama. Gonjiči se šuljaju tromo uz deve i pognutih glava žude za okrepom i odmorom. Škripanje pjeska ispod nogu životinja jedino je što se čuje u neizmjernom užarenom prostoru. Uzalud traži oko znak kakova života. Ni gdje drveća ni grane, pa ni vlata trave. Nikada nije bila noga ljudska u ovoj pustoši, a da nije iz nje izmicala tražeći i žudeći za ljudskim naseljem. Grobni humci i kosturi, smrt i propadanje u svim oblicima jedini je trag

Karavana se sklanja u oazu prije nastupa samuma

stotina i tisuća onih koji su ovim putem prolazili. Lagano kruži u visinama orao strvinar, a iza pješčanih brežuljaka šulja se šakal; nadaju se plijenu. Karavana žeda, jer su posljednje zalihе vode već odavna iscrpljene, pa ljudi i životinje idu² susret propasti, ako providnost Božja drukčije ne odluči. Tada najednput pruži deva šekova vrat, uzdignute glave i rašireni nozdrva vlažnu struju uzduha. Propne se i u divljoj žurbi, upotrijebi viši posljednju snagu, potrči prema mjestu gdje se nalazi izvor, a za njom čitava karavana. Svačije oko zablisti, a kroz iznemogla uda prostruži nova snaga. Za tih čas nalazi se karavana u dolini oaze. U sjeni pauma i hladu krutih tamiriska ključa hladni izvor i žubori srebrni potocić — spas karavane. Žed je utažen. Na zapovijed »krti« spuste se životinje,

ремeње се одвезује, а бале и товари се скидају са животиња. Девет ремeње се одвезује, а бале и товари се скидају са животиња. Девет ремeње се одвезује, а бале и товари се скидају са животиња. Девет ремeње се одвезује, а бале и товари се скидају са животиња.

Meditim tone sunce pod obzorje kao žarki rubin i prelije cijelu strahovito veličajnu pustolj grimiznim crvenilom na kratko vrtjeće, jer u tili čas padne na zemlju sumrak.

Sator je razapet, vatra zapaljena, i u slikovitim skupinama razdielja se karavana kao vojska u taboru. Uz deve polegli gonici, potkraj njih uz vatu zasjeli Bedini, kockaju se, puše i razgovaraju. Ispred šatora skupljaju se putnici: Arabi, Turci, Židovi i Franak i slušaju pričanje derviša ili pjesmu sina pustinja.

Narokon se približava ponoć. Mjesec baca zelenkasto zlatno svjetlo na čitav tabor karavane. Svi su pali u san, tek šek i njegov pratilac čuje dokraj vatre i slušaju promuklo lajanje šakala koji se šulja oko tabora.

Tako prolazi dan za danom; sunčani žar se izmjenjuje s noćnom studeni dok se narokon ne zazele livade Felaha. U zlatnom večernjem sjaju dižu se oriške piramide i goli obronci Mokata i između kojih se širi veličajveni Nil. Bezbroj tornjeva, minareta i kule stasagascenskog grada kalifa Kahira, »majke svijeta«, odzaju se u ružičastoj pozadini.

Karavana je na cilju. I već čekaju barke na Nilu da prenesu blago do mora, a more će ga prenijeti u Evropu, do trgovina, industrija i muzeja velikih gradova.

Po H. Masinsu

Лав и номади¹⁾

Пренесимо се духом у које степско село источнота Судана или у отпалу номадског табора да видимо како се лав онуд бани и како дозлогрује свијету и благу. Чим сунце зађе, уже не²⁾ пастир своје благо у тор око кога је трнов плетер два до три метра висок. Нох се стисла изнад жаморна табора. Овде блеје за својом јатгади, а помузе краве већ полеготе. Само руља паса чува стражи стражу, појединце обилазе торове и чадоре својих господара. Наједном зајау, слете се и потеку некуда у ноћ. Чујеш гдје на некога навалише, чујеш бијесно неперестано и загрљкиливо лајање, љуто и мукло режање — а затим победоносно прекинуто оглашњавање паса како се враћају. Бијаше — хијена, докрада се табору, али мора узмаћи од силе и од слога паса чувара, а и леопард не би боље прошао. Павезе утиша, жамор утоли, ноћни се мир рашири по табору. Жена и дијете легну санак снити и усну у свом чадору. Мушкарци још обиђу и сврше ово и оно па ће напосон и они

¹⁾ Људл који немију сталних насеља, већ се седе тражећи пашу за своје стадо. — ²⁾ утјера.

лени. Коодој или легав задркуће своју ноћну pjesму или полети попут духа изнад блага у тору. Наста тишина и мир. И пси се умирише, али не престадолше будјети и ћулити уши.

Ианенда, као да је зајечала земља, негде близу зарикне лав. Не зову га узалуд »еседом«, то ће рећи бунтовником, јер је побунио и у највећи страх нагнао сву сток. Овце поспру удариши главама у трнов плот, говеда заричу плахо и збољу се у томигу, дева скоти да потрга пута не би ли утекла. Сви они гонитељи хијена и леопарда увек репове међу ноге, уму цвилети и завијати те потеку чадорима не би ли их обранио господар. Али се господар сам забезеку, не зна ни што ће ни како ће, грозница га хвата под чадором, ни ко-

Лав и лавица у трагу за пљигном

плем у руци не смије се опријети страшном непријатељу, не смије му поћи у сусрет, већ мора да се притаји, мора тријети, да лав оправада и друго своје арапско име »сабас«, то ће рећи »затворник стоке«.

Силним скоком прескочи високи трнов плетер тора, у ком изабере жртву. Једним ударцем страшне своје шапе обори пљигне те му јаким зубима прегризав затвљак. Још једном зарикне поврх својег пљигна, замахне репом по зраку, испусте зачас своју жртву, а потом је опет прихвати и држи док се не престане трати. Сад му је до повратка. Скочити му вада опет преко висока плетера, свога пљигна неће да остави. Својом својом грудом снагом, држећи своју жртву у зубима,

Шпанка са родушине i више народ. школе

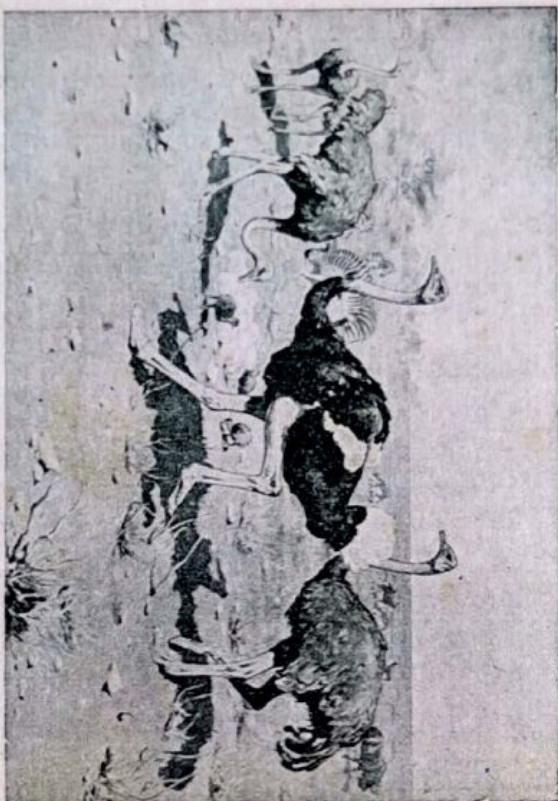
скочи и дохвати се плетеру до врха, бапи говече на другу страну те и сам скочи за њим. Затим потражи свој плијен и одвуче га лако далеко до свога лова.

Истом кад лав са својим плијеном шоуљмакне, одлазе претрваљену свијету и благу у такву табору. Тако онуда лав парје.

По М. Динковичу

Stepski trkač

Rubovi pustinja i nepregledne stepe Afrike i zapadne Azije domovina su n o j u, najvećoj ptici na svijetu: pravom gorostasu. Dva i po metra je visok, podrug metra dug, a težak 75 kg. Najveća mu je snaga u nogama. One su dugačke, jake i gole. Prilagoduju se

Not

hodu i trči. Glava mu je malena, gola i plosnata, kljun kratak, vrat dug i obrastao kratkom čekinjom. Na nogama imade dva jaka prsta. Živi u društvu, obično po 6—10 glava, a gdjekad i 40—50. Trči veoma brzo, te ga jedva dostigne najbolji konj. Budući da je noj trkač, a ne leti, krila su mu zakršnjala.

Kad ga štogod uznemiri, razapne krila kao jadra i daje se u bijeg. Trči sve brže veselaјуći neprestano krilima, a napokon juri kao vihor pustinjom. Korak mu je duži od metra, a u bijegu korakne i za dva metra.

On živi u otvorenoj i prostranoj stepi, a nikad u šikari i šumi, zato, jer je tu najsigurniji za život. Visok je, dugi vrat isteže visoko pa u ravnici vidi daleko. Čim opazi neprijatelja, miče se i bježi, pa ga tako ne može nitko stići. U šikari i šumi ne bi mogao izdaleka opaziti neprijatelja, pa bi ga on lako iz zasjede zaskočio; a jer je velik, ne može tu ni brzo trčati. Zna i on gdje se valja držati.

Zirafa u stepi istočne Afrike

Brani se nogama. Nogom može svaliti psa i ubiti ga.

Hrani se sjemenjem, zelenjem što nalazi na stepama ili pustinjskim dolinama, a kašio proguta i koju životinјicu. U želucu nekoга noja nadoše do 5 kg koječega: pijeska, predjva, krpa, tri komada željeza, devet bakrenih novaca, dva ključa, puceta i dr.

Предвећер крене на воду где се каткад и окупа. Водe треба много, а жеђу може дуго трпети као и дева.

Зенка снесе 15—18 бјелкастих пет и по кр тешких јаја у јаму коју музјак у пјеску погана ископа. Нојеве је јаје велико као дјеца глава, а тешко као 24 kokoша јаја, па се и jede. Једним јајем могу се нахранити четри гладна човека. Како се наје неколико јаја у гнијезду, почиње музјак сједети и сједи сам, а 2—4 женке легу пошље јаја у пјесак око гнијезда. Ако се музјаку свиди, потури јаја у гнијездо, а јаја рода се. Обдан оставља гнијездо по више сати, по свагда га покриве пјеском. Када опрази човеци траг, и ако је човек дирао и прје него сједне. Ако опрази човеци траг, и ако је човек дирао и јаја, одбје се од гнијезда, а јаја згази и згњиће. Сједи до 40 дана. Ној је добар отац, а жена се не брине за младе. Како се појчи осуше, води их пој на паши, учи их како се тражи храна, а обноћ их чува под својим крилима. Када им прјети каква погодба, одведе мати нојче, а пој као луд трчи уокруг, пада и брмље и тако обично за вара непријатеља и одмани га од својих младих. Нојчи дорасту тек треће године.

Нојеве хватају због skupocјена перја. То чине обично на коњу или се обуку у нојеву кожу да се згуре и ходају попут ноја. Нојеве држе у Африци и кући ради јаја, меса од младих и перја, а употребљавају га и за јахање. Нојева су крила и перја и великој цијени; у музјака су бјела као снјег, а у женке сивкасто бјела. У сваком крилу има четри велика и неколико краћих пера. Продају се по комаду, а употребљавају се као накт за женске шешире и за прављење лезеца. Нојев је глас врло неугодан, палик на лављу рик, а кад се та-срд, више као гусак.

По Д. Тренсвајки

Највећи становник прашуме

У влажним и топлим крајевима Африке расту голема стабла, а међу њима стисло се густо грање. Сва сила танких биљки вије се и плете по оближњим дебелима правихи гуштаре које са свију страна затварају пут као високи зидови. У тим прашумама не може каткада човек без сјекире у руци ни дијево ни десно. Једино змије и друге малене животиње могу да пузу и да се веру на дну шуме, а чопори мајмуна скитају се по крошњама дрвета високо од земље. Само јаке животиње могу да себи крче пут кроз оне гуштаре. Прави је оријаш та-кових прашума, највећи четвероножац на свијету: слон и афрички.

У прашумама Индије живи слон азијски или индијски и који је веома сличан афричком слону. О афричком слону приповиједа неки природописец ово:

»Читаи чопор од двадесетак слонова иде у поворици у-ском стазином утртом пред много времена. Рој их јак музјак,

Мајке латно дутом мишчаваом сурлом или хоботом, тј. про-дуженим носом и горњом усном. Ноге су му као четири ступа, прсти су му срасли, врат посве кратак, глава велика, очи ма-лене, а ушке големи; из уста му вире дивје велике кљове. Ри-дом или сурлом сече воду и прихваћа храну. Риго и кљове служи му и за одбрану. Стао је пред сплетом многих биљки. Али слон продире као клин у тај зелени зид: биљке се повијаше трају као конци; грање се и стабљика ломе са штрпошом. Кожа му је дебела као даска па га штити од озбеда као какав оклоп. Слонови су дошли на ниску пољаницу пуну траве, гр-мова и малих дрвета. Расштркали се да пасу. Млади се сло-нићи држе мајке и чунају ригом траву. Музјак је угледао на

Афрички слон

неком дрвету воће и дигнуо хобот или сурлу. Омирио је плод својим дугим носом те га опинао прстићем на крају сурле; убио га, гуриуо у челусти и самљео великим кутња-цима. Воће, које је било високо, није могао да досегне. Обавио је дебло хоботом и упро јуначки; нишупао је стабљике, на ве-лику радост слончета које је одмах дотрчало к воћу. Онда је воћа пробушио кљовима дебло још јачему дрвету па и њега оборио.

Ова је долина похарапа; грмови су без лишћа, грање поломљено, а трава нишупана. Али су на слонове навалили кулци. Нашли су на оним дебелим и голим кожама многе на-боре где могу да ло крви убода. Хвата се ноћ, и воћа води чопор друтамо. Дошли су опрезно до баре на отворену пољу. Музјак стрике ушима: све је тихо у прашуми, и воћа се први

баца у воду. Агај радости за пијело крдо! Слониви сручу сур-лама воду и штрипају је увис и на леђа. Дуго би они хтијели да се купају и перу љуте убоде кукаца, али се с некога ставља срушила сува грана, и они ударили у бијет. Сакупили се изнова око онога мужјака. У тишини мрачне прашуме затрубио је вођа и повео пијело стадо на ноћниште.»

Највећи се становник прашуме даде припитомити. Тај посао траје по неколико мјесeci. Плате га димом, ватром и другим запалљивим стварима, па га доведу догге, да сав друху као прут. Онда га море главу и жебу, а послније мите добром храном док не постане питом. Тада је чопјеку вјеран и послушан па носи људе и терете које би понијело наших 10 коња, сурдом преноси лебља и камење и лукаво помаже чопјеку да улови друге још дивље слонове. Јов је на слонове различит. Бију их из пушака хипем у главу. Хоће ли да их живе улове, подмеху им замке, копају јаме па их у њих на-терају. У стара су времена ишли људи на њему и у рат. Сја-нова се кожа и бјелокоост веома цијене. — Зло је што женка окоти тек сваке друге или треће године само једно младо слонче. Многи се боје да ће те пакетне и мирне животиње доскора нестати.

По М. Дивковићу

Azija

Azija je najveći dio svijeta. Proteže se od žarkog juga do najsjevernijih krajeva kugle zemaljske. Na sjeveru je pusta i ledena, sredina je pustinja ili travnik, a s juga je bujna. Na krajnjem sjeveru vlada duga zima sa strašnom studeni od koje gotovo sve živo propada. Ondje su »tundre«, maglovite močvare, koje su 9 mjeseci smrznute. U to vrijeme jure onuda brze saonice pastira s pasjim prepregom, a me jure onuda obrasle niskim biljkama po kojima se legu nebrojene močvarice i pasu stada sobova. Tundre se drži najveća šuma svijeta koja se proteže od Urala do istočne Azije (Sibirija). U njoj ima do 60 m visokih omorika i nebrojenih životinja s prekrasnim krznom (lisica, zobela, vidra, hecme-lina, vukova i medvjeda).

Srednja Azija imade umjereno podneblje. To je domovina vinove loze, muškata i nekih vrsti paoia. Vela čest srednje Azije je neplodno tlo: tužne stepе, pjesčane pustinje i pu-stare.

Zapadna obala Kaspijskoga Mora osobita je sa svoga obilja kamenoga ulja.

Na jugozapadu približio se Evropi poluotok Mala Azija s prelijepim i prastarim gradom Smirnom.

Arabija, domovina balzama, deva i najljepših konja, najveći je poluotok na Zemlji. Unutrašnjost joj je pustinja rijetko naseljena beduinima, t. j. dječom pustinje osobitim gončima deva i vodičima karavana kroz pustinje.

Što je Nil Africi, to su bili Eufrat i Tigris zapadnoj Aziji. Preplodna ta zemlja, kojom teku te dvije rijeke, i koju Sveto Pismo toliko puta spominje, danas je zapuštena.

Uporedio sa zapadnom obalom teče rijeka Jordan kroz Genezaretско Jezero. Više na jugu je Mrtvo More. Oko njega sve je pusto i mrtvo, u njemu nema života ni traga. Ribe, što ih Jordan donese, odmah uginu, a voda od silne vrućine ishlapi. Voda je tako slana da je svaki kamen obale pre-svučen slanom korom.

Usred istočne obale Crvenoga Mora leži Meka, sveti grad muslimana. Iz tih krajeva prednje Azije potiču naše žitarice i mnoge voćke, kao: trešnje, breskve, kajsiје, badem, kesten i orasi.

Južna Azija, a osobito Indija, prekrasna je i prebogata zemlja. Bijaše odvajkada cilj osvajača, stecište oplovielja zemlje i ishodište svjetske trgovine. U njoj je sve veličanstveno. Tu je uzduh vruć i vlažan, a to osobito pogoduje bilju. Ovdje uspijevaju visoke paome, mirišljive mirtodije; kava, kakao, šećerna trska, pamuk, duhan, najfiniji čaj, gr-movj cimeta, ingver, vanilija, biber i dr. Tu se izmjenjuju dva godišnja doba: kratko kišno doba i žarko ljeto.

Gorje južne Azije seže pod oblake. Južno podnožje Himalaje je beskrajna prašuma (džungla) puna orijskog drveća, šaša, bambusa i trske, u kojoj tumaraju stada slonova i nosoroga, i u kojoj se sakrivaju pantere, orijske zmije, maj-muni i krhožedni tigrovi. Iz prašuma, u kojima se ne može stanovati, diže se gorje do 6,940 m visoko, s vrhuncima do 8,882 metra, na kojima su zastupana sva podneblja svijeta. Pod tim gorjem teče rijeka Ganges plodnom nizinom usred koje leži grad Benares.

Aziji pripadaju i prekrasni veliki otoci Siln, Java, Sumatra, Borneo, Celebes i dr.

Straznja ili istočna Azija, u kojoj su dvije države: Kitaj i Japan, sastoji od istočnog otočja te sjeverne i južne sasvim različite polovice među kojima se proteže visoko golo gorje Kuenlun.

Medu Kuenlunom i Himalajom leži visočina Tibet s rijekama Brahmaputrom i Indom. Koze i ovce u visokom Tibetu odlikuju se najfinijom kostrijeti i vunom. Sva je visočina opkoljena visokim brdnama puna slanih jezera (5000 m visokih), i premda je velika kao cijela Evropa, ipak je gotovo sasvim pusta.

U Aziji imade mnogo država i mnogo naroda (više od polovice čitavoga ljudstva na Zemlji). Zapadna je Azija kolijevka triju vjera: Palestina izraelske i kršćanske, a Arabija muslimanske. U Prednjoj Indiji su stanovnici vjere Bramine (= glavni bog Brama), a po Srednjoj Aziji su žitelji Budine vjere.

Osobito se ističu države: Arabija, Perzija, Siam, Turska država, Kitajska republika, Japansko carstvo, engleska posjedovanja i štice (Palestina, Arapske zemlje, carevina Prednja Indija), ruski posjedi (Kavkaz, Centralna Azija i Sibirija) te posjedovanja Francuske, Holandije i Sjedinjenih sjevernoameričkih država.

Republika Kitaj je najnapučenija i bogata zemlja koja može sama u sebi naći sve svoje potrebe. Neumornim trudom pretvaraju Kinezi svaki komadić zemlje u plodan vrt u kojem 3 do 4 puta žanju. Riža im je najvažnija biljka. Osim toga osobito goje čaj, pšenicu, zob, šećernu trsku, pamuk, a gajenje svilene bube je na osobitu glasu. Taj mirni narod ogradio je svu svoju državu zidom da se obrani od neprijateljskih napada i da sačuva svoje tečevine. Zid, dug 2.600 km, sastoji od utvrda koje se pružaju >preko gora, preko dolaka duž kopnene međe, a sagrađen prije 2000 godina.

Na čelu Kitajca bijaše donedavna car >sin neba<. God. 1911 dode u zemlju do prevrata, pa je carstvo ukinuto i uvedena republika. Kitaj s Tibetom zauzima prostor od 8.350.000 km², a imade 437.000.000 stanovnika, to znači da je 33 puta veći od naše države, a stanovnika imade gotovo kao čitava Evropa.

Prije tisuće godina nije nijedan narod imao toliko pronalazaka kao Kitajci. Tako smo se mi n. pr. tek u srednjem vijeku upoznali s kompasom, a Kitajci su ga poznavali 1700 godina prije Hrista. Pušćani prah i različite gorive tvari za sjajne rasvjete poznavali su oni davno prije nas. Isto je tako odavno poznato izradivanje kovina i kamena. Kitajski je porculan najsvršeniji na svijetu. Kitajske pamučne tkanine (nanking) upravo su na svjetskome glasu. Kitajci su pravi majstori u pravljenju finih vrsta tuša i boja, u čem su Evropljani za njima daleko zaostali.

Kitajac je marljiv, čedan i uljudan. Starce uvelike poštuje. Osobito je umjeren u jelu i pilu, pa se mnogo ljudi hrani jedino rižom i ribom.

Glavni grad Peking ima 1.300.000 stanovnika, a znameniti su luke gradovi Šanghaj, Kanton i engleski Hong-kong. Japansko carstvo stero se na japanskim otocima. Japan je niz vulkanskih otoka. Podneblje je ugodno, zima

kratka i blaga. Japanci su srodni Kinezima, a na glasu su kao vrijedan i marljiv narod koji je poprimio evropske uredbe. Oni su najnapredniji azijski narod. Sve do prošloga stoljeća bilo je to carstvo Evropljanima nepoznato, jer su se Japanci plašili tudinaca pa su se poput Kitajaca zatvorili od ostaloga svijeta. No u najnovije su doba stali upravo nekom požudom usvajati evropsku prosvjetu. Danas Japanci polaze evropske škole, rade u evropskim tvornicama i trgovinama, izlažu u svjetskim izložbama svoje umjetničke proizvode i upoce teže za prosvjetom.

Japanci su i u svojoj domovini dosta napredovali. Već mnogo stoljeća žive u njih neke dobre i korisne uredbe, koje smo mi tek u novije doba uveli. Oni su već davno poznavali vodovode, pošte, ceste, škole, knjige i zemljovide, a svake godine broje pučanstvo. U pravljenju različitih stvari iz bronce i u izradi papira su upravo nedostizivi.

Japanci su vrlo vesele čudi, pa putnici pripovijedaju da njihova djeca ne znaju plakati. Oni su vanredno radini i marljivi poput Kitajaca, pače ih u mnogomu naktirijuju.

Japan je površinom velik kao 1 i po naše države, a stanovnika imade pet put više (385.500 km² i 60 mil. stanov.).

Glavni i prijestolni grad im je Tokio, a broji 2.300.000 stanovnika.

Ostale samostalne države azijske jesu: Sijam, Nepal i Butan, Perzija i Afganistan, Turska i Oman.

Druge zemlje su posjedovanja engleska, francuska, nizozemska, ruska, grčka, talijanska, portugalska i posjed Sjedinjenih sjevernoameričkih država.

Prednja Indija pripada gotovo sva Englezima. To je zemlja čudesac, prepuna svega čim upoce priroda obiluje, te se punim pravom nazivlje >azijskim rajem<. Rodi obilno rižom, pšenicom, pamukom i različnim mirotijama, a krije u sebi mnogo ruda, najkrasnije dijamante i ostale dragulje koji svojim sjajem i tvrdoćom naktirijuju drago kamene svih ostalih zemalja. Šume obiluju dragocjenim drvom.

Obrtnost indijska cvate vanredno. Izvrzne su pamučne i svilene tkanine, šalovi i sagovi s lijevim uzorcima i odabranim bojama. Znameniti su radovi od zlata i srebra, rezbarije od slonove kosti, sedela, kornjačevine i ebanovine. Na dobru su glasu i tvornice sladora i ružina ulja. Trgovinu, koja je većim dijelom u engleskim rukama, potpomaže parobrodarstvo i željeznice, a brzojavna žica ide na sve strane. Glavni grad je Kalkuta, a broji 1.328.000 žitelja.

Sjeverna i sjeverozapadna Azija (Kirgiska Stepa, Turan i Sibirija) pripadaju sovjetskoj Rusiji.

Рижка или пиринач

Осим домаћих врста жита ни једна се друга биљка код нас толико не троши за храну као рижка. Али шта је сав тај потрошак према потрошци у врућим крајевима Азије.

Може се стајно рећи: рижка је главна храна за више од пет стотина милијуна људи.

Рижка је влатом налик на нашу пшеницу. Биљка нарасте до у ње. Мјесто тога има метлицу као просо. Биљка нарасте до један и по метра високо. Лишће јој је као трак узано и дугачко. Зрело је зрно бијело и стоји у тврдој хранавој кошуљици.

За рижку треба добро земљиште и тако положено, да се може лако наглавити, јер рижка до своје цваћње може напре-

Тежење рижке

довати само под водом и у мочварном земљишту. Сије се као у нас пшеница. Када нарасте преко по метра, онда се вода отпусти, а биљка се на сунчаној топлини даље развије и сазри.

Та се врста рижке зове мочварна рижка, али имаде и

т. зв. горске рижке која не захтијева тако обилне влате. Зрелу рижку жаљу срипом и вежу у снопове па је посе у ступе даје се туца, да падну тврде љуске, или у посебне творнице, т. зв. љуштинице рижке.

Домовина је рижке источна Индија и јужни Кина. У Европи познавали су је већ у првом столећу, а нешто касније почели су је и сијати, и то понављаше у јужној Шпанољској и на Сицилији. Сада је пак увелике сију по цијелој Италији, Шпанољској, сјеверној Африци, у топлним крајевима Аме-

рике и на Сундајским Острвима. Код оције не роди рижка, тада завлада глад и невоља, јер је тамо рижка главна храна и највећа зарада.

Рижку сију и по нашим јужним странама па добро роди и допријена.

По дџунгли и око дџунгле

I.

Крај па јужу Хималаје (тј. домовине снјега) обасула је природа свим благодот биљним и животињским. Ту су најплодније ниве и отагнсе, најсоцији травници, најбујнији вртови и најплоднији воћњаци. Како је

Орангутан

топлоте увијек доста, а редовно и доста оборица, земља се непрестано обрађује, па нема мјесца у години кад се не седи или не бере какова биљка. Уз обрађено и плодносно то изгасе су овдје најгушће шуме, назване дџунгле. Горостасна стабла с големим крошњама испреплетана силним повушама гавила су се до невидене и неслучене бујности.

У индијској дџунгли прелазу једно годишње доба и друго тако да готово и не опазис, а ирак се и бујици киша и у љаткој топлоти гра-

vilno izmjenjivaju sva četiri godišnja doba. Iza svake kiše bude divlje, grmlje, bambusi, mahovina i sitnije bilje sočnije, napreduje i raste, da to rastenje možeš gotovo čuti, jer ga danju i noću prati dubok šum.

Bogatstvu biljnog svijeta odgovara veliko obilje životinja. Najveći majmuni penju se i skaču po krošnjama i povijušama, a divlja se zvjerad povlači i šulja po gustom močvarnom tlu, ili u divljem i bijesnom trku krči sebi put uz lomljivu i prasak granja da uzgrabi plijen. Pićke je carstvo također brojno zastupano, a po tamnim kajužama povlače se veliki gmazovi i strašne zmije.

II.

U močvarnim i vlažnim krajevima, obraslim šašom i bambusovom trskom, i uz obale rijeka po džunglama na jugu Azije i po Sun-

Tigar

Tajdajskim Otocima sakriva se krvožedni bengalski tigar. Taj strašni grabežljivac naraste 2½ do 3 metra. Premda je tako velik, može se ipak dobro sakriti u guštarama odakle vreba na svoje žrtve, jer se žutoridasta boja kratkog krzna s tamnim prugama slaže s njegovom okolicom. Pokraj šumskih čistina ili uz kakovu vodu šulja se tigar tako dugo dok ne nađe najzgodnije mjesto za vrebavanje. To biva u svako doba dana, ali ponajčešće iza zalaza sunca u prvi mrak.

Tu sačeka životinje koje amo dolaze na pašu ili na vodu i ne izbira mnogo.

Osobito navaljuje na divlje svinje, jelene, antilope, domaće životinje, a ne zazuje ni od zvjeradi koju može svladati, pa je tako strah i trepet svih tamošnjih sisavaca, osim slona, nosoroga, lava i divljeg bivoľa.

Često dolazi i u blizinu ljudskih naselja da uhvati ovcu, kozu ili goveće. Na čovjeka navaljuje tigar rjede. Naravna je stvar da će tigar u svojoj obrani navali i na čovjeka, ali je dokazano da će u prvom redu nastojati izbjeći svakom sukobu sa čovjekom. Uza sve to mnogo urođenika izgrubi svoj život u pandžama te zvijeri.

Na svoj plijen obara se tigar velikim skokom i hvata žrtvu za šiju. Kad je žrtva svladana, ponese je tigar u guštaru da u miru utaji glad. Najedared može da pojede oko 30 kg mesa, a po ostatak žrtve dolazi uvečer, ako mu ga ne izjedu škanjci, lešinari ili koji grabežljivac.

Lov na tigra je različit. Kad otkriju tigrov ležaj, tada pođe hajka od 100 do 150 urođenika te ga opkole razapetim visokim

Postavljanje zamke za tigra i za drugu zvjerad

mrežama sa svih strana. Uokolo mreže zapale vatru, od koje se tigar plaši, a uz veliku kriku i buku dignu krvnika s ležaja i gone ga unutar mreže dok mu tane iz puške ne dokraći njegov život. Često se u lov na tigra polazi i na slonovima. Znađu mu nastaviti različite zamke, pa tigar, i ne sluteći zlo, bude spretno uhvaćen.

Lov na tigrove se isplaćuje, jer je tigrovo krzno veoma skupocjeno, a od masti tigrove prave urođenici lijek.

III.

Između tolikih vrsti zmija otrovnica nije nijedna tako zloglasna kao indijska naočarka. Strašno je pogledati kada se ta zmija iznenada iz trave osovi, zažagri očima na putnika i kad zacikne onim strahovim ciklom. U isti mah razmakne vratna rebra što sežu tik do glave, a vrat joj se nadme kao mješina. To je

naipogibelniji trenutak; tko već nije pobjegao, taj će zacijelo od njezina ujeda zaglaviti. Riječko je duža od metra i po, ali ipak, kad se naljuti, skoči nekoliko metara jednim skokom na svoju žrtvu. Na zatiljku imade šare kao naočare, pa je stoga i zovu naočarkom. Boja joj se mijenja od zagasito žute do posve tamne.

Naočarka živi u Indiji, južnom Kitaju i na južnom području azijskom sve do Kaspijskog Mora. Hrani se manjim životinjama. Zna dobro plivati i penjati se. Na obim stranama gornje čeljusti imade snažne otrovne zube koji nijesu šuplji, već imadu sprjeda tanak žiljeb za ojecanje otrova u ranu.

Tu otrovnicu poštuju ondašnji svijet i drži je svetom životinjom. S njom izvođe različite igre i plesove, ali joj naprije izvade

Ples indijskih naočarki

otrovne zube. Krotioci tih zmija znadu često za malu naplatu po-kazivati strancima svoju vještinu i zmijski ples.

Krotilac položi zemljane posude, u kojima su zmije spremjene, nekoliko koračaja daleko pred sebe i sjedne, a onda odmah počne svirati u malu sviralu jednostavan i jednoličan napjev polagano prebriću glasove. Sviranje prate obično bubnjem i talambasom. Zami malo se zmije stanu pružati i podizati glave. Krotilac stane hitrije prebirati i brže svirati; zmije se osove i puznu lagano te stanu tiho počivati. Krotilac upire pogled u zmije, ustane i pođe im ususret. Zmije počnu uzmicati, ali čim on uzmakne, eto ih gdje mu se čitajući i plazeći jezikom približuju. Tako biva ples neopazice sve žešći.

zmije se većma osove i čitlu sve jače, a krotilac svira sve bjesnije. Napokon se žestina kretanje pretvori u toliki bijes, da se zmije uz strašnu ciklu visoko osove, a vrat im se nadme do širine dlana. Pošto blesomučan ples tako neko vrijeme potraje, stanu kretanje jenjavati, zmije se pomiču sve niže dok napokon ne zamru posljed-nji glasovi svirale i udaranje bubnja, a zmije poniknu glavom ničice i samo tlo čije. Krotilac prestane svirati i polazi gledaocima da od njih skupi nešto sitnija za svoj trud i vještinu. Tako eto te opasne otrovnice hrane svoje krotitelje.

Kokosova paoma

Kako je datula oživjela Saharu, tako je kokosova paoma izdržala cijela plemena ljudska.

Ponosno i vitko stablo kokosovo izraste 25 do 30 metara visoko. Veličanstvena njegova krošnja mnogo je gušća nego u datule, a rasperjani listovi dosegnu širinu od 5 i 6 metara. Ispod toga go-rošasnog lišća istjeraju grozdovi sa cvijećem. Kao kod datule, tako i ovdje imadu grozdovi samo pestičke ili samo prašničke cvjetove, samo s tom razlikom da su na kokosu prašnički i pestički cvjetovi uvijek na jednom te istom stablu, pa zato i može svaki kokos roditi plodom. I tu se, dakako, plod razvija samo iz pestičkih cvjetova.

Kokosov plod je jajasta oblika i velik kao čovječja glava, a sastoji iz tri dijela. Izvana je omotan u tvrdi debelu vlaknastu kožu u kojoj se nalazi jedna koštunica. U samoj se koštunici smje-stila jezgra kao u bademu. Dok je plod, koji zovu kokosov orah, mlad, dotle je jezgra vodenasta, ali kasnije otvrdne, pa ju jedu kao izvrnu hranu. Jezgra je puna ulja. Kokos raste brzo. U četvrtoj godini može već roditi. Do četrdesete godine rodi kokos uvijek obilnije, a onda počinje slabiti dok u 80 ili 100 godini ne uigne. Svakog se mjeseca razvije na njemu po jedan grozd sa 10 do 14 oraha, i tako imade cijelu godinu zrelih plodova.

Svi se dijelovi kokosa dadu upotrijebiti. Stablo kokosove pao-me daje vanrednu gradnju za kuće, a mnogi otočani prave od stabla i svoje barke. Kroz stabla se provlače čvrsta vlakanca od kojih pletu izvrsta pletu. Kokosovim lišćem pokrivaju kuće, a rebar-ca od lišća pletu u košarice i proštiju predu. U nekim krajevima Indije, gdje ljudima nije toliko stalo do plodova, toče iz kokosa pamovno vino. Kad se na stablu pomoli cvjetnati grozd i otvori prvi cvijet, odrežu grozd, a na odrezanom mjestu stane istjecati sladak sok. U kokosu se neprestano stvaraju slatki sokovi, kojima se hrani plod, pa kako razvoj plodova traje mjesec dana, to cijeli taj mjesec teče sok. Pod odrezanu petlju od grozda povežu posudu da se u njoj sok sakupi, pa svaki dan jedan ili dva puta posudu ispra-žnjuju. Kad iz jedne petlje prestane sok teći, već se pomoli drugi grozd, i tako mogu skupljati slatki sok cijele godine. Svjež je sok

sladak i vrlo ugodna teka, te se može od njezga praviti slador. Kad sok malo stoji, počne da vrije kao slatka šira, postane nešto kiselo, te oplja čovjeka kao i najjače vino. Ako se takovo palmovo vino peče, dobiva se veoma jaka rakija.

Kad plod dozori, tada je koštinica obavita vlaknastom kožom, koja se raščiha i plete u užeta i tkanine, otiče, pletere i košare. Od tvrde koštinice prave posude. Dok je kokosov orah nezreo, pun je bistra i vodenasta soka koji čovjeku ugodno prlija. U

Šuma kokosove paome

Evropl zovu taj sok »kokosovo mlijeko«, no on nije nalik na mlijeko ni po boji ni po okusu. Pravo kokosovo mlijeko pravi se od zrele jezgre, pa je pomiješano s kavom ili čajem vrlo ukusno piće. Zrela je jezgra kokosova oraha bijela, slatka teka i vanredno hranljiva, pa se njom domaći svijet ponajviše hrani. Što se ne pojede, iz tog se isceduje kokosovo ulje za domaću potrebu, ili ga izvoze u tvornice gdje se od njezga prave biljne masti i fini sapun koji se i u slanoj vodi rastapa i pjeni.

I mladi se pupovi mogu korisno upotrijebiti, jer se jednu sirovu ili kuhani kao varivo, a zovu se »paomin kupus«.

I tako ne ostanu na kokosovoj paomi nijedna čest koje čovjek ne bi upotrijebio, pa kako su čovječje potrebe u mnogim krajevima male, nađe on na kokosu sve što za život treba. Kokos hrani poji i odijeva čovjeka.

Branje kokosa

Prava je domovina kokosa u južnoj Aziji, ali se otuda proširio po vrućim obalama Amerike, Afrike i po otocima Oceana. Na otoku Ceylonu (kraj Prednje Indije) imade do 100.000 jutara šume s kokosovim stablima, pa se mnogi urođenici i doseljeni Englezi bave samo uzgojem kokosa, i kokosova im je paoma jedino bogatstvo, a uzgoj drva i preradba ploda jedino zanimanje.

Кава

Неки лијечници, који је пропутовао источне земље, стоми-
не први пут у свом путопису 1582 да је тамо нашао Турке
гдје без икаквог зазора пију некаково пиће, црно као тинту,
а вруће, да се једва поднијети може.

То је била кава.

Сто година иза тога већ се отпарају каване по Европи.
А данас је у краљевским дворцима као и у селачким коли-
бама постала кава свакидашње пиће.

Домовина је каве у Африци гдје она и данас расте. Уз
обале мора Нила протежу се готово читаве шуме дивље
каве које секу све до покрајине »Кафа« (на југу Абисиније),
по којој је кава добила своје име.

Кава је посебним начином очистиена и приређена сјемена
јестра плода трмоликог дрвета *кавова*. Средњом 15 вијека
та је била преселена из Африке у Арабију. Из Арабије пре-
несоше је Холанђани на оток Јаву гдје још и данас веома до-
бро успијева. У Бразилију у Америци, гдје се данас кававац
највише сади, пренијеше га Португизани.

Пусти ли се кававац да по вољи расте, досегне висину од
5 до 7 метара; но у плантажама (насадима) се обично кља-
штри на 2 метра висине да се боље шири и више роди плодом.

Кававац цвјета кроз цијелу годину бијелим, угодном мири-
савим цвјетом који обилно израсте на кратким стапцима у
лисним пазушцима. Цвјет се развије у зелене, касније ру-
мене плодове, који су обликом и величином налик на наше тре-
шње, само што месната боја не обавија као наша трешња ко-
штицу, већ су два зрнаца обавија у кожнаста луске. Кава роди
већ друге године, али права берба почиње тек четврте или
пете године.

Попречни годишњи принос добро узрасла и крепка др-
вета досеже по прилици $\frac{1}{4}$ килограма. Кавовцу прија толико
поднебље, али честоте врућине не воли, па стога на планта-
жама кававаца садје често банане да обране кавовац од велике
жаре и јаког вјетра. Након 12—14 година изроди се кавовац,
па се мора замијенити новом биљком. Кад боје сагоре, беру
их и носе у просторије гдје зрње у влажном стану наглажу у
кафе. Ту настаје нека врст врења, које утјече на кавову робу.
Након тога се зрње опере и суши. Такова кава долази у трго-
вину као сирови кава или кава у лусци, која се у посебним
љуштионицама очисти од лусака. Европа долази кава по-
највише из Бразилије, Западне Индије, Јаве и Цейлона.

Прна кава човјека не храни, него подражљује, јер се у
кави налази нека врста отрова »кофеин«. Кава смањује де-

хане, а повећава дјеловање срца, стога не могу многи људи
ноћу спавати, ако увече пију каву. Најбоље дјелује кава ују-
тро, јер подражљује срце које је онда мирно. Човјек постиже
каве осјећа неку угодност, бистроћу и веселе. Ако кава и не

Берба каве (лијево горе: грана, цвјет и плод кавовца)

углава глад, али опет помаже да је човјек не осјећа толико,
па да сваки напор лакше подноси, зато дају и војницима прну
каву код напорна хода. Дјеца нека се кава не даје никад за
укидање, већ једино разријеђена с много млијека.

По М. Кишпатшу

Čaj

Čaj je kitajsko narodno piće, i nema sumnje da su ga Kitajci prvi počeli piti. Kad je to bilo, ne zna se sasvim sigurno. Čajev se grm spominje u jednom kitajskom djelu već 2700 godina prije Hrista. U Kitaju rase čajem žedu, jer pitke i zdrave vode ima

Berba i preradba čaja (gore desno: grane čaja)

samo u gorskim krajevima. Kitajac ne može danas bez čaja da živi. Od carske palače do siromašne kolibe pije se čaj svaki dan. Poštovana gosta podvoriće Kitajac čajem. Čaj se pije u svako doba dana i uza svako jelo. Prodaje se u gostionicama i na puto-

vima. Kitajci ga zovu »čea« ili »čaj«, pa odatle je i naše ime »čaj«.

Iz Kitaja došao je čaj u Japan, a u 17 stoljeću prenijeli su ga Holandani u Evropu.

Grm biljke čajevca naraste, ako mu dadu da se po volji razvija, u drveće 7—10 m visoko. Ali ga obrezuju tako da se razvija u grmeljak rijetko više od 1 ili 1½ metara. List mu je nalik na list od vrbe i trnjine.

Čajevac uspijeva najbolje na masnoj i dubokoj zemlji, a treba mnogo vode i sunca. Za domaću porabu sade čajev grm kao ogradu oko polja i vrtova. Lišće se počinje brati kad je biljka u četvrti godini, i to za kišovita vremena, da ne bi grmovi zakršljali. Najbolje i najfinije lišće dobiva se s mladih grančica, zato se stare podrezuju da mlade istjeraju. Grm, koji se obrezivanjem pomladuje, može potrajati i pedeset godina. U godini se svaki grm četiri puta obere, u kišovitoj pače i pet puta tako da od jedne do druge berbe prođe četiri do pet nedjelja. Berači obru svaki dan samo toliko lišća koliko se isti dan daje pripravit, jer se svježe lišće ne da dugo čuvati.

Obrano lišće nema ni onoga okusa ni mirisa što nam se kod čaja tako mili. Jedno i drugo dobiva lišće tek prženjem i sušenjem. Dobrota i finoća čaja ovisi ponajprije o tom da li je obrano lišće mlado i sočno. Glavne dvije vrste, crni i zeleni čaj, što se u trgovini nalazi, od jedne su biljke, samo se na različit način priređuju.

U čaju su tri glavne sastavine s kojih je čovjeku omililo, a to su: mirisavo ishlapljivo ulje, tein i treslena kiselina.

Mirisavo ishlapljivo ulje daje čaju ugodan okus. Čisto ulje razdražuje većinu čovjeka, a u većoj mjeri može ga i usmrtili. Jak čaj u velikoj množini razdražuje čovjeka, tiera mu san, čini glavnu teškom, a može prouzrokovati i nesvjesticu.

Tein je neke vrste otrov, a ima ga u čaju i do 3 postotka. Što je čaj prostiji, to više ima teina. Tein mu ne daje nikakva mirisa, nego samo gorak tek. U maloj mjeri uzbuđuje čovjeka, u većoj mjeri može mu jako škoditi.

Treslena kiselina je ista u čaju kao i u hrastovoj kori i u crnom vinu (tanin). Što se čaj duže kuha, to se više kiseline rastopi, a piće dobiva opor okus.

Po M. Kišpačicu

Amerika

I.

Od svih je kopna Amerika najduža. Svojim tijelom dopire od sjevernoga ledenog do blizu mede južnoga ledenog pojasa. Negdje u sredini suzila se posve, zato je ljudi i dijele u Sjevernu i Južnu. Sjeverna i Južna Amerika i svojim su gorama i trouglastim oblikom svojim vrlo nalik jedna na drugu. Odvakađa su bile

medusobno čvrsto vezane, ali su ih sada nastavili jednu od druge ispravljajući između njih Panamski Prokop kroz koji Atlantski i Pacifik daju jedan drugomu ruku.

Kao stari svijet, tako ima i ona svoj visoki gorski pojas koji ide od sjevera k jugu preko cijeloga kopna. Sjeveroamerički taj pojas zove se Kordiljere, a Južnoamerički Ande. Ande nadmašuje svojom visinom jedino Azijina Himalaja. Najviši vrhunac Anda Akonkagua (7040 m) ujedno je najviša točka Amerike. Taj se gorski pojas posve primakao Pacifiku i pravi prema njemu kao neku ogradu, a u Atlantik preko nedogledna nizozemlja šalje sve svoje velike rijeke: Misissipi, koji je najduža rijeka na zemlji, Orinoko, Amazon, (obijem vode i opsegom svoja potječa prva rijeka na Zemlji) i rijeku La Platu.

II.

Otkad ju je otkrio smjeli Genovljanin Kristof Kolombo, s temelja se promijenile njene prilike. Po njemim je šumama i vodama prije lovio samo Indijanac, a sada dolaze oamo i bijeli ljudi. Španjolci i Portugalci osvojše Mehiko i Južnu Ameriku, a Englezi Sjevernu Ameriku.

Iz Evrope je dobila konja, ovcu i goveče, a od bilja žito, pamučku, slatkorovac i kavu, a ona joj je za uzvrat darovala krumpir, kukuruz, kinovasci duhan.

III.

Ameriku zovu »republiko korno.«

Najveća je republika Savezne države ili Unija u Sjevernoj Americi. Unija je jedna od najbogatijih vlasti uopće. Njezin New-York (Nju Jork) je najveći grad na Zemlji.

Uniji je na jugu Mehiko s glavnim gradom istoga imena.

U južnoj su Americi najznamenitije republike Argentina, Brazil i Čile. Iz prve se izvodi takozvano argentinsko meso. Glavni grad Argentine: Buenos Aires najveći je grad Južne Amerike.

Po Nazorovoj Stanci

Њујорк

Ako se ikoli grad na kутли zemaljskoj може назвати »свијет у свијету«, вриједи то за Њујорк који је са својих девет милијуна становника чудовиште нашега вијека.

Њујорк је без сумње једини град на свијету у којему је више Тагијана него у Риму, више Ираца него у Дублину, више Нјемаца него у Хамбургу, не мање Руса него у Ленинграду, и свих других народности људскога племена на десетке и стотине хиљада.

Руси, Нјемци, Тагијани, Французи, Грци, Енглези, Турци, Кинези, Африканци, Мајари, Пољаци, Чеси, Словаци, Југословени — и токо би набројали све народности свих пет континената које у том модерном Бабијону имају насеља, докове, цркве, школе, новине, удружења, забавишта итд.

У 24 сата никада не прође 5 минута, а да у град не стигне по који путнички воз са свих страна Сједињених држава. Дан на дан долази у Њујорк преко 350.000 странаца, што жељезницима, што паробродима и аутомобилима, те око 220 жељезничких возова хране, а у луку долази дневно по 100 до 120 прекоокеанских пароброда. У Њујорку је више миља телефонске жице него у свим европским великим градовима заједно, и више електричног оглашавања него у цијелој Европи.

Кад се изгради нови небодер, одмах 15.000 људи нађе у њему своје послове просторије. Увечер се тај људски мравинак испразни, и људи хрле својим кућама на свим могућим прометним средствима која стоје на располагању.

Ни у једном другом граду на свијету не станује толико људи тако далеко од својег поста као у Њујорку. Посљедица тога је невјеројатно велик промет подземним жељезницима, трамвајима, аутобусима, а осим тога клопоначе и зврња градом око 360.000 аутомобилских и других кола. Томе треба додати промет од хиљаде људи, жена и дјеце који ради различитих послова прешаће улицама, да можда замислити праву слику постојећег њујоршког промета.

Да се тих девет милијуна људи опскрбе храном, потребно је довести у Њујорк голему количину живека. Њујорк мора да добије сваке седмице 2.160 жељезничких вагона жита и брашна, 2.000 жељезничких возова млијека, 1.636 возова воћа и поврћа, 1.168 возова меса, заглазног и живог. Замислите жељезнички воз са живеком који би био 76 миља и који би вукао 200 локомотива. То је што Њујорк треба сваке седмице за своју прехрану.

Јавно школство стоји у Њујорку на веома високом степenu. Свако дијете мора полатити у школу до своје четрнаесте године. Како их се мало даде на даљњу науку, јавне школе су тако уређене, да пружају довољно прилика за учење различитих занимања. Основне школе полази око 1.200.000 дјете у хиљаде школских зграда.

На темељу речених података можете замислити големост хотела, мноштво гостионица, трговина, банака и уреда те голем број других потроштина које девет милијуна пуцанства тога града држе у редовитој колотечини свјетлањег живота.

У том ненадмашном и толиком граду нема часа да се неко не роди, ожени, убије, умре итд., али то су врло познате ствари за Њујорк који дан и ноћ врви, клопоначе и зврња прометом, трговинном, златом, доларима, из дана у дан, из године у годину растући, сиротињи и богатији.

Толіко тровіне, промета, новца, богатства и раскоши нема нигде на свијету колико у Њујорку, али нема нигде на свијету ни толико сиромаштва, толико црне биједе и очаја колико у том чудовишту двадесетог вијека што га прозваше Њујорк.

Душе нема. Долар је његово срце, а рад и напор његова животна крв.

По «Радишис»

Остајте овдје! . . .

Остајте овдје! . . . Сунце туђег неба
Неће вас гријат' ко што ово грије;
Грки су тамо загогаји хлеба
Гдје свога нема и дје брата није.
Од своје мајке ко ће наћи бољу?!
А мајка ваша земља вам је ова;
Ваците поглед по кршу и пољу,
Свуда су пробаља ваших предајекова.

За ову земљу они бјежу диви,
Узори свјетли што је бранит знаше,
У овој земљи останите и ви
И за њу дајте врего крви ваше.

Ко пуста грана кад јесенја крила
Тргну јој лишће и покосе ледом,
Без вас би мајка домовина била,
А мајка плаче за својим чедом.
Не дајте сузи да јој с ока лети;
Врат'те се нојзи у наручја света,
Живите зато да можете мрјети
На њеном пољу гдје вас слава срета!

Овдје вас свако познаје и воли,
А тамо нико познати вас неће;
Бољи су своји и кршеви голи
Но цвјетна поља куд се туђин креће.
Овдје вам свако братски руку стегне,
У туђем свјету за вас пегини цвјета;
За ове крши све вас, све вас веже;
Име и језик, братство и крв света.
Остајте овдје! . . . Сунце туђег неба
Неће вас гријат, ко што оно грије;
Грки су тамо загогаји хлеба
Гдје свога нема и дје брата није.

Алекса Шантић

Некадашња ловишта Индијанаса

У Синсинатију (Cincinnati) укресмо се на брод који нас је након дводневне војзне по рјечи Охају (Охију) довео до мјеста гдје та рјјека утиче у рјјеку Мисисипи (= велика рјјека).

Рјјека Мисисипи је са својим притоком Мисури најдужа рјјека на свијету (6600 km), гађајући од пјезина извога и кршвита горју Кордљера до ушћа у Мехићи Залив, а што се тиче мношине воде, надмањује је једино Амазона, рјјека у Јужној Америци.

Порјеђе Мисисипија је ванредно плодовито те је неписрив извор богатства, по кад та оријашка рјјека у прољеће набуја, тада све

Индијанци се спремају у лов

поплави и разлије се као језеро по заштитним пољима и непрегледним травницама. Снажна шивозамазана водена маса ваља се и учини непрецијенљиве штете на пољима, потопи много стоке, а знаде поплавити градове и насеља која леже и подалје од обала и тиме поћинити страћна опустошења. Вода повлачи са собом из далеких праћума читаву стабљу која након ишћа рјјеке у Мехићи Затон топла морска струја односи чак до обала отока Исlands на далеком сјеверу. Исlandам то дрво хватају, те им врло добро долази, јер Исland оскудијева на дрву.

Воzeћи се низ Мисисипи опазисмо уз обале рјјеке мања насеља. То су фарме, омања појединачка насеља ратара, иза којих се простиру непрегледни травници названи «прегјес». Једноличност тих бесконачних травника прекрдају твитамо разбасане оманје шумице или, боље рекавши, шкупине дрвећа.

Nekad su prerije bile trkatišta milijunskih stada velikih američkih bizona. Bizon je divlje govedo, veće od našeg bivola, s velikom glavom, povinutim rogovima i dugom kudravom dlakom oko vrata i prsiju.

Tu su bila lovišta urođenika, američkih Indijanaca, po kojima su oni podizali svoje šatore, t. zv. *vigvame*, od govede kože, koji su imali oblik čunja. Ovdje su oni provodili svoj život kao ratari, voćari ili kao lovci na divljač i ribe, oboružani lukom i strijelcom, nožem i siekicom na dugom držalu, t. z. tomahavkom. Različita plemena Indijanaca premještala su se i selila s jednog mjesta na drugo gdje je bilo bolje paše i više divljači. Usporos čestih ratova, di-

Unutrašnjost indijanskog šatora (*vigvama*)

vlaštva, osvetljivosti i okrutnosti, koja je vladala između pojedinih plemena, bio je to plemenit narod.

Indijanci su srčani, lukavi, pronicavi, čestiti i pouzdani. Nevjeru su smatrali oduvijek za najružniji grijeh, a gostoljubivost kao osobitu krepost. Strah, poniznost, kukavičluk i plač nije pravi Indijanac smio poznavati, a ponosno izdržati nevolju i boli bez tužbe, jauka i plača, bila im je općenita odlika.

Danas su stada bizona od doseljenika skoro sasvim dotučena i istrijebljena, a Indijance, koji je bilo po svim krajevima Amerike, potisnuli su bijeli ljudi dalje k zapadu daleko u planinske krajeve gdje im je život bivao sve teži. Zbog ratova, bolesti, gladi, pića i drugih poroka, koje su poprimili od bijelih ljudi, izumrli su mnoga indijanska plemena potpunoma. Danas su od vlade Sjedinjenih sjevernoameričkih država određene velike površine zemljišta za pre-

bivališta Indijanaca gdje bijeli ljudi nemaju prava da se naseljavaju. Ali imade ih ponešto gotovo po svim krajevima Sjeverne Amerike i po unutrašnjosti južne Amerike.

Tu žive Indijanci ponajviše u malim selima i omanjim gradovima kao ratari, stočari i obrtnici. Tek mali dio od njih prebiva još u svojim šatorima i živi onakovim životom kakovim su živjeli prije dolaska bijelaca u Ameriku.

Još danas imade svako naselje Indijanaca svoja poglavara iz kojeg odličnog plemena koji se brine za red u svojem selu i pre suduje samostalno svojim ljudima u manjim prestupcima. U tim naseljima pohađaju djeca školu i spremaju se za život, ali ih roditelji ipak uče jahanju, lovnu, ribolovu, bojnim igrama i upućuju ih u stare običaje.

Između sebe nazivaju se još uvijek svojim starim imenima kao: »oko sokolovo«, crni bizon«, »modri cvijet«, »bijeli orao« itd. Mnogi od njih imaju dužu kosu u pletenicama, a čelo ukraštaju šarenim perjem, nose kožno odijelo i šareni ogrtač, ali su mnogi prihvatili nošnju i običaje »bijelog brata« od kojega se razlikuju samo po bakrenastoj boji kože.

Tako se polako gube sve osebnosti, običaji i navike američkih urođenika, a nekadašnja lovišta — prostrane prerije — suzaju se sve na manje, jer su veliki prostori uz pomoć umjetnog natapanja i mnogo gospodarenja pretvoreni u žitorna polja, kukuruzišta i nasade pamuka, duhana i drugoga korisnog bilja.

Duhan

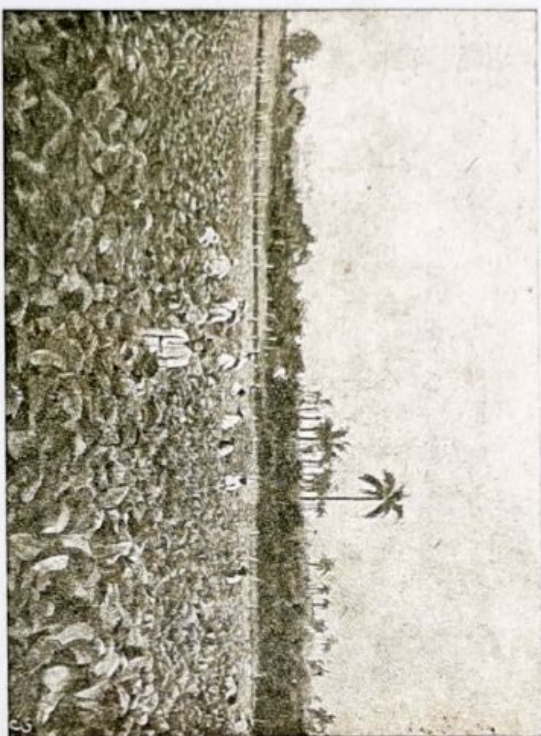
Jednom se stručak duhana ispradio da govori pa stao sam o sebi ovako pričati:

— Amerikanac sam rodom; divlja sam šumska biljka. Prirodopisci tvrde da sam rođak smrdljivog kužnjaka i otrovne bunike; neka bude kako oni kažu, ali rod mi je i korisni krumpir.

Iz pustoši me presadiše u najbolje, duboko prokrčene i nagnojene zemlje i odgojiše me u više vrsta. Kada mi je biljka dozorila, pobraše joj vrške i mene — onda malo sjeme — spremiše na suho mjesto. Netom me posijahu u vlažnu zemlju, oživjeh, proklijah i počeh rasti. Sada me svaki Božji dan ljudska pomija prati, marljivije nego pšenicu kojom se čovjek hrani, ili pamuk kojim se odijeva. Nemaju ljudi velika truda dok mene odgoje, ali dosta radnje, zanoveti i dangube. Okopavaju me, čiste, zaljevaju i bržno čuvaju da me gusjenice ne obrste, a crvi da mi žilica ne izgrizu; čuvaju me slanom da me mraz ne opari... Svako blago i obilje za života uživam, a poslije smrti dočekam svaku muku.

Kada mi se pokažu po zelenom lišću žute pjege, tada počinju za me ljudi jadi. Ponajprije mi otkidaju najdonje lišće koje prije

požuti, a kasnije postepeno gornje. Otkinuto mi lišće probadaju iglom i vješaју o konce; tko u hlad, tko na sunce, dok požuti. Kada zajuži, ja smekšam; skidaju me s konaca, prebriu me, rastеžu me, ravnaју, slažu na sporiče i tvrdo me vežu, da mi rebra škripe. Zatim moram u tvornicu da me opet prebriu i razbriu po boji i jakosti. Vlaže me, stiskaju, da mi sok iscijede, te me poje suprotom, novim otrovom, kao da nijesam dosta po sebi otrovan. Gdjekad mi daju i naročite mirise. Tatu me i melju za šmrkanje i režu me na tanje i deblje, na sitno i krupno. Zaviju me u cigare; motaju u smotke, zbiju u kutije, Ganjaju me od nemila do nedraga, po mogu i

Nasadi duhana na otoku Kubi

korpiu; gaspačavaju me po gradovima, varošima i selima dok me ne posmrću ili ne izgore te me bace na smetište. Godišnje me proizvedu na neko 1.270 milijuna kilograma, ili toliko, da bi me jedva moglo prenijeti sto hiljada željezničkih vagona.

Bogat i siromah, mudrac i budala troše više za mene nego za kruh što pojedu. Niti je u meni slasti ni masti, ni hrane ni lijeke, ali što sam žešći i otrovniji, skuplje me čovjek plaća. U mom se listu nalazi otrov, t. z. nikotin, koji je toliko jak, da je samo karjica toga otrova dovoljna da otruje psa. Šmrkaš li me, žvačeš li me ili mi dim srčeš, svakako ti hudi.

Slabim ti pamćenje, mrsim misli, mlitavim tijelo, blijedim rumenilo; zlovoljim te i uzrujavam. Slabim ti vid, ogorčavam i sušim usta, držim usne i jezik, crnim zube, uspaljujem dušnik, dražim pluća, uzrokujem kašalj...

Čekaj, nijesam još svršio! Kvarim ti želudac, uznemirujem crijeva, oduziman slast jela i sna; kužim uzduh, hranu i odijelo.

Mene ljudi mrtva miče, a ja njih žive. Ja podnosim muke za nevolju, jer im ne mogu izbjeći, a ljudi hotimice srću u propast koju im ja iz osвете spravljam.*

Из Назорова Стамбе

Памук

У данашњој свјетској трговини памук је прва и најгласнија роба, па нема биљевног производа који би толико засијео у свеопшн промет и живот као памук.

У топлим су крајевима непрегледне пољане засађене биљком памучиком од које се добива памук. Милијуни људи заснују у тојем памучике свој свакидневни крух, а то тово половица трговачких бродова, што крстаре свјетским морима, бави се превозењем памука. У многим земљама раде небројене творнице у којима милијуни људи предењем, ткањем и бојдисањем памучне robe наглазе поштену заслугу. Памук је дигло многе градиће те је од њих учинио велике и богате градове. Памучна роба одијева већину људи на свијету, па вуна, свила, лан и конопље заједно заостају потребом и коришћу далеко иза памука. Биљку памучику, од које се добива памук, познавали су људи још прије Христовог рођења. Домовина памука су јужни крајеви Азије одакле су временом ту корисну биљку пренијели у све топлоте крајеве гдје може успијевати, али је понајвише гоје у Индији и Америци.

Памучника има више врста. У топлијим крајевима живи неколико година. Из цвјетова се развију плодови у облику јајоликих тоболаца који су велики као орах. Сваки је тоболац пун ситнога сјемена, а свака је сјеменка обавита вуномом, и та је вуница оно што зовемо памуком. Кад плод дозрије, вуница се на сјемену растегне, а од тога тоболац пуца и памук се сад провирује из плода. Код неких врста памучника је тај памук бијел, код других жут.

Кипша смета памучник само онда кад се стану плодови отварати, јер од влаге памук цвјесниви и трухне, па може цијела берба пропасти. У топлим крајевима имаду у години по двије бербе.

Кад се памучне главнице отворе, беру се руком и суше, а затим се у посебним справама одијели сјемене од памука. Сјемене је уљено то не смије остати дуље с памуком, јер би се памук покварио. Очишћен се памук добро стисне, веже у свезке и

пашале у трговину под именом сирови памук." Из сирове се пашале у трговину изврђује памучна преџа тако да се у стројевима претвори у бухавне тракове различите дебљине које називљамо в а т о м. Та се вата у посебним стројевима изврђује у врло фини и нежну копрену и копачно у прету. Из памучне се пређе праве различита ткања у свим могућим облицима, финоћама и бојама.

Брање памука

По М. Кипшатићу

Među brojnim potrebama čovječijim zauzima slador ili šećer veoma važno mjesto kao pridodatak hrani i piću. Čovjek se danas tako priučio na šećer, da mu se čini kao da mu ne bi ni život bio tako ugodan, kad bi mu ponestalo šećera. A ipak su prošla stoljeća i stoljeća da u Evropi nijesu ljudi poznavali šećera, već su hranu i pice zaslađivali samo medom.

Na polju šećerne trske

Početakom 12. stoljeća donijehše Arabi šećernu trsku u južne krajeve Evrope gdje se veoma raširila. Nakon otkrića Amerike presadnena je šećerna trska po svim krajevima tople Amerike gdje je, može se reći, našla svoju drugu domovinu (Kuba).

Secerna je trska vrlo nalik na našu domaću trsku. Izraste u visinu do 4 m, a stablička joj je 5 do 6 cm debela i ispunjena mekom srčikom. Lišće je usko i znade biti do 1½ m dugačko. To je višegodišnja biljka, pa joj iz korijena izbi-

aju stabljike kroz više godina. Stabljika ima najviše sladora u srčiki, a u lišću ga uopće nema. U stabljici imade, osim sladora, i drugih hranljivih tvari, pa je trska radnicima za vrijeme rezanja i berbe glavna hrana.

Trska se reže kad sazori, i to tako da joj vrške i lišće odstrane, a stabalca vežu u snopove i odvoze u posebne preše gdje se iz njih iscjeđuje sok. Taj se sok zove trskina šira. Trskina se šira miješa s gasehim vapnom i grije to se time pročišćava od nepotrebnih sastojaka. Pročišćeni slatki gusti sok dolazi u kotlove i tu se grije tako dugo dok se šećer, koji je neugledne žućkastomede boje, rastapa so u vodi, procjeđuje, ispari i stavlja u kalupe. U kalupu se šećer konačno posve skrutne i zadobije oblik šljastih glava koje zamataju u hartiju i šalju u trgovinu. Kockasti se šećer pravi isto tako, samo se stavlja u plosnate kalupe i poslije pili i reže u kocke.)*

Po M. Krišpatiču

Kroz prašume rijeke Amazone

Između gorskih lanaca Anda, koji se svojim vrhovima gube u nebeskom plavetnilu, protječe prema istoku sa svojim brojnim pritocima Amazona, po množini vode najveća rijeka na Zemlji. Da voda stigne od podnožja Anda do ušća u Atlantski Ocean, trebaju talasi oko dva mjeseca i prevale put od 5500 km.

U porječju Amazone, a naročito u području između nekoliko velikih južnih pritoka, nalazi se od pamtijeka silna prašuma u svom prekrasnom zelenilu i zauzima prostor skoro koliko cijela Evropa.

Uslijed topline, koja gotovo kroz čitavu godinu ostaje nepromijenjena (preko 30° C), i vlažnog uzduha, razvilo se ovdje bujno raslinstvo. Tu sve vrije i vrvi, a sočna zemlja kuha i kipi od životne snage. Bezbroj različitog drveća izdiže se i spleće svoje krošnje visoko nad zemljom i ne propušta trakovima sunca u unutrašnjost šume. U šumi vlada stoga podjednako neki tajanstveni polumrak. Gotovo ni jedno drvo nije slično drugomu ni po obliku rasta i krošnje, ni po boji kore, lista, cvijeta i ploda. Između svijetlo zelenog, zagazito zelenog, žutog i crvenog lišća ističu se grimizno crveni, modri i smeđi plodovi. Ovdje stoje paome u rajskome miru. Uz visoka stabla lovoričke, kojima se krošnje izdižu poput crkvenog ga svoda, raste gusti grm bambusove trstike, a malo podalje ističe

*) Sladora imade i u nekim drugim biljkama, tako u soku javora, stabljici kukuruza i u korijenu sladorne biljve (šećerne repe). Sladorna biljva uspijeva gotovo po svim krajevima Evrope, pa je u mnogim zemljama roje i proizvode iz nje šećer. Bliivu izrežu u sitne komadiće iz kojih se pomoću vrhuće vode izvlači slatki sok. Iz dobivenog se soka pravi šećer isto tako kao iz trske šire, a kruti ostaci bilve upotrijebje se kao hrana stocli i svinjama.

se kaučukovac svjetlinom svoga debela i svojim svijetlo zelenim lišćem. Iz njeza curi sok, bijel poput mlijeka, od kojega se dobiva najbolja guma što je svijet poznaje. Kraj kaučukovca izrastao je američki cedar, a do njeza kakaovac ili pak vaniljevo drvo.

Prostor između snažnih stabala isprepleten je različitim povijunama i gustim biljkama tako da čovjek može sebi samo sjeckom u ruci prokčiti put. I kao da zemlja ne pruža dovoljno mjesta biljkama, niču i rastu bezbrojne biljke nametnice po stablima i granama šumskih gorostasa. Različite biljke penjačice i povijuše ispreplele su svoje stabljike i loze između šumskog drveća kao ukrasne lance, vrvce i mreže posute lišćem i cvjetovima u svim oblicima i bojama.

Kako je bujno i šareno biljno carstvo, tako tu vlada obilje i velika različitost životinja koje živi po prašumi.

Poslije izlaza sunca počinje život u prašumi. Veliki majmuni uspinju se do vrha krošnje da se na zrakama jutarnjeg sunca ugriju. Srne i jeleni polaze do obala rijeke da piju vodu. Nebrojena jata šarenih papiga, koja se zadržavaju na rubu šume, na granici između države sunca i sjene, bude se i kriješćeci traže slatke plodove na stablima i grmlju. Mnoštvo pataka i drugih ptica plivačica i močvarica tapka po kaljužama i močvarama da nađu obilni i masni zajuttrak. Mravar, neka čudna životinja duga rila i ljepljiva jezika, obilazi mravinjake i stanove termita, te plazeći jezikom hvata te kukce i guta ih kao najsjađe poslastice. Tako to iznutra sve buji, buji, leprša, trči i skače.

U podne, kad sunce baca svoje žarke zrake okomito na zemlju, umiri se gotovo sve, jer mnoge životinje, nahnane i site, padnu u san. Ptice se stisnu u hladovinu, majmuni se objese repom o granu te lijeno vise i driemaju, a mnogi preživaci preživaju svoj ručak.

Drugim stanovnicima počinje sad tek dnevni posao. Kukci i leptiri u svim bojama i divnom šarenilu leprše unaokolo. Drazeni kolibri, ti patuljci iz pitčjeg carstva — dugi po 3½ cm, a teški nekoliko grama — prelijeću uzduhom strelovitom brzinom od cvijeta do cvijeta, guraju svoje dugačke i kao šilo tanke kljunove u nj te drugim jezikom obiluju slatki sok iz cvjetnih čaški. Krokodili se izvlače tromo iz mulja i polaze na riječne pješčane prundove da se sunčaju, za njima se povode kornjače i gušteri, a šarene zmije provlače se gotovo nečujno kroz travu.

Tek što je podne prošlo, sakupljaju se po obzorju gusti oblaci i sakriju sunce. Uto nastane u šumi nepodnošljiva sparina. Iznenadno se pojavi vjetar. Dva, tri puta zabijene, grom zatutnji i već stanu padati rijetke kaplje kiše. Oluja se razvija sve žešća, a silan vjetar zviždi, buji i buči kroz granje, da je sva šuma ispunjena strahovitim bukom, treskom i lomlavom. Silna kiša zapljuje i pojača strahotu i urnebes. Svi se stanovnici prašume uplaše i traže zaklon na ma gdje. Majmuni ciče i urliču od straha, usplahirene ptice i šiš-

miši zavuku se u gnijezda i duplja, bezbrojni leptiri, kukci i bube sakrivaju se ispod velikog lišća, kud kiša ne dospijeva. Velike životinje zavuku se u najveći gustiš i stisnute uz tlo čekaju svršetak oluje.

No kakogod je nevijsme naglo nastupilo, tako se brzo i svršilo. Naskoro se razvedri i za čas se sve vraća u predšnje stanje. Sve zuji i ječi kao i malo prije, samo pojačano kreketom žaba koje je kiša probudila.

Nakon zalaza sunca, koji u krajevima oko ekvatora rano nastupa (dan je ovdje kroz cijelu godinu jednako dug kao i noć), zavlada u prašumi opet duboka tišina i traje sve do ponoći.

To je doba kad divlja mačka, krovodni jaguar i druga zverjad polaze u lov. Iz šupljeg stabla izlazi žutosmedni američki medvjed da potraži koju pticu, pitčija jaja ili manjeg sisavca. Rika i krika zvieradi probudi ptice, majmune i druge sisavce i sad nastane silan strah, vrisak, vika, kreštanje i cviljenje, muka i borba na život i smrt u dubokoj tamnoj noći. No ni to ne traje dugo, jer su lovci ugrabili plijen i odvucli ga do svoja loga.

Napokon se sve smiri, i duboki mir zavlada u prašumi dok jutarli sunčani traci ne probude prašumu na novi život.

Po Soen Hedinn

Ljama

Što je sjevernjaku sob, narodima oko pustinja i stepa deva, a stanovnicima umjerenog pojasa goveče i konj, to je stanovnicima oko Anda, visokih planina Južne Amerike, ljama.

Velika je kao naš jelen. Kako je planinska životinja kao ovca i koza, dobro se vere i penje po strminama. Nema rogova kao naša koza, a niti grbe kao deva. Glava joj je nalik na kozju glavu, tek su joj uši dulje. Tijelo joj je obraslo debelom, oduljom i čupavom dlakom. Živi po planinama kao divlja, ali je čovjek u onim krajevima drži i kao domaću životinju. Ona mu služi kao tegleća stoka, a osim toga dobiva od nje mlijeko, vunu, meso i kožu.

U visokim krajevima južnoameričke države Peru vide se velika stada ljama kako polaze na planinsku pašu bez paštira i čuvara, a uvečer se same vraćaju natrag u tor svoja gospodara. Mirna i tihla je to životinja koja je uz dobar postupak veoma privržena svome gospodaru.

Terete do 50 kg prenosi preko neprohodnih planina veoma vješto i sigurno pa znade prevalliti dnevno 10 do 20 km opasnog i napornog puta kojim ne bi ni jedna druga domaća životinja prošla. Čitave karavane od nekoliko stotina

ljama prenose različitu robu preko planinskih visova i sedla isto kako i deva preko pustinskih predjela. Malo planinske paše i dobar postupak sva je nagrada toj životinji za njen trud.

Čovjeku, koji je s njom surov i okrutan, znade ljama prkositi i biti veoma trdoglava. Neko vrijeme podnosi sve muke, ali kad se razljuti, počne bijesno zamahivati glavom i kraj toga izbacuje i prska iz ustiju silnu na neprijatelja.

Llama

Zanimljivo je da se ona tako brani od svakog napadača, bio to čovjek ili životinja. Njena silina, s kojom izbacuje i neproživakanu hranu, zaudara vrlo neugodno, pa joj se svatko uklanja i boji njena bijesna i napadaja.

Ljama su ljudi pokušali uzgajati u nizinskim krajevima da im tamo služi kao domaća životinja, ali ona ne podnosi blagog podneblja te propada i uigne svagdje, ako je dalje od svog planinskog kraja.

Australija i Oceanija

Australiju nazivamo »Najnoviji Svijet«, jer je otkrivena zapravo tek 1776. Ona je najmanje između pet kopna. Leži južno od ekvatora. Podneblje je vruće i suho, te je najzdravije na svijetu. Unutrašnjost je suha i bezvodna. Ona je najviše ravna, samo prema jugo-istoku ima nešto

viših gora. U sredini se kontinenta pruža silna pješćana pu-
stinja s brojnim slanim močvarama. Prema obalama šire se
neizmjeri pašnjaci. Rijeka imađe najmanje od svih pet dje-
lova svijeta.

Evropski su naseljenici Englezi (preko 95%), Ircl, Ni-
jemci, a ima ponešto Malajaca, Kineza i Japanaca. Stanov-
nici su pretežno protestantske vjere (tri četvrtine).

Ima još nešto crnačkih starosjediaca, ali oni iščezavaju.
Australija s Oceanijom je po svojoj površini nešto manja
od Evrope (devet desetina), a naseljenost joj je pedeset puta
slabija.

Šest australskih država se udružilo god. 1901 u Uniju,
kojoj je na čelu od engleskoga kralja imenovani guverner.
Svaka država imađe svoj sabor. Sjedište je vlade i središnjeg
sabora u Melbnu (Melbournu). Australijska je Unija vrlo
napredna država. Matice su Uniji države Novi Južni Vels
(Wales) i Viktorija. Najveći su gradovi Sidni (Sidney) sa 1
milijun stanovnika i Melbnu sa 886.000 stanovnika. Ostale
česti Australije i Oceanija pripadaju Nizozemskoj, Francu-
skoj, Američkim sjedinjenim državama i Japanu.

Množina otoka i otočića, koji su razasuti po Tihom Oce-
anu, čine Oceaniju. Oceaniju sačinjavaju četiri skupine: Nju-
silend (New-Zealand), Melanezija, Mikronezija i Polinezija.
Na tom je otočju najvažniji lučki grad Honolulu (83.000 sta-
novnika).

Australija je stočarska zemlja i obiluje osobito ovcama,
pa su stoga stočarski proizvodi glavno vrelo prihoda ta-
mošnjih stanovnika. Gajitelji ovaca uzimlju za pašnjake ve-
like površine zemlje u zakup od vlade, često po više tisuća
km², za veoma nisku zakupninu. Na tom prostranom zemlji-
štu znadu pojedini vlasnici gojiti po više tisuća ovaca
(200.000 do 300.000 komada). Kako je narodno bogatstvo Bra-
zilije u kavi, Kanade u pšenici, Južne Afrike u zlatu, tako je
ono Australije u vuni.

I rudnim blagom obiluje Australija. Ona je druga ze-
mlja zlata u svijetu. Najbogatiji su rudnici zlata u Novom
Južnom Velsu. Pored zlata nalazi se mnogo srebra, olova,
željeza, kositra, bakra i dr. Tvorničarstvo i industrija su u
razviku, ali lijepo napreduju, a osobito industrija stočarskih
proizvoda.

U Oceaniji zauzima stočarstvo prvo mjesto u gospodar-
stvu, ali i ratarstvo se dobro razvija.

Središta za spoljašnji promet i trgovinu su Sidni i
Melbnu. Izravne parobrodarske linije vežu Australiju s
Evropom preko Sueza (Brindisi-Sidni 29 dana) a u novije

je doba jedan dio prometa krenuo kroz Panamski Kanal. Spo-
ljašnja trgovina obuhvata u izvozu najviše stočarske proiz-
vode, i to: vunu, kožu, meso i mesne konzerve, maslac, loj,
zlatu, bakar, cink, olovo, pšenicu, tvrdo drvo, kokosovo ulje,
voće itd. Uvozni su predmeti svi mogući fabrikati, naro-
čito metalna roba, odjevni predmeti, mekano drvo, ulje, čaj,
spirrit i drugo.

Život u moru

I.

Morska je voda puna života. Milijuni i milijuni životi-
njica svake ruke šire se po neizmjerim morskim prostorima.
Eto maloga pužića, kako se uhvatio za rep orijskome kitu,
eto čudnoga dupina, kako se po sivozelenim valovima igra
bacaajući se na hvatove visoko. — Ondje se podiglo nad povr-
šinu čitavo jato morskih lastavica, a za njima se otisnuo
grabežljivi morski pas. Uz obalu opaziš lako sivu rako-
vicu kako čudnovato postrance plazi, a po tome poznaješ da
je rodaka našemu raku koji natraške ide. Veliki se morski
raci od tri četvrt metra dužine kočē među obim paucima i
ježevima, morske se zvijezde lagano vuku po dnu, a nad
njima niže se prekrasni providni, ljubičastim rubom okru-
ženi morski klobuk.

Bezbrojne školjke prerazičitog oblika našle su stan u
mornu, a između njih se ističe prava bisernica, koja
krije u tamnim dubinama svoje blago ljudskim očima.

Ta školjka živi na dnu mora, ponajviše po Indijskom i
Atlanskom Oceanu, prirasla za pećine. Njezine su ljušture
čvrste, teške, debele i povelike, boje su zelenkastomede; na
vanjskoj površini hrapave, a unutra lijepo sjajne. Ta živo-
tinjica izlucuje iz sluzava tijela (plašta) neki gusti sok koji
prione za unutarnju površinu ljušture i tamo otvrdne.

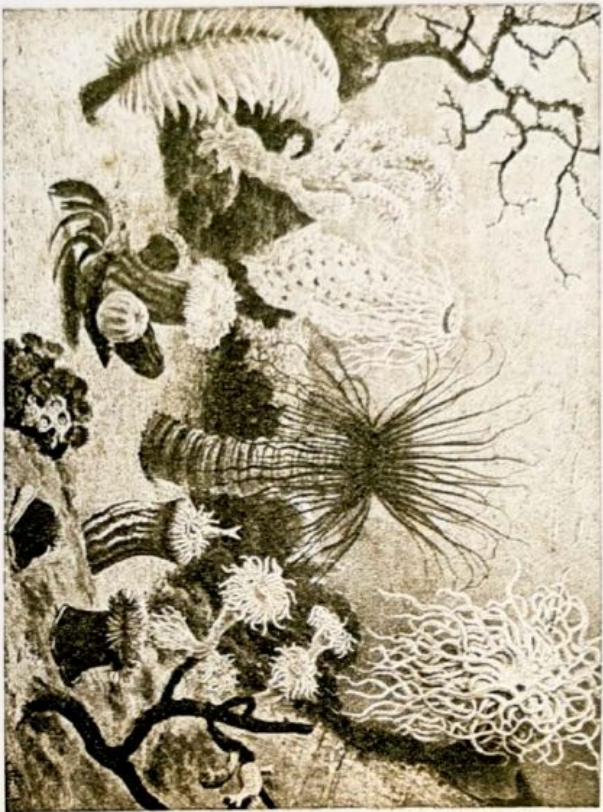
Dešava se često, da neko tude tijelo, na pr. zrnece pi-
jeska, ličinka nekih ribljih nametnika ili crva, dođe između
školjke i plašta. Poradi neprekidnoga draženja izlucuje
plašt oko takovoga zrnca sok, pa time nastaju okrugla tje-
lešca, tj. biserna zrnca: sad veća, sad manja. Ljudi rone u
more, često dosta duboko, i trgaју bisernice s pećina (sti-
jena). Na kopnu svaku otvore pa traže ta biserna zrna. U
premnogima nema niti zrnca, u mnogima nadu i po više njih.
Što su zrnašca veća, to su skuplja. Biser je bijel kao mlijeko,
lijepa je sjaja, te ga ne treba brusiti i gladiati kao ostalo
drugo kamenje. Za biser su znali i najstariji narodi prije
više tisuća godina. Ima i slatkododnih školjka u kojima je

bisera; ali se taj ne cijeni kao onaj morske bisernice. Unutrašnji je sloj školjke prave bisernice stajan i gladak te se lijepo preljeva, a zovemo ga sedef. Sedef izrezuju i prave od njega ukrase, nakite, puceta i druge sitnice.

II.

Na južnom ekvatorskom moru zidaju svoje silne stanove koralji, ti najbolji graditelji svega oceana.

Koralji su malene životinje, mekana tijela bez ikakvih kostiju, tek na donjem dijelu tijela imaju tvrd vapnenog kostur kojim prirastu za dno mora. Od toga se vapnenog ko-

Koralji i vlasulje na morskom dnu

stura diže oko života vapneni nasip koji obuhvata donji dio njezina mekana tijela. Koralji žive u velikim zadrugama, pa od njihovih vapnenih dijelova nastaju kašto u moru dugački i veliki koraljni grebeni koji se izdižu sve do morske površine. Kroz vjekove nastaju od tih grebena otočići na koje morske struje i ptice donose sjemenke bilja, pa tako napokon od pustog koraljnog grebena postaju usred oceana otoci.

U moru se nalazi i crveni koralj, koji ima vapnenasti kostur u obliku malog stabalca lijepe crvene boje. Od crvenog se koralja prave derdani, narukvice, različiti ukrasi itd.

Uza svu silu životinja naći ćeš u dubinama morskim čitav vrt neobičnih bilja koje je slično ponajviše dugim tahnim vrvecama. Jednim imenom zovemo sve morsko bilje algama. Ima na morskoj pučini nared oceana kojekakva bilja što pliva na površini morskoj. Te je morske livade prvi upoznao Krištof Kolumbo, obretnik Amerike. Mislili su jedni »sargaso«. Tek se u naše vrijeme pokazalo, da su te morske livade nakrcano bilje što su struje odasvud sa sobom donijele i nakrcale u mirne krajeve oceanske.

Po M. Senoi

Млепачница
Selo Benavik n=7
M. Senoi

Сунце

На великој тамној згради, у којој је Сунце преспавало ноћни сан, отворило се окно. Млада зора излетјела је из ноћног Сунчевог двора. Из претаче њезине падају прве првене руже на шируку Земљу. Црна тама бјежи пред њима. Сунчеви двори постају све сјајнији; синули су као ватра. Отвориле се велика златна врата, и на високом прагу показа се Сунце. Сјајно ли је и славно!

Округло му тијело — сунчана језгра — не зна се, је ли текућа као вода или плиновита као уздух. Обукло је огњену хаљину. Што су плоче од злата на јечерми од жуте свиле према оним пламеним језицима на Сунчевој одори? — Али су на тој одјећи и неке тамне мрље; сад их видиш, а сад их опет нестaje. По томе знадемо да се и Сунце непрестано окреће око себе да развијетли и види наоколо сваки кутлић свога великога царства.

На глави носи Сунце голему круну која гори. Као из огњене чесме прште и скачу од ње ватрени млазови. Сјајне зраке падају с оне круне по цијелому његову царству и носе јутарњи поздрав девојчини Сунчеве дјеце. Млади Меркур и Јанита, црвенкасти Марс, големи Јупитер, тијени Сатурн, далеки Уран, Нептун и Плутон веселе се поздраву свога оца. Највише му се радује зеленаста Земља, боравиште човјeka, тога разумнога Божјег створа. Сунце излази да се прошета по небу. Не види се више ни звијезде ни дјеца Сунчева; као да је све нестало тамо горе пред лицем цара огњеног.

Сјајно, славно и само царује обдан Сунце на небу.

Из Назорове Читанке

У бескрајном свеміру

Земља је кћи Sunca, а има осmero браће. То су: Нептун, Уран, Сатурн, Јупитер, Марс, Венера, Меркур и тек недавно откривени Плутон. Ми их зовемо планетима. У облику крунице обилазе око своје маке Sunca. Унутрашњи планет, Меркур, превалије свој пут за мање од три мјесеца, а најкрајњи извански планет, Нептун, треба пуне 164 године! Земља превалије свој пут за годину дана, и то брзином од тридесет километара у секунди. Њезин положај справ Sunca ствара годишња доба. Осим тога се она у двадесет и четити сата окрене око своје оси, и тако настаје промјена између дана и ноћи.

Тако се наша тешка земаљска кугла котрља двоstrukим путем у том простору. И успркос незном брзом плесу путујемо ми сасвим сигурно по земаљској површини; умјесто да нас избаци у бескрајна

VI. SVEMIR

Zvijezde

Visoko, visoko vrh našijeh glavā,
Na rojeve gūste, na jata,
Zvijezde se sjaју sred prostora plava
Pred stubama rajskih vrata.
I vječito blijeste u mirnoj visini
Gdje nema ni jada ni muka,
Ta plamena slova što po svoј vedrini
Napisala Božja ih ruka.

Mi gledamo u njih i molimo: — »Bože,
Dok zvijezdani pjeva ti zbor,
Iz ove nizine glas ipak nam može
Da prodre u rajski ti dvor.

Mi ne znamo, Bože, baš čemu ti stvori
O'jona što na nebu sja,
I vlašće plamne i Krunu što gori
I Lava i Medvjeda dva.

Al' jedno mi znamo: smrt kada nam stigne
— Oh, pogleda l' tvoje nas oko! —
Po Stazi će Mlječnoj duh naš da se digne
Do tebe, visoko, visoko.«

Vladimir Nazor

Vladimir Nazor, jedan od najdarovitijih našnjih pjesnika, rodio se g. 1876 u Postiru na otoku Braču u Dalmaciji. Služio je kao srednjoškolski profesor u Splitu, Zadru, Pazinu, Kaštvu, Zagrebu i na Sušaku. Nazor je u hrvatsko pjesništvo unio novih misli i novih predmeta. Mašta njegova zasni se često u pradavna vremena. U svojoj zbirci nosi ka često u pradavna vremena. U svojoj zbirci pjesama »Hrvatski kraljevi« prikazao je pjesnički najglavnije događaje iz stare hrvatske povijesti. Pisao je i u prozi pripovijetke i priče (»Veli Jožec«, »Stolmena«, »Istarske priče«, »Priče iz djetinjstva«, »Tri priče za djecu« i druge). I danas još marljivo radi kao književnik.

prostranstva, drži nas Zemlja čvrsto onom istom snagom kojom pri-
slijava Mjesec da nam ostane vjieran. Na svojoj svedenoj površini
nosi nas ona kroz beskrayne praznine svemirskoga prostora.

Uostalom, Zemlja se ne okreće po svojoj volji. Nevidljivi lanci,
zakoni teže, vežu je bez njene volje na Sunce kao i sve njene sestre.
Čitava ta porodica juri bez mira i počinaka brzinom od dvadeset ki-
lometara u sekundi prema svjetlacu Vega u zvijezdu Lire i do-
vodi nas svaki čas bliže k njoj. Sutra je već njezina udaljenost za
1,700,000 kilometara kraća nego danas, a za milijun godina stići
ćemo do Vege same. Tada će, mislite, zacijelo čitava porodica Sunca
biti raspršena. Nipošto! Vega je i sama na putovanju, pa kad mi
stignemo onamo gdje je ona sada, možda će nam ona i onda biti
isto tako daleko kao danas. To je sada samo njeno časovito mjesto
u svemiru kamo nas vodi Sunce na svojim tajnovitim putovanjima.

Po Seen Hedihu

Svemirski mrtvi svjetovi

Kadgod i kolikogod se puta povede riječ o zvijezdu što nas u
ovome beskrainom svemiru okružuje, gotovo nam se uvijek nameće
pitanje: jesu li ovi beskraini svemirski svjetovi napučeni ili nijesu.
Dakako, sašlo je po sebi razumljivo da to teško pitanje ima samo
težak i nesiguran odgovor. Pa opet nijesu naučenjaci mirovali, ne
miruju ni danas, da nama i sebi, radoznalosti ljudskoj i znanosti, koja
neprestano teži k istini i za istinom, odgovore nekim izvjesnim od-
govorom. Služe se pritom različnim tehničkim pomagalicama, na pr.
usavršenim dalekozorima i sličnim strojevima. Što više nauka na-
predjuje, to im više pojedina pomagala približuju oku daleke i tajne
svjetove svemira.

Danas se nauka ne bavi više toliko pitanjem jesu li pojedini
svemirski svjetovi nastanjeni ili nijesu, koliko je zanima drugo, da-
leko lakše pitanje, jesu li i koji su svemirski svjetovi uopće spo-
sobni da na svojoj površini izgrade život.

Uvaživši sve to, treba u prvome redu osobitu pažnju pokloniti
zvijezdi Merkur koju vi svi, iako je ne biste mogli naći na veličaj-
nome noćnom vedrom obzoru, poznajete bar po imenu. Ta zvijezda
nikako ne može biti napućena niti je uz današnje prilike uopće spo-
sobna bilo za kakav život. Znade se, naime, da je Merkur na svome
putovanju oko Sunca uvijek jednom stranom okrenut prema Suncu,
dakle je na njegovoj jednoj polovici vječni dan, a drugom je po-
lovicom od Sunca zauvijek okrenut, dakle je ta polovica u vječnome
mrazu.

U povodu toga, dok je na ovoj polovici, što je vječno okrenuta
Suncu, površina Merkura užarena do visine od 357 stupnjeva, dotle
se ista ova toplina na drugoj polovici snizuje do 275 stupnjeva ispod
ništice. Uz takove prilike posve je sigurno, da na Merkur ne može
biti živa stvora. — Uz taj nepovoljan uvjet za razvoj bilo kakva ži-
vota ima još jedna nevolja, što Merkur uopće nema nikakva uz-
duha.

U daleko povoljnijim prilikama nalazi se toliko spominjana i na-
šoj zemlji mnogo bliža V e n e r a. Ta divna, presjajna večernja zvi-
jezda okružna je uzduhom koji je zasićen vodenim hlapovima, pa
upravo ti hlapovi upijaju sunčano svjetlo i ponovo ga odbijaju.
Otuda joj toliki sjaj. — Možda je V e n e r a danas tek u dobi stva-
ranja i sazrijevanja kamenog ugljena ili kakve slične tvari. Ima li
na njoj ljudi? Nikako!

Onda se mnogo u svijetu naučenjaka govori o M a r s u. O toj
čudnovatoj zvijezdi napisano je toliko knjiga, da bi mogle sačinja-
vati posebnu knjižnicu, i što je najveće čudo, rijetko je koja od
tih knjiga koja ne bi posve sigurno tvrdila da je Mars nastanjen
stanovnicima koji su nam, iako ne po svome načinu života, a ono
svakako po obličju, posve jednaki. Pa ipak sve to samo je puka
varka, djetinjasto vjerovanje, kojemu nauka ne može dati i ne
daje nikakve važnosti. Nauka je svojim jakim i sigurnim istraži-
vanjima danas dokazala da su sve te priče o savršenim stanovni-
cima Marsa samo puka naklapanja. — Dok je na Veneri, koliko
nauka sigurno tvrdi, život jedva u svome razvijanju, dotle je na
Marsu vrijeće života već davno izumrlo, jedva da u svojim dana-
šnjim svemirskim prilikama može da posluži kao domovina najni-
žega bilja.

Treba da promotrimo i J u p i t e r. Ta najveća zvijezda među
zvijezdama sunčanog sustava, koliko je naukom utvrđeno, ima bez-
uvjetno svoj uzdušni okrug, no još je uvijek bez života, jer njezina
je površina bezuvjetno danas još užarena, pa prema tome nespo-
sobna za izgradivanje života. Isto vrijedi i za zvijezde Saturn i Uran,
a Mjesec, vjieran pratilac naše Zemlje, svakome poznat, posve je
mrtav, iako se dalekim i osjetljivim staklima s proljeća, jeseni i zimi
opažaju neke promjene.

Po M. Marjančetu

Čovjek u Mjesecu

Zemlja ima jednoga sina, a to je Mjesec. Sunce mu je zapravo
died, a on je stari momak koji se često raspaljuje, ali i to od —
tudega svijetla. Kad Mjesec nad Zemljom prospe svoj srebrni sjaj,
nije to ništa drugo nego odraz Šunca. Mjesečina je najveći ukras
noći i uvijek jednako čarobna; kad se krađe kroz gusto granje sni-

Bavaria

B

Mare-Me-bar

јегом прекривених јела у шуми, као и кад се попут сребрнaste змије таласа на валовима.

Nикоје небеско тијело није Земљи ближе од Мјесеча. Тридесет Земља једна до друге, и човек би стао на Мјесец. До њега имамо тек један скок од незнатних 384.000 километара!

Већ сте безброј пута видели »човјека у Мјесecu« који се враћа сваког пуног мјесеча и никада не мијенја својих црта. То долази отуда, што Мјесец увијек исту страну okreће Земљи. Ако и на другој страни Мјесеча стоји такав један човек, онда он није никада видео Земље, па и не слати да наш свијет опстоји.

Исто тако ни ми људи не можемо видјети како изгледа на оној другој — од нас окренутој — страни Мјесеча. Но зато познајемо ову страну која је спрам нас. Најјачим дalekozorима можемо разазнати предмете који у промјеру имају сто до двеста метара, а површину Мјесеча познајемо боље неголи извјесне дијелове родене Земље.

На Мјесecu се опажaju неке тамне мрље, па се прије мислило да су то мора; данас пак знамо да су то тек лавом* преливене удубине.

На Мјесecu нема ни капи воде, као ни облака, а ни кише, ни snijega, ни леда, па зато ондје никада дуга не разапине свој дивотни шарени most преко исушених мора.

Највећа су брда на Мјесecu 8000 m висока, размјерно дакле много виша него на Земљи, будући да је Мјесец pedeset пута мањи од Земље. Та округла брда прозвана су по именима гласовитих астронома и природословaca; тако се једно зове Line (linés), друго Niuth (Newton) и др.

Хајде да мало пођемо Мјесecu у pohod! То је најлакша ствар на свијету, чим се запутимо на једној свијетлој зраци која чаробном брзином напредује, будући да свијело преваљује у једној секунди 300.000 километара; за тај put дакле требамо нешто мало више од једне секунде. Ми дакле лутамo између округлих брда и кратера. Мало нам је непријатно при душ, — јер ондје нема зрака за дисање. Баš је pun мјесец, а Sunce пали изнад наших глава. Толике врућине нема ни у Саhари, будући да на Мјесecu влада топлина готово од 200 stupnjeva.

Чудно је како се на Мјесecu лако хода. На Мјесecu је све šest пута лакше него на Земљи, а то зато, што је Мјесец тако мален. Сјеверна и Јужна Америка сасвим би покриле његову површину. Садржином је 50 пута мањи од Земље.

Овдје на Мјесecu nebo је crно као смола, а звјезде пламсају устред бијелога дана као буктинје. Овдје нема атмосфере ни уздуха, нема воде, нема магле ни облака, nebo је vazда исте јасноће.

* лав = усјана смјеса коју изbacују вулканска горја из unутрашњости земље

Пјесак, земља и прашина ту су непознате ствари. Kудазод okом сврнемо, не видимо ништа друго, осим тврдога и чврстог камена. Ту се и не чује ништа, па makar колико vikали; без уздуха се не могу стварати ни валови гласа.

Један дан на Мјесecu дуз је готово petnaest пута до двадесет и четри сата, па Sunce upраво oчајно споро кроћи преко свога cпога neба.

Sada već и Sunce zapada. Još се највиша брда сјају као сребрни облаци, али се и тај сјај брзо угаси, и одједном наступи ledена hladноћа. За вријеме Мјесећевог ноћи, која траје petnaest дана, порасте зима на 250 stupnjeva.

Но у тој Мјесећевој ноћи neописиво је kрасан prizor око нас. Leći ćemo на леда да узмогнемо боље проматрати големо небеско тијело, које је баš изнад наших глава. Будемо li ондје лежали двије недјеље дана и не престано у њ зурли, паће, да ондје останемо и лежимо тисуће и милијуне година — небеско се тијело не помиче с мјеста. Sunce долази и одлази, no то друго небеско тијело, које изгледа много пута веће од Sunca, остаје непомично на истој тоčki. То небеско тијело није ништа друго него — наша родена стара мајка Земља. Но будући да јој Мјесец увијек okreће само једну исту страну, то мора и »човек у Мјесecu« спрам Земље остати увијек на истој небеској тоčki.

По Sven Hedinu

Земља

Ми лежимо на Мјесећевој површини и видимо како Sunce расипава своје зраке по Земљи. Она нам се причинља као да је од танкога порцуглана који је изнутра освјетљен полемом електричном свјетљом. Она шири тако јакo свијетло, да ноћ на Мјесecu нипошто није тамна. Земља, гледана с Мјесеча, причинља се $13\frac{1}{2}$ пута тако велика као Мјесец, гледан са Земље.

Зашто у том часу изгледа читава Земља сјајно зелена? Зато, што је у овај час окренула спрам Мјесеча Тихи океан. Јасно се разабирaju Хаваји и Тахити и безбројни отоци. Горе на сјеверу распонаје се Берингова Цеста између Аљашке и источних гута Азије, а још даље на сјеверу сја се велика бијела мрља: — то је лед око сјеверног стокеpa.

Сати пролазе, а ми јасно видимо како се Земља креће око своје оси од запада на исток. На њеномe источном рубу пропутло је сумрак голему површину Тихогa океана, а на њеном мјесто долази од западног руба овамо неки свјетлији појас. Ту су Камчатка, Јапан и Кореја, а ондје велики most Сундај-

Prvi ljudi

скога Оточа који води на сјајно копно Аустралије. Сад се издиже Сунце над Сиамом и Малаком. У цунглама Гангесове долине свиће нови дан, а дивљи слонов, који су прославили цијелу ноћ стојећи, поздрављају јутарњу звијезду јаким рикањем, да од те рике озвучају шуме од Индије до Цедлона.

Послије седам сати сва је Азија полагано стигла у дохват нашега вида. На сјеверној полутици влада љето. Индијски Полутопи, Кина и Јапан приказују се оштре зелено, но већи дио Азије је свијетло жуто — то су пустиње у унутрашњости континента. Између зеленога и жутога проваљачи се снажан сиви појас: горски ланци Тибета и Високе Азије, па Хималаја и Трансхимаља.

Између Персијскога Залива и Црвенога Мора види се жута Арабија, а сјеверно оданде истичу се три оштре, тамноплаве мрље: Аралско, Каспијско и Црно Море.

Тако изгледа Азија, гледана с Месеца уред љета. А зими? Тада је читава Сиберија бијела од снијета попут креде, а бијели потези на планинама Азије — потези вјечнога снијета — постају шири и већи.

И опет је прошло неколико сати, па сад читава Европа излази из таме. Бијели људи и жене одлазе по послу на поља и њиве, у творницама се почиње гупа стројева и чекиња, а у великим градовима наново оживљаје заглушна бука живота. Точно разазнајемо своју домовину. Видимо и Италију како се протезе у Средоземно Море попут велике чизме, управљене спрам обаде Триполиса.

Јужно оданде простире се големо поље, жуто као пустиња Токи; то је Сахара. Још даље на југу простире се Судан, као прјева хмјенина кожа. Око екватора причина се Африка тамно зелена због својих прашума.

Сада је подне за Европу и Африку, па се сад обадва дијела Земље полагано нагињу према вечеру. Кад широки зелени појас Атланскога Океана, који се протезе преко читаве Земље од стожеера до стожеера, стигне у наш видокруг, засљеplује нам очи одраз Сунца на површини морској.

Јужно од екватора истиче се брајлиски клин Јужне Америке, и за час ће се видјети на сјеверу Нова Фундландија и Лабрадор. Још неколико сати, и у цијелој ће Америци бити јасан дан. Тада становници Новог Свјета јуре на посао, а у Старом Свјету већ све пријема или се спрема за ноћ.

Но и у Америци приближава се дан свршетку. На крајњем источном рубу Земље жари се још вечерње Сунце на вршицама Анда, али и они западају у сумрак, па онда опет долази велико, попут малахита зелено поље: Тихи Океан. Земља се окренула једанпут око своје оси.

По Свен Хедину

Што је »čovjek u Mjesecu« за свога вијека видео! Кад би тај могао говорити! Но он је тih и нијем и не одаје ништа од свега онога што је видео: па тисуће тајни и свемиру.

У својим првим рођацима била је Земља пливовита маса. Тога се додуже »čovjek u Mjesecu« још једва и сјећа, јер је баš онда и он сам попут зрелог плода из Сунца проишао. Но зато ће ипак знати да је Земља некада била попут ватрене, усјане, текуће кугле, како је касније њена површина почела да се скрућује и постаје све тврда и како је онда напосљетку све то охладнило и свемиру. Коначно је постала Земља доста хладна, да је могла носити живот. Испрва се покказао тај живот и врло једноставним обличима. Но зашто је дошао, откуда и зашто је између мирјада небеских тела управо Земљу одабрао за своју домовину — на то може одговорити једини Бог!

»Čovjek u Mjesecu« такође знаде да је тисућу милијуна година протекло, откакo се заметнула прва клица живота и крљу Земље.

У свом неумогном трагању за истином људи су наћи да су најстарији животињски облич, који су окаменјени остали сачувани и унутрашњости брегова: — коралји, пулчеви, школке, морске звијезде, корепијаци и остали —, некада били становници ваљова прадавних мора.

У доба каменогa угљена биле су на Земљи неизмијерне, густе и прекрасне шуме, а у шћкарама рабрати испаривале су се влажне и загушљиве паре. У каснијем раздобљу били су големи гмазови (гуштери) господари свјета. Неки су од њих брстили лиће дрвећа, а други су били дугачки по тридесет до четрдесет метара.

Тадa још нијесу Земља и море били раздјелени као данас, па су се и границе полагано мијенјале. Читава сјеверна пола Азије, већи дио Европе и сјеверозападна Америка лежали су под водом, а Јужна Америка и Африка биле су спојене као јединствени дио свјета.

Због непрестаногa охладивања и пусанја земаљске коре настали су највећи горски ланци на Земљи. Зато се и Тибету, па Хималаји, па Андама и у Алпама Европе налази морско камење. Тада је нестајало са Земље диововских знајева, а сисавци су се почели брже и брже развијати.

Један даљи корак у вријемну — и Европа је почела цвијетати тропским гаслинством. Палме су успјевале и Скандинавији и Енглеској, а олаки морски повјетарас провејавао је шумама Гренланда и Спјиберга, ондје гдје данас царствује снјег и лед.

Иза тога се газастро једено доба над сјеверним крајевима Земље. Нема никакве сумње да су још и једено доба и Европи живјели људи. Но нико не може одговорити па то окак су живјели најстарији људи. Неки истраживачи тврде: више од двадесет милијуна година.

Najstariji ljudi, od kojih su se sačuvali okamenjeni kosturi sve do današnjih dana, bili su stvorovi niska stepena. Iz oblika nebnice u ustima — morali bismo zaključiti da su jedva znali govoriti. Nisu imali drugoga oruda do kamena. Oblačili su se u životinjske kože, u špiljama i gudurama tražili su sklonište u noći boreći se teško za opstanak s prirodom, s golemim životinjama u šumama, mamutom, špiljskim medvjedom, bizonom i drugim nemanima.

Polaganim korakom prolaze tisućljeća, a teška zemaljska kugla vrti svoje mase neumorno oko svoje osi, privezana vječnim zakonima o svoj put. Ljudi su pošli prema boljim vremenima, oni se kististe svime što im zemlja daje. Od životinjske kože režu remenje i prave šatore; od kostiju i rogova prave orude i posude; hvataju divlje konje te ih pripitomljuju jašući na njima. Sob im je u njihov životu znatan kao ni jedna druga životinja.

Iz svoje pradomovine razgranali su se ljudi u različite dijelove svijeta pa se razvili u bijeli, žuti, crveni, smeđi i crni rasu. Tek kasnije su najrazvijeniji narodi stupili u razdoblje što ga mi nazivamo povijesnim vremenom. To je doba trajalo samo šest tisuća godina. Neznatan odlomak u poređenju s beskrajošću. Od svoга početka usavštavaju se ljudi podjednako, ali se nikada nijesu tako brzo razvijali kao za posljednjih sto godina.

Po Sven Hedinu

Свршетак свијета

Koji je naš cilj? Kamо води наше путовање по тамним стазама будућности? То ми не знамо. Но »човјек у Мјесецу« у великој је брзини због наше судбине. И он сјам је некада био једна ужарена маса која се скрутила. Он слуги да и Земљу чека иста судбина, јер и она је једног била жарко топла. Безина је унутрашњост још и сада тако уснијана, да то наш разум не може ни схватити. Научњаци су израчунали, да четири стотине километара испод земљске површине влада топлина од десет тисућа ступњева! Све имаде облик плина.

Но охлађивање Земље стално напредује као и охлађивање Сунца. Вријеме је вјечно, без почетка и без свршетка, простор је бескрајан и нема граница, а материја је неразорива; она се додуше мијења, али се не губи. Но зато је Земља као домовина људи, животиња и биљки пролазна. И она мора за милујерде година охладњети па неће моћи подржавати никаква живота. Последњи ће људи поћи на екватор да онде умру. Мора ће се смрзнути до самог дна, а чврста јора Земље претвориће се у пречану пустињу. Но и тада ће се још тепшка кугла кретати око своје оси, и још ће увијек обилазити око Сунца, које ће постати тамније и жариче се првеним свијетлом које ће се помало гасити.

По Свен Хедину

VII. ЧОВЈЕК I ПРИРОДА

Seljak i priroda

Priroda je temelj svakoga života: za čovjeka, za biljku i životinju. Ona nam daje svjetlost, zemlju, vodu i vremenske prilike to jest sve bez čega ne bi bilo života niti za nas, niti za biljke niti za životinje.

Kako je svaka stvarčica čovjeku milija što je bolje poznata, tako je čovjeku i svaki kamen, biljka, gruda zemlje, ptica id. milija, što bolje pozna njezin život i razvitak. Što opet bolje poznamo neku stvar, to je bolje možemo iskoristiti. Za seljaka je najvažnije poznavanje prirode s kojom vječno živi, s kojom se bori i koju iskorišćuje.

Nitko ne ovisi toliko o prirodi kao seljak. Nitko se toliko ne trudi oko životinja, domaćega blaga, kao on. Nitko ne držeć toliko nad biljem koje je ponaraslо na zemaljskoj grudi koju je on orosio i natopio svojim znojem, pa zato nitkomu nije toliko kao seljaku mila i draga šuma, oranica, livada i kuća puna čeljadi.

Da seljak dode do žetve, treba mu mnogo rada, strpljivosti i borbe. Pitamo se: pa s kim se bori? Kad je riječ o borbi, onda se uvijek moraju boriti neke snage, sile i tjelesa.

I ima ih. One sile, koje su u prirodi i koje ravnaју prirodom, zovu se prirodne sile, a to su: svjetlost, toplina, gibanje, munjina ili elektrika i magnetičnost. Prirodne sile djeluju na prirodna tjelesa, koja mogu biti mrtva, kako je, recimo, kamen, ili živa, kao, na primjer, ptica ili vinova loza.

Životinje i biljke su živa tjelesa, pa ih zovu još bićima (organizmima). Među mrtva prirodna tjelesa ubrajamo kamenje i rude, a nazivaju ih također neorganske tvari.

Te se mrtve tvari ne mogu razmnožavati, ne mogu dati sebi slično potomstvo. Biljke i životinje su živa bića, jer se plode i daju potomke, bilo žive mlade kao životinje, ili sjeme kao biljke.

Životinje su viša živa bića, a bilje niža.

Čitanka za produžne i više narod. škole

Viša se bića ne mogu hraniti bez nižih živih bića, bez bilja. Bilje opet ne može rasti i uspijevati bez mrtvih tjelesa, bez zemlje, a sve je opet ovisno o prirodnim silama.

Uz rad ljudski te uz pomoć Božju i prirodnih sila u polju klije sjeme, izraste stabljika, pa klas, a na klasu zrno koje razdrobljeno daje brašno. Dok je do toga došlo, trebalo je skoro godinu dana.

Rastumačiti sve te događaje, koji su pratili taj razvitak, zadaća je prirodnih nauka.

Kako nije dosta, ako stolar pozna blanu, pilu i čekić, a ne pozna drvo koje mora obrađivati, izdjelavati, tako nije dosta da seljak pozna samo plug, branu i drugi alat kojim obrađuje polje, već on mora poznavati i zemlju, njezin sastav, život i rast bilja, sastav hrane, životinja itd. Potrebno je poznavati prirodu onomu koji dolazi u svojem poslu u dodir sa cijelom prirodom i svim njezinim silama. Ta seljačko gospodarstvo i nije ništa drugo već poznavanje prirode i njezinih zakona!

Ali nauka o prirodi vrlo je opsežna, jer je priroda velika i uvijek se mijenja. Uz to je sve tako povezano, da se ni jedna promjena ne dogodi, a da prije toga nije bilo čitav niz prije obavljenih promjena.

Nauka o prirodi dijeli se na više grana. Važne su u gospodarstvu: mehanika, fizika i kemija.

Mehanika. — Ta riječ dolazi od grčke riječi *mekhanē*, a znači nauka o kretanju.

Svaki čovjek vrši premonoge mehaničke kretanje i radnje. Tako, na primjer, tko grabi vodu na kolodru (to zovu još *školo* na vretenu), taj obavlja na bunaru jednu mehaničku radnju okrećući kotač, a kod derme opet vukući motku. Kad seljak izade na njivu pa je plugom počne preoravati, pri tom zemlju okreće, miče i prevrće. Taj mehanički posao obavlja on bilo pomoću stroja, bilo opet da se više služi vlastitom snagom, okapajući zemlju motikom. Kad s trijacom izademo u polje pa njom predemo preko oranja, razbijamo, mrvimo, lomimo busove i grude u sitne komadiće zemlje te tako nastavljamo našu mehaničku radnju koju smo počeli oranjem.

Vidimo da je kod tih radnja zemlja ostala i dalje ona ista zemlja, ona se nije promijenila, već je samo mijenjala svoj položaj, lomila se i micala.

Fizika. To je druga glavna grana prirodne nauke. Korijen te riječi je grčki. *Physis* znači u starom grčkom jeziku *»priroda«*, dakle označuje *»nauku o prirodi«*. Danas međutim fizika označuje jedan mali dio te opsežne nauke, i to onaj dio koji nam tumači pojave kad se neka tvar nije promijenila u sebi, u svojoj suštini, već je tek dobila neke vanjske osobine ili je možda promijenila samo izgled. Evo primjera: svaki je od nas grljao mnogo puta vodu u loncu, pa kad se

voda ugrijala na toplini od 100 stupanja, počela se iz lonca dizati para, a vode je bilo u loncu sve manje. Voda se pretvorila u paru. Para je još uvijek voda te ima isti sastav kao i prije, samo što su se čestice vode fino razile po prostoru i nižu više tako gusto skupa.

Da je tomu tako, možemo se osvjedočiti, ako ohladimo paru, jer odmah dobivamo ponovo vodu. Ako vodu ostavimo na velikoj zimi, ona se mora smrznuti: — postane led. Voda je time promijenila svoje tekuće stanje u kruto.

U tom slučaju pratili smo vodu kroz sva tri fizička stanja: 1. tekuće ili kapljevit, 2. parovito ili plinovito i 3. tvrdilo ili kruto. Sva tri stanja su samo vanjska, a nastala su uslijed promjene topline.

Fizika ide još dalje pa nas uči o sastavu tvari. Tumači nam da je voda sastavljena od posve malih čestica koje se zovu *»drobniice«* ili *»molekule«*.

Kemija je također grana prirodne nauke, a upoznaje nas sa sastavom svih tvari i s promjenama koje se zbivaju. Hrvatski se ta nauka zove još *»ludžba«*, jer luči, diji, te ispituje od čega se sastoji prazna prirodna grada.

Ta riječ potiče od starih Misiraca ili Egipćana. Kroz Misir teče velika rijeka Nil koja nanosi gusti i plodni mulj od kojega sve njeve porodne. Prema tome zvali su Misirci svoju zemlju *»crna zemlja«*, a to znači u njihovu jeziku *»kemi«*.

Taj je mulj dao crnicu koja je preobrazila zemlju, pretvorila mršavu i slabu zemlju u jaku i plodnu, pretvarala zlo u dobro. Ime *»kemi«* preuzeli su drugi narodi da njime označe mijenjanje jedne tvari u drugu.

Arapi su kasnije nazvali tu nauku *»al kemija«*. Al-kemija je bila kao djetinjstvo današnje vrlo opsežna i korisne nauke kemije. Ta je nauka onda neozbiljno vrludala tražeći *»kamen mudraca«* kojim će sve pretvarati u zlato.

Kasnije ta nauka obraća pažnju onim prirodnim pojavama koje se tiču našega života, naše prehrane. Kemija je počela napose proučavati promjene u polju, u podrumu, u mljekari, u staji, na dubrištu itd. Tako se do danas izgradila cijela jedna nova nauka pod imenom poljodjelska kemija.

Kemija tumači pojave, kad iz dvije različite tvari nastaje jedna treća — potpuno nova tvar. Te pojave ne možemo vidjeti kako smo vidjeli fizičke promjene vode, ali ih možemo pratiti. One su tihe, nečujne, tajne, ali vrlo važne u čovječjem životu i prirodi. Ta sve što se dešava iz onoga sitnoga sjemena koje proklijaava, raste, klasa i dozori, to je sve samo jedan dugi niz kemijskih promjena.

Kemija tumači pravljene šljivovice, šećera, octa, galice, sapuna, stakla, umjetnoga gnojiva itd.

Veliki napredak ratarstva u državaма овога свијета ponajviše je djelo gospodarske ili agrikulture kemije. Njezina tumačenja su poučna i zanimljiva.

Prigoda je tako važna i zanimljiva, da bi čovjek cijeli život morao i proučavati njene promjene i razvoju. A to je dobro, poučno i potrebno. Upriznavajmo stoga sile koje utječu na uvjete života na zemlji da što bolje njima zavladaмо, да ih iskoristimo i olakšamo sebi život.

Ro ing. V. Novtali

Топломјер и његова примјена у господарству

О топлини овиси човјечји живот и здравље; успјех летине и благодатање света људства. Код људи, код животиња и биља изводи топллина велике промјене, ствара оно што зовемо животом. Топллина не утјече само на оно што живи, већ се њезин утјецај опажа и на мртвој природини. Утријани комад жељеза даде се ковати и савијати, а хладан се не да. Утријани уздух постаје лакши па се диже, а на његово мјесто нахури струја хладнога уздуха. У обичном животу и без икаквога мјерила знадемо рећи: хладно је, или: топло је. Али то наше животно мјерило за топлину не може нам послужити у сваком случају, а напоје код врло високих топлнина. Ми морамо, дакле, за мјерење топлнине наћи поуздана и сигурна средства којима ћемо мјерити ступањ топлнине или температуре. Познато је да се сва тјелеса пријањем растежу, а хлађењем опет стежу. Баш из тога опћенитога својства свих тјелеса пронашло се начин како се може мјерити топлнина, те су за то израђене и справе. Такве се справе зову топломјери или термометри.

За прављење топломјера потребна је стаклена цијев. Шупљина у цијеви треба да је врло фина. По читавој својој дужини треба да је једнако широка, а на доњем крају мора имати куглицу. Цијев се напуни живом. Кад је топломјер довољно напуњен живом, ваља га тако затворити, да у њему не остане ни мало уздуха, који би пријечно гутање и растегање живе у цијеви. Цијев се онда раздјели на једнаке дијелове тј. ступњеве. То се назива овако: цијев метнемо у смјесу воде и леда; жива ће падати до стеновите точке на којој ће остати непомично доклетол се сав лед у води не растопи. Ту точку, код које је жива стала забиљежимо на цијеви бројком 0 и зове се ледниште. Сад цијев метнемо над воду која vriје. Точку код које је жива стала док смо је држали у парама вреле воде, забиљежио је француски природословца Реомир (Reaumur) бројем 80, а Шведранин Целсиус бројем 100 и прозвали је вресништем. Целсиус је размак између тих двију основних

иних точака раздјелио на 100 једнаких дијелова, а Реомир на 80 дијелова. Га се разлиоба може лако продужити преко вресништа или спустити испод ледништа. Свако стајашиште живе испод ледништа мора се означити знаком — (читај: минус) за разлику од онога над ледништем које се означаје знаком + (читај: плус). Ако на пр. жива падне за четири ступња под ледништем, онда се то стање забиљежи —4° Ц или —4°Р, већ према томе да ли смо гледали на Целсиусову или Реомирову раздиобу.

Жива је најзгоднија за термометре, јер се између —25° Ц и +30° Ц доста једнолико растеже и лако и брзо прима топлину. Код мјерења врло ниских температура не можемо више употребити живу, јер се код —38,8° Ц она смрава. Гдје влада велика студен, узима се мјесто живе жеста. Жива се не може употребити ни код мјерења високих температура, јер код +350° Ц жива vriје, па би живине паре имале толику напетост, да би посуда пукла. Да се то не догоди, живине паре, пак се може тако приређеним топломјером мјерити топлнина до +750° Ц, тј. доклетол се стало не умекша. Ако се мјесто стаклене узме кремена цијев, онда можемо мјерити топлину и до +750° Ц. За мјерење још више топлнине служе посебне справе, а те се зову пиометри.

Мјерење топлнине у господарству је веома ваљно, па је према тому потребно да сваки добар господар има увијек код руке топломјер. Кад селак спрема преко зиме крумпир и репу, није доста да се у подруму похрани, јер му могу те плодине или исклијати, или испрухнути, или се смрзнути. У сваком случају губе оне од своје хранљивости. Да се то не догоди, мора он знати да је за крумпир потребна топлнина од 4—7 ступњева Ц, а за репу 3—5 ступњева Ц, па ће према тому топломјером моћи увијек или бар чешће испитати топлину у простору, оставиће једну цијев, која води од убојаних плодина до врха земље којом су покривене, па ће се на тој цијеви моћи топломјером увјерити да ли је у земљи потребна топлнина. Ако није, требало је плодине покрити дебљим слојем земље, а ако је топлнина превисока, отстранити нешто земље како би постигао потребну топлину.

Тако је и у спремиштим стајама, вина, млијека, а нарочито у стајама у којима се храна слао.

У спремиштим, у којима се похрањује млијеко, потребна је топлнина између 9—15° Ц. Код више температуре млијеко нагло кисели, а код ниже губи млијеко своје масне садржине и постаје слабо и незгодно за прављење врхња, маслаца и сира.

У стајама, у којима се храна слао, треба нарочито пазити на топлину. У зими је најбоље, ако је топлнина у стајама

oko 15° C. Ako je toplotina manja, mnogo više hrane da hranom naknadi onu potrebnu toplotinu. Kod 16° C potrebna je najmanja količina hrane za ostane u svojoj snazi i izdržljivosti, pa već poradi štednje treba tu toplotinu češće ispitati. Opišeno neka je u stajama za konje 14—16° C, za krave 16° C, za teklad 14° C, za svinje 14—16° C, a za ovce 10—12° C. — Voda, koja se blagu daje za piće, neka je između 10 i 12° C.

Dobar i savjestan gospodar, koji se pičete godine brine i muci oko svoje ljetine i svoja blaga, ima u svojoj kući i toplotmjer, jer se onako odoka ne da pravno proporcijenti toplotina njegovih spremišta i staja, a površnost u tome može mu donijeti puno štete. Za nekolicinu dinara imaće u toplotmjeru uvijek sigurno sredstvo, da mu ne propada njegova muka.

Prometna sredstva

U prvo doba prenosio je čovjek manje i lakše terete na svojim jedima.

Kada je čovjek obuzdao neke životinje i donekle ih priptonio, bilo je već lakše. Teret nose životinje, a čovjek njima samo upravlja. Deva, konj, magarac, mla, goveče, sob, liana, pas i druge životinje, služe čovjeku kao prometna sredstva još i danas. Više takvih životinja s teretom i konjima čine karavanu.

Najstariji prometni put je svakako voda, a prometno sredstvo za izmjenu dobara je lada. Prvo je plovilo zapravo splav od zbijenih greda i trupaca. Od splavi razvila se lada. Prva lada pravila se od debela stabla koje su izdubili kamenom sjekotom ili vatrom ispalili, a plovili su njom jezerom ili rijekom, a morem samo uz obalu.

Oblik broda, grada i način gradnje razvijao se i usavršavao postepeno. Na Eufratu¹⁾ ima i danas velikih dugačkih smolom namazanih košara koje služe kao lade. Narodi na krajnjem sjeveru prave čamce od kože soba i tuljana.

Feničani²⁾ i Grci imali su ladu koja se već može smatrati prvim prometnim sredstvom za svjetsku trgovinu po vodi. Isprva se lada pokreće veslima, a poslije jednostavnim jedrima. Englezi i Holandani usavrije jedrenjače.

Početkom 18 vijeka javlja se parobrod na kolo (točak) što ga sagradi Robert Fulton (Fulton) iz Sjeverne Amerike. Poslije (1829) bude za pokretanje parobroda umjesto točka upotrijebljen vijak, pa parobrodi plove mnogo brže. Danas prevale prekocean-

¹⁾ Eufrat i Tigris su dvije velike rijeke u zapadnoj Aziji.

²⁾ Feničani su narod iz staroga vijeka koji je živio u zemlji sjeverno od Palestine uz Sredozemno More. Zemlja im bijaše slabo rodna, radi toga se dadoše na brodarstvo i trgovinu.

ski parobrodi, udešeni na turbine ili motorni pogon, put od Evrope do Amerike za par dana.

Veliki prekoceanski parobrodi pružaju nam danas sve udobnosti koje imademo i u moderno gradenoj kući, a mogu nositi nekoliko hiljada putnika.

Da se spoje mjesta uz obale rijeke, jezera i mora, potrebno je bilo sagraditi ceste. Ceste su staro i znamenito prometno sredstvo. One su se gradile u naprednim zemljama Azije: u Perziji i Kini već rano. Pravi majstori u gradnji cesta bili su Rimljani.

U uskom savezu s razvikom putova i cesta je razvitak kola. Prva kola su važan pronalazak za čovjeka. U starom Egiptu nailazimo na kola već pet hiljada godina prije Hrista. Rimljani su imali već u 3 vijeku prije Hrista kola uređena za putovanje ljudi. Kočija se počeo upotrebljavati početkom 15 stoljeća. Prva motorna kola sagrađena su u 18 stoljeću, a u 19 stoljeću načinjen je »automobil« na benzini.

Da se ceste brzo ne istroše i ne iskvare, nastojali su ljudi da ih što dulje sačuvaju i uzdrže. Stari Grci i Rimljani gradili su kamene, a Germani drvene kolotečine. U engleskim i njemačkim rudnicima pravile su se, radi bržega i lakšega otpremanja rudarskih kola, isprva drvene, a poslije (od god. 1767) gvozdena tračnice.

Rudarska kola gurati su ljudi ili bi ih vukli konji. Početkom 19 vijeka nastala je velika promjena u tome. Jiraj Štiverson (Stephenson) izgradi god. 1812 lokomotivu za vožnju rudarskih kola u ugljeniku. Veliki duh Štiversonov nije se zadovoljio samo time, već upotrijebi poslije lokomotivu za prenos tovara i ljudi. Time nastaje »vijek prometa«.

Željezničke pruge presijecaju čitavu našu zemlju uzduž i popreko; preko dole i kroz gore jure željeznice i prevoze bezbroj putnika i prenose neizmjerne terete od jednoga kraja svijeta na drugi. (Duljina svih željezničkih pruga na zemlji iznosi preko 1.200.185 km)

Uzdužni je promet najmlađi, premda je zamisao o tome nikla još u najranije doba čovječanstva.

Zrakoplovi ili baloni javljaju se pred kojih 140 godina pa se sve više usavršavaju. Veliki je takmac zrakoplovu aeroplan kojim čovjek osvaja uzduh. Aeroplan je pronađen pred kojih 20 godina, ali se do danas razvio do visoke savršenosti.

Važnost uzdužnoga prometa sastoji se u brzini vožnje, savladavanju najdaljih prostora i svih mogućih zapreka.

Za promet i njegov razvitak od osobite je važnosti sigurno i brzo dojavljivanje vijesti.

U staro doba nosili su vijesti glasnici. U rimskoj državi prenosile su se vijesti i poruke brzim kolima. Koncem 13 vijeka počinje se uređivati pošta u srednjoj Evropi.

Sredinom 18 vijeka uveden je brojav sa znakovima (signalima) kojima se još i danas služe kod željeznice. Brojav zastavama i raznobojnim svijetlom služi vojsci i brodarima.

У већем почетком 19. вијека настале науčenjaci да електричном струјом дају знакове на веће удаљености. Год. 1844 пронаде Американец Морс (Morse) брзојав који се темељи на електромagnetizmu и који пише црте и точке од којих је састављена алфедета. Неколико година послије Морсеова брзојава јавља се електрични брзојав без жица који је концепт прошлога вијека направио физик Маркони и други наученици. Тим је проналазак дошао свепуни преокрет и преносењем вјести. Тај је проналазак дошао свакome добро, али највише се њиме користе бродови, јер су тако вјесте везане с осталим свијетом.

Данас имамо и телефон без жица — радио телефон — па и својој соби слушамо најновије вјести из свих крајева; примамо важне привредне и трговачке извјештаје и према њима идељујемо пословање. Након тежке дневне животне борбе пружа нам се прилика да олепменито дах наследијемо се умјетничким распоредом удаљенога казалишта или глумишта.

За све то треба да захваљујемо душевним великанима који су неопићним талом положили све своје силе за добро и напредак човјечанства.

На чему се писало у давнини

У старо вријеме служиле су за писање коре различитог дрвећа, опеке, камене плоче, животинске коже и слично.

Египћани су правили од лика једне врсте шаша, т. зв. палинроа, хартију или палинр, одакле му и име потјече. Тај је египатски папир био заонда веома добар и много стовјећа главни предмет египатске трговине.

Стари су Грци обично писали на животинским кожама приправљеним за писање, касније на кори стабага, званој биглос, па се зато и књига Грчки зове биглос, и Свето писмо Библија, то јест књига.

Римљани су писали на лику, и зато су звали написану књигу линком, латински либет.

У употребљавале су се и различите таблице од шмишкова дрва и од слоново кости. Дрвене би таблице превули воском, да се могу изгладити за нове билешке, а писали су штиљком по воску. За дрвеним таблицама слиједило је лишће од паоме, а затим мекана кора липова, јаворова, брезова, буква. Отуда и потјече име »буквар.« Послије се покушало писати и на платну.

У деветом вијеку послије Исуса почели су правити први папир сличан данашњему. Правили су га од разрезаног, растученог и у густу кашу суханог памука. Та се каша са лијевала у кадуле, сушила, па затим одгладњивала и глумишала.

Док није постала прикладна за писање.

Будући да се памук у Европи употребљавао за многе друге ствари, а морао се одат куповати у Азији за скупе новце,

покушавали су да папир праве од лана и домаће конопље. И тако мало помагло дошло се на крпе и цуње. У данашњој производњи папира придодје се памучним, ланеним и конопљеним крпама сировина добијена од прегоритог дрва, сламе, кукурузног лишћа и сл. Папир се производи у много врста и данас служи за све могуће потребе. Овим главне своје задатке, служиће за духовне потребе човјечанства, постоји још и употреба његова у многим обртима и производњама. Набројено је да имаде преко 80 заната којима треба папир, тако да сада од њега граде покривство, куће, кола и неке дијелове одјеве и др.

Главна и најважнија му је вриједност ипак, што људи пишу по њему црна слова, и књига се шири, а књигом просвјета. Ђлаво земљи гдје је та књига здравља, поучна и напавана у слатком језику рођене мајке.

По Нововјеким изумима

Штампарство

У старо доба нијесу људи умјели штампати књига, него је било само писаних књига. Нарочито су се дуповници бавили prepisivanjem књига те су се и том ввјежбали тако да су могли од њих умјети криво писати. Него је требало дуго ввемега и труда док се тако књига prepisала. Стога су те prepisane књиге биле вврто скупе, па су и оно доба само свећеници и богати људи имали књига.

У томе стадоше неко ввријеме на дрвеним плочицама изрезивати свакојаке слике које онда обојише бојама те пренесоше на pergament или на папир. Наскоро стадоше тако и дрво резати поједине ријечи и цијеле речеице, а нарочити и цијеле стране. Ако су сад htjeli да штампали цијели књигу, требало им је онда управо толико дрвених плоча колико је књига имала страна. Сваки би страну тако изрезали на једној плочици. Ниу би затим намазали crnilом и онда отштампали. То је био вврто мућан и спор посао.

Неки нијемачки племић Иван Gutenberg из Мајнца стане размишљати не би ли се књига могла тако штампати да се слова изрезују од дрвета свако за себе, па онда пореда једно уз друго, пострли и тако отштампа. Тиме би се та слова могла газметнути и употребити за нову књигу. Он то и покуша. Први му покушај не роде за руком, јер су дрвена слова била слаба, па се изломше.

Год. 1450 удружи се Gutenberg с Иваном Fustom, богатим грађанином из Мајнца, и с Петром Šefetom, који је вврто лијеро умно писати. Ввше оћли ввше виде. Šefet им савјетује нека та помћна ршмена (слова) не праве из дрвета, већ нека их саллију од ковине, јер ће то бити лакше него их мукот и трудом изрезивати на дрвету. Затим притрети од чадје и ланеног олија боље штампарско crnilо. Сад је штампарство ввћ толико било дољетано, да се доста брзо могло па-

štampani mnogo knjiga. Štamparstvo se sve više usavršavalo, a s njime se nauka stala sve dalje širiti, jer su knjige pojeftinile, te ih je mogao svako nabaviti. Danas eto već i najsiromašniji djetete može da uči i čita iz štampanih knjiga. *Po Novovjekim izumima*

Slava Papenu!

Dne 7 listopada 1807 bilo je vike, smijeha i zviždanja na obali rijeke Hadzn između Njujorka i gradića Olbeni. Brod dug 43, a širok 5 metara plovio je uz rijeku. Mjesto jedara i vesala tjerao ga parni stroj pomoću dvaju velikih kotača na bokovima lade; crnim sukijao je uvis iz dimnjaka nasred palube. Na krmi je bilo napisano ime broda »Klermon«.

»Kakva je to nova ludorija?« klicali su i rugali se ljudi s obale. Klermon je najednput stao; poremetilo se nešto u parnome stroju.

Gledaoci se još glasnije rugaju i zvižde. Čudan se brod opet maknuo, plovi sigurno i brže prama Olbeniju.

Sada su ljudi na obali postali ozbiljni. Jedan od njih reče: »Vi se smijete prvoj ladi koju tiera sila pare, ali će se možda vaši sinovi i unuci čuditi jednom tome ludom smijehu.«

Klermon plovi dalje. Svak mu se sada čudi i divi. U Olbeniji ga čeka veliko mnoštvo.

Za 35 sati prevallila je lada 120 morskih milja ili 226 kilometra i stigla sretno do svojga cilja. Stala je u Olbeniju i Robert Fulton, pronalazač parobroda, izlazi na obalu. Svi se tiskaju oko njega i kliču: »Slava Fultonu!«

Robert Fulton diže glavu i govori ljudima:

»Otsada ćemo brže putovati po rijekama i morima; nećemo se više bojati valova, vjetrova i oluje. Vi zato slavite mene, ali zabavljate što se baš pred sto godina dogodilo na rijeci Vezeri u Njemačkoj. Francuz Deni Papen plovio je u čamcu na paru iz grada Kasela na rijeci Fuldi da pođe u Vezeru pa da zaplovi morem do Engleske. Tamo je hito da pokaže velike svoje pronalaskе: prvi parni stroj i prvu ladu na paru. Ali u vodama Vezere naveliše na njega brodari.

Oni rekoše da će Papen svojim brodom pokvariti njima posao; nestaje lada jedrenjača i jednostavnih čamaca. Sjekirama i maljevinama jurnuše kao diviljaci na Papenov brod i te ga razlupaše. Jadni je Papen malo zatim umro, a s njime propade i njegov pronalazak... Ja sam poslije sto godina nastavio i dovršio njegov rad; to mi nije bilo teško, jer je slavni Džejms Vot (James Watt) sagradio valjan parni stroj koji sam ja primijenio na ovu ladu. Budimo zahvalni i sjetimo se danas nesretnoga Denia Papena!«

»Slava Papenu!« kličnu mnoštvo i pohvali još više Roberta Fultna.

Iz Nazorove Čitanke

Juraj Štivnson

Stari Bob Štivnson bijaše siromašan radnik u Engleskoj; ložio je vatrau pod parnim strojem kojim se crpla voda iz rudnika kamenog ugljena. Sin mu Juraj radio je uz njega dvanaest sati na dan; čisto je stroj te ga neprestano proučavao: — rastavljao i sastavljao. Momak se radovao toj svojoj službi, jer je dotada pasao krave za dvadeset para na dan. Nešto ga je ipak mučilo: imao je gotovo osamnaest godina, a nije znao ni čitati ni pisati.

I Juraj htjede da polazi školu; nije se sramio učiti s dječicom od šest godina. Stari Bob hranio je kod kuće šestero djece pa nije mogao da plaća Jurju učitelja. Mladi radnik ne klonu zato duhom; obnoć, dok su drugi počivali, on je krpao čizme svojim drugovima da zasluži nešto novaca za učitelja i za svojga siromašnoga oca. Imao je već devetnaest godina kad mu uspije potpisati prvi puta svoje ime. U nekoj večernjoj školi nauči zatim kako se bolje piše i kako se računa.

Juraj se doskora vjenča, ali mu žena umrije ostavivši mu nekakva sina. Jednoga dana stari Bob oslijepi; opalila mu para oba oka.

Uza sve te nesreće i nevolje Juraj je neumorno radio i učio od jutra do mraka. Mučio se da pronade nešto što još niko ne vidje na licu zemaljskom; htio je da pronade neki parni stroj koji bi za sobom vukao natovarena kola.

Godiše 1824 začuđilo se staro i mlado, mještani i stranci u mjestu Darlingtonu u Engleskoj. Eto, iz Stocktona juri po željeznom putu neka crna, još nevidena neman od gvožđa i drva; rića vatrau, dim i paru kao grdan zmaj: hriplje, tutnji i grmi izdaleka...

To nije zmaj gvozdeni i ognjeni, nego nešto novo i korisno, načinjeno čovječjim rukama! To je Štivnsonova lokomotiva koja vuče za sobom kola s putnicima! To vam je prva željeznica na ovome svijetu!...

Voz je stao. Čovjek srednje dobi skoči prvi iz kola i zadovoljan promatra svoje dielo; Juraj Štivnson, sin siromašnoga i slijepoga radnika Boba, veseli se dobru što je učinio nama svima.

Ljudi gledaju i čude se; raduju se i kliču slavnome pronalazaču. »Eto, što znači učiti na visokim školama i imati sreću uz sebe!« govori neki čovjek.

»Nije tako«, odgovara mu drug. »Sam je Juraj Štivnson kovao svoje sreće. On je kao potok koji sam sebi put krci i dalje teče.«

Po Novovjekim izumima

Нешто о повијести расвјете

Без сунчаног свијетла и без сунчане топлоте опустјела би наша Земља, изумро би цијели живот на њој. Свијетло и живот тако су уско спојени, да једно без другог не можемо помислити. Када сунце западне, даје се малоне цијели живот на починак да се сутрадан откријељен дати новог рада. И то је нараван течај природног живота. То чини биље, чини то животињство, једини је човек који се опире тому готово све животињство, једини је човек који се опире тому природном закону. Прекретањем му је дан за живот, он га на силу све даље и даље раширује. Али не чини то човек зато, што му то нарав захтијева, већ га нужда на то сили и тјера. Бора је то за опстанак. Гота је нужна што човека сили да дан продужи дугоје у ноћ да заради оно што није кроз дан dospio. Али му за то треба свијетла, па је човек зато смислио како ће створити што боље свијетло. Није човек зато створио свијетло да расвијетли плесне дворане и казалишта, то је тек касније дошло, него је он најприје расвијетлио своје раднице, своје станове да у њима толико заради, да се очува од бијеле.

Прва свијетла, што је човеку ноћу свијетлила, била је лучу коју је начинио од дрва. Гдје је било, једова, борови и слична дрва, које је пуно смоле, ту се човек задовољио и другим дрветом. Има народа који још ни данас не познају другог свијетла, а сватко зна да има још и код нас људи који не требају редовито друге свијетле него лучу.

Стари Грци и Римљани нијесу имали много боље расвјете. Имали су малене и понешто дубоке посудице, напуњене уљем, а из њих би вирио стијен. И прошле су стотине и стотине година, а пред човеком је увијек димила и заударала кукавица свијетла. Тек у дванаестом вијеку упалила се прва свијетла лопеница у Енглеској. Био је то велик напредак, па ипак је требало пуних тринаест година док се лојаница по цијелој Европи раширила. Све до шеснаестог стољећа није било на свијету града који би имао расвијетљене улице. Тек концем шеснаестог стољећа почеше расвијетљивати кукавним свијетлимама улице великих градова.

Год. 1780 појави се прва честита свијетлика, дајемо још увијек с уљем. Уредно ју је женевишки физик Арналд. Направно јуј стаклене туљке (цилиндри) и окупио стијен. Био је то велик корак напријед, сад је први пут добио човек чист пламен, који му се није димио. Год. 1830 појави се плинска расвјета, а после је уводило сеадинске свијеће. Једно тридесет година иза тога открише у Америци силне изворе петролеја, и то учини велики прерат у расвијетљивању. Данас се петролеј

то пијетом свијету раширио, па се он уз плин највише употребљава за расвјету. Но највећи напредак у расвјети учини човек управо последњих година. Концем 19 стољећа почео се уводити електрично свијетло, а последње вријеме учинио се у том голем напредак

По Нововекум изумима

Вриједност стројева

Кадгод погледато, свуда данас видимо стројеве: они огли, стију, окорављују, косе, жанју, врше, преду, плету, сјеку, пле; они pokreћу пароброде и жељезнице, праве радир, штампају књије итд.

Строј обавља голетом снагом такве послове који би за човјека били претеški; а обавља и тако ситне и fine радове који човек не може извести. Велики парни бат удара по наковњу свом снагом 200 до 300 пута у 1 минити, али му ударац знаде бити и тако пјежан, да би и ораћ под њим остао читав.

Строј ради брзином које ниједан човек не може ни приближно да постигне. Најмарљивија швеља забоду иглом за 1 минити 45—50 пута, а строј преко 200 пута. На строју се сплете на дан 240 парни дукачкиh чарапа, а вјешта плетилца сплете једну једину чарапу на дан: Дакле строј уради исто што и 480 плетилца. Парни plug средње величине и силе изоре толико дневно колико би роотало 10 парни коња с роотом. Врши строј оврши више зита дневно него што би овршило 12 млатаса у једној седмици.

Строј ради јефтино, истрајно и точно. Строј је јефтинији од свакога људског и животињског рада. За 1 динар купиш кутицу зигца, а би ти ил икоји човек био само исцјепати за 1 динар? Радећи сјеци дан, могао би ил веома вјешт радник нешто више од 100 комада издјелати, а строј ил изради само на 1 сат 180.000 комада. Постолар треба 3—4 сата да прише два потрпата, а строј обави тај посао за 10 минута. Ковач накује дневно до 1000 клинаса, а строј 50.000 комада и ту је гаћин кратак и јасан!

Стројевима имамо да захваљујемо сав данашњи големи напредак и обћу, господарству, саобраћају и трговини. Строј и напредак мијена и пословању и дјеловању сваке руке додијелујемо само срећу и благостанје.

Често се говори да је строј отео човјеку зараду, ромаштво и бједу, а чуја се и други приговори који су ван. Помишљају је, што и данашње доба није људска код многих радња, јер те радње обављају стројеви, и то да никад није било толико радника као управо да и буде друшћие? Зар се се оне тисуће стројев стављати и гбанје? Нека је строј наисавршенји, и обавља најточније, он још увијек треба људске руке

Upravo strojevima imademo da zahvalimo da nam je život postao lakši, ljepši, sigurniji i bolji, a mi sami da smo postali u svakom pogledu bogatiji. Danas ne treba čovjeku toliko napora da dodode onoga što mu je za život potrebno. Danas mu strojevi obrađuju polje, grade kuće, prave obuću i odjeću, a donekle priređuju i jelo itd. Život je čovjeku postao sigurniji, jer je promet postao brži i pouzdaniji. Kamogod se obazremo, svuda vidimo da je čovjek daleko naprijed koraknuo, da si je život olakšao i uljepšao.

Dakako da će muke i napora biti uvijek, a to i mora da bude, jer što se u prirodi ne miče i ne radi, to mora da propada.

U radu leži cijeli život prirode, pa nijedan uspjeh i plod nema slasti, ako nije mukom postignut i radom stečen.

Po M. Kispatiču

Primjena elektriciteta

Osim ljudi, životinja, bilja i mrtvih stvari postoje u svijetu i prirodne sile koje nam se na različite načine očituju. I po djelovanju tih prirodnih sila mi znamo da one postoje, jer ih ne možemo drukčije vidjeti. Takova je nevidljiva sila i elektricitet ili munjina.

Električna struja teče žicom kako potok ili rijeka teče svojim koritom. Jakost tih struja, koje teku žicom, zovemo njihovom napetošću, a mjeri se posebnim spravama tako da možemo uvijek znati teče li žicom struja jače ili slabije napetosti. Jedinica za mjerenje napetosti struje zove se volt. I učin (jakost) električne struje mjeri se posebnim spravama, a izražava se u vatima ili kilovatima (1 kilovat = 1000 vata).

Elektricitet se dobiva iz električne centrale iz koje se može prenijeti na svako mjesto gdje je ljudi trebaju. Prenosi se većinom bakrenim žicama koje su pričvršćene pomoću porculanskih ulica na visoke drvene, betonske ili željezne stupove. Žice se moraju vezati na te porculanske šalice, t. z. izolatore, zato, jer se električna struja veoma lako gubi i odlazi u zemlju, ako se samo do-amo žice kakvim predmetom od kovine ili vlažnim drvom itd. ljudi i stoke opasan je svaki doticaj gole žice kojom teče struja.

Ona služi ljudima u različite svrhe. Ona daje najljepše osvjetljenje, ona im pomaže u gospodarstvu, obrtu i industriji, se može upotrijebiti na najrazličitije načine.

Ogrom sav svoj posao da posvršavaju za dana, osobito raju raditi i uveče, a često i noću. Zato im je trebalo umjetno svjetlo. Kod nas se najviše upotrebljava električna svjetiljka, koja je mnogo bolja od stare uljane. Ima ipak još velikih mana i nedostataka. Sasna "ka. Električna sijalica ili žarulja ne treba upravo

nikakve poslužuje, jer gori posve sama i uvijek jednako. Ona ne čadi, ne pokvari uzduha u sobi, a daje mnogo ljepše i jače svjetlo nego petrolejska svjetiljka, a što je glavno: od nje nema ikakve opasnosti. Električne sijalice nijesu sve jednake. Ima ih koje daju baš toliko svjetla, da je dosta za jedan sto, druge su jače pa mogu da rasvijetle veće prostorije, a ima ih i takovih, da se jednom jedinom može rasvijetliti veliko dvorište, dio ulice ili trg. Za jakost svjetla, koje daje električna sijalica, kaže se: ta električna svjetiljka ima toliko i toliko svijeća. Najobичnije električne sijalice daju svjetlo od deset, četrdeset, dvadeset i pet svijeća, a najveće imadu svjetlo od nekoliko hiljada svijeća.

Mislite možda tkogod da je električno svjetlo skupo. Ali nije tako. Uzmimo da u sobi gori sijalica od 25 svijeća kakva se za rasvjetu jedne sobe obično upotrebljava. Ako ta sijalica gori neprekidno 4 sata, onda će ona potrošiti otprilike toliko struje, da je njen potrošak plaćen sa 50 para.

Električno je svjetlo mnogo bolje nego ikoje drugo svjetlo. Ono ne kvari uzduha u sobi, pa je zato zdravije, ono ne gori plamenom i ne može prouzročiti požara. Električnu sijalicu možesh upaliti i ugasi ti jednostavnim okretajem sklopke bez žigice i bez truda. Njoj ne škodi niti kiša niti vjetar, pa zato isto tako dobro gori u slobodnom prostoru kao i u sobi. Uza sve te prednosti električna rasvjeta nije skuplja od petrolejske ili druge koje rasvijete.

Elektrika je veoma korisna, jer čovjeku pomaže kod svake vrste rada. Elektrikom možemo rezati drvo, sjeći slamu, rezati repu, ru-niti kukuruz, orati, vršiti, čistiti žito, praviti maslac, vući vodu iz bunara ili potoka, tierati strojeve kod različitih obrta itd. Uopće elektrika može tierati sve male i velike strojeve koje seljak i obrtnik treba u svom poslu.

Tamo gdje si dosada trebao pomoć od jednog ili dvojice jakih ljudi da okreću vjetrenjaču, postavi se mali električni stroj, t. z. električni motor, koji neumorno i istrajno okreće vjetrenjaču i nikad se ne umori. Tako je isto i s vršalicom, mlinskim kamenom i drugim strojevima.

Pa šta je zapravo elektromotor? To je električni stroj u koji se pomoću žica dovođi električna struja i koja može tierati druge strojeve. On se ne loži ni drvom ni ugljenom, već se tiera ložača, njim može svaki baratati, pa ne treba. Elektromotor dobiva kroz žice električnu struju.

Elektromotor može se upotrijebiti na najrazličitije načine. Ona služi ljudima u različite svrhe. Ona daje najljepše osvjetljenje, ona im pomaže u gospodarstvu, obrtu i industriji, se može upotrijebiti na najrazličitije načine.

Ogrom sav svoj posao da posvršavaju za dana, osobito raju raditi i uveče, a često i noću. Zato im je trebalo umjetno svjetlo. Kod nas se najviše upotrebljava električna svjetiljka, koja je mnogo bolja od stare uljane. Ima ipak još velikih mana i nedostataka. Sasna "ka. Električna sijalica ili žarulja ne treba upravo

više od jedne konjske sile. Stroj za vršenje, na primjer, te motor od 5 konjskih sila, stroj za sječku samo od jedne konjske sile. Takvi mali elektromotori zamjenjuju ljudsku radnu snagu. Za okretanje sječkalice, vjetrenjače ili trifera, gdje bi trebalo jedan ili dva čovjeka, uzima se elektromotor koji imade učin (sila) od jedne desetine pa do jedne polovine konjske sile. Takvi mali motori troše i posve malo električne struje, pa kad rade cijeli dan (recimo 10 sati), potroše za 5 do 20 dinara elektrike. Ako se uzme još u obzir da elektromotor radi bez odmora brže nego sat, da mu ne treba davati ni jesti ni piti i da radi mnogo brže nego čovjek, vidi se odmah koliko je jeftiniji nego radnja čovjeka. Ali elektromotor ne zamjenjuje samo ljudsku snagu. On može obavljati posao za koji trebamo jedan ili dva para konja ili veliku i skupu lokomotivu.

Za tjeranje male vršalice pomoću okretnjače treba najmanje jedan par konja. Isti posao, koji bi obavio taj par konja, obavljao nam i elektromotor od jedne konjske sile.

Konje moramo hraniti cijelu godinu bez obzira na to da li rade ili stoje besposleni u staji, a elektromotor troši struju samo kad radi. Osim toga je takav elektromotor za polovicu jeftiniji od jednog para konja. Rad elektromotorom je jednostavniji nego konjima ili volovima, jer za nj ne trebaš ni stajati ni spremišta za hranu, a ni posluge.

Elektromotor je zgodniji i od parne lokomotive, jer je odmah spreman za rad, pa ga ne treba prije naložiti, niti mu je potreban ložalj ili stroj.

No ne upotrebljava se električna sila samo za vršenje i čišćenje žita. Električna se upotrebljava za tjeranje svih mogućih strojeva u gospodarstvu, kućanstvu i obrtu. Elektrikom možemo tjerati i salku za crpenje vode iz bunara ili iz potoka, za polijevanje vrta i polja.

U mljekarstvu služi elektromotor za tjeranje svih mljekarskih strojeva.

Elektrika je od velike koristi i u seoskom obrtu. Gdje ima električne, ne tuđa kovač više mlječa za svoju vlatru, nego će mjesto njega uo žice kak koja se zove ventilator, a tu spravu tjera elektroni ljudi i sto raspiruje vatru.

trijebice i stolar, bravar i drugi majstori u ta služi ljudima obavljati najrazličitije poslove. Isto će ona im pomaže u goš, u pilani, mlinu itd.

se može upotrijebiti na žginiti mnogu ljudsku radnu ognu sav svoj posao da posvrsati i peći bez vatre, raju raditi i uveće, a često i najurno će svakoga trebalo umjetno svijetlo. Kod nako bolje ona dolazi ijska svjetiljka, koja je mnogo manja i nedo ali ima ipak još velikih mana i nedo prirodi tako ka. Električna sijalica ili žarulja ne a služi. Elek-

Office of the Secretary
of the Navy
Washington, D.C.

W. H. M. M.